

૨૯૩૨

ભોલી જ્ઞાન

અથવા

ધનનું ધાન.

(નાટક ૩ અંકી.)

હંગેજીમાં નાનાંકિત ખુસિકાલટના કરેલા

“કોલીન ખાન”

ઉપરથી

પારસીઓને લાગુ પાડીને

રચનાર

કેપ્તુશરો નવરોજી કાખરાજી.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરેલું છે, અને તે
કરી બતાવવાની વિક્ટોરિયા નાટક મંડળીને સત્તા આપી છે તે સિવાય
તે ઉપર સધલો હક તેના રચનારને છે.

મુંબઈ :

“હા. ર. રાણીનાના પુનિયન પ્રેસમાં છાપ્યો છે.

૧૮૮૭.

ભોલી જ્ઞાન

અથવા

ધનનું ધાન.

નાટક પાત્ર.

જાંહગીર, અખતારજીના પ્તાનદાનનો નખીરો.
અહમન.

અદલ અંકલેસરિયો.

તેહમુલદાર.

હોજો.

ભુલ્યો (ખારવો.)

એહરામજી રાખુડી.

વસંતરામ ધનસ્પેક્ટર.

શ્યાવક્ષા.

કાવસરગાહ.

ધનજીગાહ.

ખાઈઆઈ, અખતારજીના જાંહગીરની મા.

શીરીન.

ધન (ભાલીજાન.)

જીવી (ભુલ્યાની મા.)

ચાકરો, સિપાહીઓ, રામજીહીઓ, ઇત્યાદી.

ભોલી જ્ઞાન

અથવા

ધનનું ધાન.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

મુરત. તાપતીના કિનારા ઉપર નાનપરાંનો આવેલો. બપોરના જીવે-
લીની બાહારનો ભાગ. એક બાજુએ હવેલી, અને બીજી બાજુએ
દરવાજો જેની વચ્ચેથી નદીના આવેલા ઉપરથી હેઠલ ઉતરી જવાની
સીંહડી. વચમાં બાગ. સામી પાસે ભાડું ગામ. રાતનો વખત.
ચંદની. બુલ્હો આવેલા ઉપરથી ચહડીને ગાતો ગાતો આવેલો.

બેહાગ—કુમરી.

બુલ્હો—દીણકી હોડી નદીપર દોડી જેમ જેમ દેહાઈની ધોડી,
હાંકી હું જાવું જલમાં જેમ ટટવાંની જોડી. દીણકી.
ચાલી ઝાલી પાણીપર તેમ વણ હાલી તે સાલી મારી ગાંધી
જાલી રમતુમ રમતી રપવતિ મુજ સોડી. દીણકી.
પાણી છપછપાટ કાપતી પવન વેગી જાય છડછડાટ છીંધી
તીર જેમ રામબાણી સોડી. દીણકી.
(જાંહગીર આવેલો.)

જાંહગીર—(હલસે) બુલ્હા, તું છે કે ?

બુલ્હો—જી હા. મુંજ તો. જોવની હું મુંજ કે કોઈ બીજો ?

જાંહગીર—હોડી તૈયાર છે ?

ભુલ્યો—તૈયાર ! પેલા ટેકડા પસાડી છંતાડી રાખેલી.

જાંહગીર—ધન કેમ છે ? આજે મને યાદ ક્રીધાછ કે ?

ભુલ્યો—નદ પુસોસ ? આ કાગદ આપેલું. (કાગળ શીધેછે)
રાત દિવછ બસારીને તું વણુ કરાર ક્યાં સે ? જો, બાઈ, પેલો બાઈ
બણી દીવા દીડેલો ?

જાંહગીર—હા. એ મારી ધનના કૃપડાની બતી છે.

ભુલ્યો—એ દીવા કને બસારી ધન છારી રાત બેઠીને આણીકા
તારી બારીમાં બતી બળે તે જોયા કરતાંસે.

જાંહગીર—મારી પનોતી ધન ! ભુલ્યા તું મળગૂત રહેલું.
અધાં ઉંઘશે તેવો આ બારીમાંનો મારો દીવા જુનઝં અને તે મારો
આવવાની સીગનલ.

ભુલ્યો—(સ્વગત) એ પેલું કાગદ કેણીકા સુકાયલું; (શીધેછે.)
(અહમન આવેછે.)

અહમન—જાંહગીર, એ કોણ સાલ વાત કરેછ ?

જાંહગીર—એ તો ભુલ્યો છે, મારો વિશ્વાસુ ખારેવો.

અહમન—નકરો તારો જૂત ! તારો બોલોજ !

ભુલ્યો—હું ? હું જો છેટનો બોળો હોવું તો છેટ મારા છઠ્ઠા
લંગડા હોય. છરેવરના છોટા જેવા બાબતા છેટનો હું બોળો વળી
બોડો હોવું ?

અહમન—મારી મતલબ કે તું તારા શેઠની પુઠ છોડતોજ નથી.

જાંહગીર—નહી. એ મને ને હું અને કદી નથી છોડવાનો.
એની ગરીબ મા જીવી મારી દાસી છે. દસ વર્ષ ઉપર એ એક જુ-
વાન ગખર છોકરો હતો. અમે સાથે રમતા હતા. એક દહાડે ગુસાના
માથો મેં અને મારી અગાસી ઉપરથી નીચેના આવારાપર ફેંકી
દીધો તે દહાડથી બિચારો સદાનો બોડો થયો તે મારે લીધે.

ભુલ્યો—જેજે હું ? તેમાં કું ? મારા છેટ પર હું મારો જીવ
કાઠી લાખતોસું. અરે અહમન, બાઈ તું કું જાણતોસું ? જે ટાણે
હું મરવા છુટેલો, તે ટાણે મારા છેડે સ સ મહીના છુધી મારી કેવી
સાકરી ક્રીધેલી. મારા બિસાના આગલથી જરા ખેરે ? તો જરા નહી

ખેલો. ને મારા ઉપર બોર બોર જેવડાં આંધુ પાડેલાં. ખમર સે !
તે દીથી મારું ધડ નાનું ને નાનું થવું સાયલું, પણ મારું દાલ મારા
છેડને વાછતે મોટું ને મોટું રહેલું. હઉં !

જાંહગીર—ડાહો ના થા ! હવે જા, બુલ્યા.

બુલ્યા—આ સાયલો. છાપ મેરખાન.

(આવાસ ઉપરથી નદીમાં ઉતરીને જાયછે.)

અહમન—જાંહગીર, હું એક વાત પૂછું ? મને ખરેખર કેહ
કે શીરીનને પરણવાનો તું ઉમેદવાર છે ?

જાંહગીર—એ પૂછવાનું શું કારણ ?

અહમન—કાંકિ આપણે બે સગા છીએ, અને શીરીનના પ્યા-
રમાં કદાચ હરીફ થઈ પડીએ. તું જાણેછ કે શીરીન જેમ તારી
માસાની દીકરી તેમ મારી કાકાની દીકરી છે. હું તો એક સુસા-
ર ભાઈ છું. મારા લરાકરી નોકરીના ધંધાને સર આજે એંછી ને
કાલે ક્યાં છું. મારી લાંબી ગેહાજરીમાં મોટા ફેરફાર થઈ ગયા.
શીરીનનાં માતાપર માખાપ મરી ગયાં, તારા પાપ બખ્તવારજીના બ-
રજોરજી ગુજરી ગયા, અને શીરીન તેની બાપીકી દોલત સાથે તારાં
વીધવા માતાજી બાઈબાઈના આશ્રય તલે રહીછ. મારી શીરીન
એંછી રહીછ તેથીજ હું તેને ખામદતે મળવા આવનારે પીતરાઈ
પણ આજ એક મહીનો થયો તારી આ સુંદર દેવેલીમાં ઉતારના આ-
શ્રય પાગ્યો અને તારા માતાજીની મેહરખાનગી ભરેલી મેમાનદારીને
હું નસીબવાન થયો. વાસ્તે જેમ તારા ઉપરના મારાં હેશાનથી તેમજ
શીરીન ઉપરનાં મારાં હેતથી હું મારુંછ કે શીરીન વિષેનો તારો વિ-
ચાર મને ખરેખરે જણાવ. (બાઈઆઈ આવેછે.)

જાંહગીર—અહમન, મારો ખરેખરે જવાબ છુપ્યો છે. શીરીન
સાથની મારી સગાઈ વિષે તું મને પૂછેછ—

બાઈઆઈ—(વચે નીકલી આવીને) અને તેનો જવાબ હું
આપુંછ.

જાંહગીર—(સ્વગત) મારાં માય ! ક્યાંથી ?

બાઈઆઈ—બાઈ અહમન, હું જાણુંછ કે મારી શીરીન ઉપર
તે તારાં દોલમાં કાંઈ ઉમેદ બાંધીછ, પણ તે ફેકટ છે. શીરીન સાથે
તો મારા દીકરાનું નકી ગોઠવી રાખેલું છે.

અહમન—તેમ હોય તો મુબારક ! પણ ખેત્તદખી માફ કરૈ તો પુછુંછ કે જાંહગીર ઉપર શું શીરીનની ખરેખરી ખુશી છે ?

ખાઈઆઈ—જે મારો ધેરશોખિત સપૂત ! કોઈખી છોકરી એને જોય તો પછી પરણવા સાર પુછેખી કે ?

અહમન—પણ હું કાંઈ છોકરી નથી વાસતે હું પુછી રાકુંછ કે તમારી કાંઈ જૂલ તો નથી ?

જાંહગીર—અચીત મારાં માયની જૂલ છે. હું જાણુંછ કે શીરીનને મારી રતિબારખી દરકાર નથી. મારા કરતાં તો એ પુતલીને અહમન વધારે પસંદ છે.

ખાઈઆઈ—નહી, નહી. તે નહી ખનશે. અહમન, તુને અમસો પોતીકો જાણી ખરેખરો બિદ કહુંછ. મારા ખેલેસ્તી ખરજોરછ પોતાના ખોટા ખરખોથી ખખ્ખારજના ખાનદાનની ખાપીકી જાગીર એદલત અંકલેસરિયાને ગીરવી મુકી ગયાછ. શીરીન પાસે દોલત છે ને જાંહગીર સાથે એને પરણાવી તેની દોલતથી આ મારો વાકી વજરે કરજના ખોજખાંથી છોડવીશું. શીરીન ને જાંહગીર અમપણથી સાથે ઉધરલાં છે વાસતે અજાણાએને પરણાવીયે તેઓ વચે જે નવો ખ્યાર ખંધાય તે—

જાંહગીર—મુગાં રહો માયજી, હું ખધું જાણુંછ. ખ્યાર વગર પરણવું ખોટું, પછી તે ખ્યાર તમે નવો કે જીનો કહો. એદલ અંકલેસરિયાના કખજખાંથી આપણી ખીલકત છોડવવાની તો ખરી, પણ અગર શીરીન આખા સુરત શેહરને પોતાના ખીસામાં લઈ ફરશે તો પણ તેના ખ્યાર વગર હું તેને પરણવાનો નથી.

ખાઈઆઈ—જેધું ખખ્ખારજનું ખાનદાની લોહી !

જાંહગીર—અહમન, તારો ખ્યાર શીરીન પર હોય તો પરણજે. શીરીન તુને મુબારક છે ! (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—શું ? શું મુબારક છે ?

જાંહગીર—શીરીન, હું તુને ખરેખરે કહું. અહમનને—

ખાઈઆઈ—જાંહગીર ! જાંહગીર ! ચૂપ રેહ.

શીરીન—કાંય માસી ? ખિચારાને ખોલતો અટકાવોહ કાંય ? ખોલરે જંગલા !

જાંહગીર—આપણો અહમન— (એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—બાઈસાહેબ, એદલ અંકલેસરિયો મળવા આવ્યોછ.

બાઈઆઈ—આત્યારે! રાતની વખતે! બોલાવ તેને! (ચાકર જાયછે.) એ પાપ ક્યાંથી આવ્યું? મુવો ખરો નહી પણ ગામડિયો બ-ર્યો! એકમારગી ભર્યાએના આખરદાર નામને મુવો એવ લગાડુ! મુવાની સાકરિયા જીભમાં સોમલ છે, ને ગરીબ ગેટાંનાં ચામડાંમાં નાતરસ વર છે.

જાંહગીર—સાહુકાર કેસીનો! અડધો વેપારી પણ પુરો જીગારી!

શીરીન—હું એળખુંછ મુવા ચોરને. મને તો એ કીચલમાંના લેવટાને જોતાંજ ખીલીક લાગેછ. માસી, મુવાને તમેજ રાખ મીઠું દેજો તેટલાં અમે લોકો અંછી નદીપર ચંદની ધોરીયેછ. ચાલ બહ-મન. જંગુ, તુંખી અમારી સાથે આવ.

જાંહગીર—જેનાથી તમે ખીહાછ તેની આગળ માયને હું એ-કલાં કેમ રાખું? શીરીન, બહમન, જવો, ફરી આવો.

બાઈઆઈ—વારં જોવો, દૂર ના જતાં. (બહમન અને શીરીન જાયછે.) જાંહગીર, તું શીરીનને એની સાથ છુટી ફરવા નાદે.

જાંહગીર—હું ખરાં દીલથી ચાહુંછ કે તેઓ એકેકને દીલ-જાનીથી પસંદ કરે ને પરણીને સુખી થાય. (એદલ ચાકર સાથ આવેછે.)

એદલ—ભલે મયલાં! આ એક ગરીબડાની ભેટ કપૂલ રાખો. થોડો ભર્યો ગુંદરપાખ તમારે વાસ્તે લાયવોહું.

બાઈઆઈ—નહીજી, માફ કરો. મારા વર બેહસ્તી થવા પછી હું કોઈનું કાંઈ રાખતી નથી.

એદલ—ના, ના, રાખો. એ કાંઈ તમારે વરે નથી. એ તો બા-ધને વરે છે. તાડના દારામાં બાઈને જરા ગુંદરપાખ ખવડાવો કે મ-જબને તરી થાય. મારા સમ લેવો. માંહે લોઈ પીયે, માંહે ચારમનું ખાટું ખાય, જો નઈ લેવો તો.

બાઈઆઈ—(ચાકરને) લઈજાવ્યા, રાખ. (ચાકર લઈ જાયછે.) ભર્યા બાઈની બોહિંસ આગળ આપણુ સુરતવાલાંઓનું નહી ચાલે.

એદલ—(સ્વગત) વારે! તારો ઠસ્સો! નરી નવાખ સાખની બેગમ!

બાઈઆઈ—એદલજી શેઠ, કાંઈ અત્યારે તસ્દી લીધી? કાંઈ રાતે આવવું પડ્યું?

એદલ—આજી. મારી ગરજે આપવોહું. રાતે આવવાની બેઅ-
દખી તો થઈ, પણ જોવારે પેટપર સાપ આવી પયડો તેવારે—

બાઈઆઈ—પણ છે શું ?

એદલ—ભીડને લીધે આત ચપટીમાં આવી પયડોછ.

બાઈઆઈ—વારું પછી ?

એદલ—એંસી અબર રૂપીયા મને કાલને કાલ ભરવા જો-
ઈયે. કાલે જો નહ બયરા તો બાઈની મારી મોટી જમીન મારા
આતમાંથી જાય. તમારી મદદ આપ તો હું તે રૂપીયા ભરું.

બાઈઆઈ—મારી મદદ ? શી રીતે ?

એદલ—બાઈ, તમે તો વિસરમોલાં બહુ ! તમારી જાગીર પર
મારો ગીરવીનો અંક છે તેની મુદત ગીઆ મેર મહનામાં પુરી થઈ.

બાઈઆઈ—તે આવતે મહીને અમે છોડવીશું.

એદલ—કાલને કાલ આપો તો કેવું ? મને તો એંસી અબર
કાલેજ જોઈયે. કાલેખી આપવાના ને આવતે મહનેખી આપવાના.

બાઈઆઈ—પણ મારાથી એટલું જલદી કરજ અપાશે નહી.

એદલ—ને મહના રહને કાંથી આપસો ? બેઅદખી માફ છે,
પણ તમે તો શીરીનબાઈના આઈતા પૈસાપર કોઈવું મારવાની રા
જોવાછો—

જાંહગીર—એદલજી, બોલો તે તપાશીને બોલો. તમેને શી
સત્તા કે—

બાઈઆઈ—જાંહગીર, જાંહગીર, થંડો થા. હમણા તો જરા પેલી
ગમ જઈને ખેસ. (જાંહગીર પછવાડે જાયછે.)

એદલ—બેટીઆપ ઉછાછલો ! પણ બાઈ, તમે એવી આશામાં
છો કે જાંહગીરશા શીરીનબાઈને પણથે અને તેના પૈસાથી તમારી જા-
ગીર મને મારજેજ છે તે છોડવશે, પણ તેમ નથી થવાનું. સુજમાં
રેશે, સુજમાં.

બાઈઆઈ—કેમ વારું ? તમે વધારે જાણો કે હું ?

એદલ—બેઅદખી માફ છે પણ તમે કાંઈ નથી જાણતાં. જાં-
ગીરશાને શીરીનબાઈ ભાવતી નથી ને જો ભાવતી આપ તો બેરી
કરવાની જાંહગીરશાની રીત દુનિયાંથી ઉલટીજ છે.

બાઈઆઈ—એટલે ? તમે ભેદમાં એ શું બકોછ ?

એદલ—મેં કહું તે ખરૂં છે. જંગીરશા બચ્ચાં. ક્યસો છે બીજી પોટીના પ્યારમાં. એ બેના વચે બેટીબાપ એવો ક્યસો છે કે તમેનેબી ફસાવસે અને સાથે મનેબી મારશે.

બાઈઆઈ—તદન જુહી વાત છે.

એદલ—દાદાર ઓરમજ કરેને એ વાત જુહી ઓય. પણ પેલી બાઈના કિનારા પર બતી બળેછ તે જોઈ? તમારા દીકરાના ડોલો તે તાં પેડેલો છે, સમયજન? તમારી શીરીનબાઈ જો જાણે કેની કે જોને તેવડુ પણવાનાં છે તે બાઈ તો તમે બધાં ઉંધમાં પવડાં કે રાજ રાતે ગેરમાંથી સટ્ટીને પેલી સાંભેની માથુબને મળવા નદી પાર કરી જાયછે તો એજ બચારી શીરીનબાઈ એજ નદીમાં નબાવી દે.

બાઈઆઈ—અફસોસ! ત્યારે શીરીનને પરણવાની જાંજીરની આનાકાનીના ખરે બિદ તો કેથો એ છે! અરેરે! જાંજીર, અકલ કેમ ગુમાવેછ! ને તેબી વળી કેવે બારીક વખતે!

એદલ—ઉંબી તેજ કેતોતો, બાઈ.

બાઈઆઈ—એ ગામડિયાણુંના ખ્યાલ એને છોડવો પડશે.

એદલ—કેમ જાયણું? જમીનગીરી શી? બાઈઆઈ, મને તો કાલને કાલ મારા એસી અજર રૂપીયા અપાવો, યા નહતો કે જંગીર-બાઈ સાથે પરણીને પૈસા ભરવા સારૂ શીરીનબાઈની સહ અપાવો.

બાઈઆઈ—તે એટલું જલદી કદી નહીં બનશે. એદલજી, તમે અમારો નાશ કરશો.

એદલ—તારે શું ઉં મારો નાશ કરું?

બાઈઆઈ—તમે જાણોછ કે મારીથી એકદમ રૂપીયા અપાવાના નથી, વાસ્તે તમે મને આમઆ સત્તાવવા સારૂ ઉતાવલ કરોછ.

એદલ—અરે! અવાક્ષે પસેમાન! ઉં તમુને મારા જીવના કરતાં વધારે આહંસ ને તમે એમ શું બોયલાં? વાહં ચાલો ઉં કેઉં તેમ કરશો? મારાં લેણાનાં પેટાંમાં તમે પોતે તમારી પોતાની જમીનગીરી મને આપો અને પછી ઉં રૂપીયાનું નામ નહીં લેવું.

બાઈઆઈ—એટલે? તે શું?

એદલ—નહીં સમયજન? બેઅદબી માફ કરો તો સમજાવું. તમારાં સારાંની વાત છે ને તેમાં મારું પણ સારું થાયછે. તમારા બ-ખ્યારજીની મીલકત ઉપર મારો અક છે, તેને બદલે તમારી મોખત ઉપર હંદગી મુધી મારો અક બખ્શો ને ઉં લેણું માડી વાલું.

બાઈબાઈ—શું ? તું દિવાનો બન્યોછ ?

એદલ—આ, આ. ઉં તમારી ઉમેદમાં દિવાનો થયોહું ને તેખી આજ બપે વરસ થયાં.

બાઈબાઈ—બેઅદબ કંગાલ, મારો દીકરો જવાબ દેશે ને લેશે. (હાંક મારેછે.) જાંહગીર !

જાંહગીર—(ધસી આવીને) જી, જી,

(શીરીન અને બહમન આવેછે.)

એદલ—કેમ શીરીનબાઈ ?

જાંહગીર—કેમ માય ?

શીરીન—કેમ સાહેબ ?

} (સાથે.)

બાઈબાઈ—(સ્વગત) શીરીનખી અહીં છે ! ચંડાલ, એ તેને કહીને અમે સર્વનું સત્યાનાસ વાલશે. (મોટે) કાંઈ નહી, છોકરાંઓ, કાંઈ નહી.

એદલ—(શીરીનને) આવો બેન.

શીરીન—વારંજી. (બહમન, જાંહગીર અને શીરીન પાછાં જાયછે.)

એદલ—જુઓ બાઈબાઈ, અમે ઉં ખોલ્યું કહુંછ. તમે મારા સપાટામાં આવવાંછો. તમારા દીકરાનો ભેદ ઉં સિવા ખીજો કોઈએ જાણ્યો નથી ને તમે જો રાજી થશો તો એ ભેદ મારી પાગડીમાંના ગાબા પેડે ઢાંચકો ને ઢાંચકો રેશે.

બાઈબાઈ—નીચ કુતરા ! હું તુંપર ધિક્કાર સાથ યુદ્ધુંછ.

એદલ—તે તો ઉં બપે વરસ થયાં જાણ્યુંછ. પણ તમારા યુકવાથી કાંઈ દીલનો ગા રજાયો નથી. અમણા તો ઉં રજા લઉંછ, જવાબ લેવા કાલે આવીશ તેટલાં વિચાર કરજો, ગોર કરજો, દરિયાકૂત કરજો, બેસો જી, સાચ્ચેજી. (જાયછે.)

બાઈબાઈ—ઓ ! કમબખ્ત ! જાંહગીર !

જાંહગીર—(ધસી આવીને) જી માય, શું છે ? એ અંકલસરિયો

એદલ શું કેહછ ?

બાઈબાઈ—બાહાંને કિનારે પેલી સાંમેની બતીનો ભેદ એ મને કેહવા આવ્યોતો !

જાંહગીર—અરે ! ત્યારે શું મારો ભેદ પકડાયો ? ઓ માતા ! શીરીન તરફ બેતમા અને થંડો રેહવાનું મારું કારણ તો તમે જાણ્યું.

(૯)

બાઈઆઈ—જાંહીર, તારી શુદ્ધી ક્યાં ગઈ? એ કાંઈ કોણ છે?

જાંહીર—આપાં ભાડાંમાં એ “ભાલીજન”ને નામે વખણાવેલી છે. આપા ગામમાં એની તારીફ છે, અને એ ભાલી પણ એટલી ભલી છે કે જેઓ એને જોયછ તેઓ એને માહેછ અને જેઓ માહેછ તેઓ સવળા એને પોતાના જીવજન જેવી માહેછ તેથી એ સર્વના મોહમાં “ભાલી જન” થઈ પડીછ અને એજ અટકે ઓળખાયછ. એનું નામ ધન છે. એનો બાપ ગરીબ બિચારો તેહમુલદાર તાડીવાલો છે જેનો ધીરો ધર્મી સરકારની રાખતાઈઓ તલે તદન નારા પામ્યાછ.

બાઈઆઈ—એક તાડીવાલાની દીકરી! કાછરી વાલીને કામ કરતી ઉંઘાડે પગી અંધારડી!

જાંહીર—માયજી, તમે જુલી જાઓછ કે આપણ પોતે માથે દનાં ફરજંદ છીએ અને આપણું અસલ વતન પણ નોશારીજ છે. ગમે તે છે, પણ અમે જે વચે ખરી મોહાયતે ખોટો અંતર દૂર કીધોછ મોહાયતે તેને મારા મરખી પદ્ધતી બતાવીછ. ઓ માય! તમે તેની આપરને વગેવોછ તેમ મારી છાતીપર લાત મુકોછ. મારી ધન તે મારું ધન છે. તેના ગરીબડા પ્યારનાં સુખ બદલે શીરીનના પૈસા ઉપર વેચાવાનું દુઃખ હું નથી લેવાનો.

બાઈઆઈ—વારું દીકરા, જેમ તારી મરજી. તું જે તે વાતે સુખી થાય તેમાં હું તો રાજી. બખ્ત્યારજીના ખાનદાનની તારી આપીકી જાંહીરનો તું પછો ધણી થાય ને સુખી થાય તેટલા વાસતે હું શીરીનને તારી સાથે પરણાવવા માગુંછ. તું તે ના પાડેછ તો તારાંજ સુખને વાસ્તે તારો આપીકો વજીરો છોડવવાનો ખીજો એક ઉપાય જે આ એદલ બતાવી ગયોછ તે—

જાંહીર—શું? એ મારવાડીઓનો મારવાડી કાંઈ ઉપાય બતાવેછ? તે કપૂલ કાં નહી કીધો?

બાઈઆઈ—મેં તે નથી કપૂલ કીધો પણ હવે મને કપૂલ કરવો પડશે. તારે ખાતર તું મને તે ફરજ પાડશે. તે આપણી મીલકત ઉપરનું માર્ગેજ રદ કરવા માગેછ તે એવી રીતે કે હું-હું-હું તેને પ-પ-પરણીને તેની ધણીયાણી—

જાંહીર—શું? તમે મારાં માય, તમે એ મુજી કંગાલને—

બાઈઆઈ—સૂપ, ગડબડ ના કર, ફજેતી ના કર. આપણી જાંહીર તો માંગનારના હાથમાંથી છોડવવી જોઈએ. તુને સુખી તો કરવો

જોઈએ. અને તેટલા વાસ્તે આપણુ એ મા દીકરામાંના એકે પોતાની આપરના ભાગ આપવો જોઈએ. તું શીરીનને પરણવામાં તારો ભાગ આપેલા સમજેછ તો તાચારીથી તારી ખાતર મારે ભાગ આપવો. તું હજી બચ્ચું છે, તારે આખો બવ લેવોછ, મારાં વર્ષ હવે બરાઈ રેહવા આપ્યાંછ, વાસતે હું-હુંજ—

જાંહગીર—નહી, મારી જ્હાલી માતા, હું કામુલ નથી કરવાનો. હું તમેનીખી ભાગ આપવા નથી દેવાનો. એ તાપાક નિંદાખેરે જે પાપી જીભથી તમેને આ અપમાન કીધુંછ તે જીભને તેની જડમાંથી હું ખેંચી કાઢાંઁ અને—

બાઈઆઈ—એવકુદ નાદાન, કાલ રાત અગાઉ તો આપણુ બી-ખારી થઈ પડીશું, આ મીલકતની જાગીરીથી ખાતલ થઈ રખડીશું, મુકલેશી અને કુજીયતી આ ઉંપર ઉપર એક બિહામણા ભૂત પેરે જ-ભીછ તે કાલે ઘેરની અંદર આવશે. આપું ગામ બ્યાં નાલેશી કરશે ત્યાં તું કેટલાં જાણની જીભ ખેંચી કાઢાડશે?

જાંહગીર—ઓ માય ! મારી જ્હાલી માય ! હવે આપણે શું કરીશું ? શીરીન સાથનાં મારાં લગ્ન તો કદીજ નહીં બને.

(બુલ્હો આવારને રસ્તે ઉપર આવેછે.)

બુલ્હો—છીત ! છીત ! કેટલા મોટા છાદે વાત કરતાં સો ? છીરીનમાઘને બધું છંબલાતું સે. તેવણુ અંહી આવેસ.

બાઈઆઈ—રખે આ ખારવાએ આપણો બધો ગભરાટ સાં-ભલ્યો હોય !

જાંહગીર—ચિતા નહી, માતા, મારા કોઈખી ભેદ મારા પોતાના કરતાં એના છુપ્યા હવાલામાં વધારે સલામત છે.

બાઈઆઈ—ઓ ! બિચારી શીરીન આવેછ ! હું તેની આગળ કયે નાકે ઉભી રહું ! હું તો જાઉંછ. દીકરા જાંહગીર, જો હજીખી રાત આપણા હાથમાં છે તેટલાં કાંઈ વિચાર કરજે. (જાયછે.)

બુલ્હો—છેટ, છેટ, હજી બાઘને બધી ખબર નથી સે હોકે ? હજી તેવણુ જાણતાં સે નથી કે તમે તો ભાલીજનને પરણી મુલકા સો.

જાંહગીર—ચૂપ ! મારી એ મૂર્ખાઈ મારાંજ મોહડાંમાં મારવા વુને કોણુ કેહેછ ?

બુલ્હો—બુલ્હો માખાપ. હું બુલ્હો.

નંહગીર—અરે ! મારી કૂલવાન અને મગર માતા બધાંરે
ખરેખરે જાણશે ત્યારે કેવી કુખી થશે. અરે ! હું ધનને એની વહુ
દાખલ રાખવાને એને કહીજ કેમ શકીશ ! ધન એક નોશાકરી ગો-
રાણી, જેની બાપા હલકી અને જેના ઉચ્ચાર ગામડિયા, જે બોલવ
આલવે આણુધડ અને જે વાતચીતમાં ભંગલી, તેને હું મારી મોહર-
દાર બાનુ દાખલ મંડલીમાં દાખલ કેમ કરીશ ! અરેરે ! મેં આ શું કીધું !

ભુલ્યો—અરે ના ! ના ! ના ! છેટ એ તેહસુલદાર તારીવાલાની
દીકરીને હું તમે આ મોટા મેહલની વહુ કરછો ? તેના બાપને તાંહાંજ
દીક સે, તમારે તાંહાં તેને લાવેછો રખે.

નંહગીર—મુગો મર ગધા ! મારી પોતાની પરછેતર માહ્યૂબને
આહું કેમ બકેછ ? વાંક બધો મારો છે. એનો શા વાંક ? મારી ગરીબ
નિદોષ, ભિલો પણ ફરેશતાની ખસલતની અને પરીની સુરતની—

ભુલ્યો—ખુબછુરત ? આજ છઠ્ઠી એક એવી આરછી બનેલી
સે નથી કે જે ભિલીજનનું રૂપ પુરુષ જે બતાવી છે. જે કદાપી આ-
કાછના દેવાને પોતાને પરણવું હોય તો ભિલીજન કરતાં ખીજ પરી
તેને મળે નહી. તેને મારી હોડીમાં બેઠાડીને હું તમારે છાર નદીમાં
ફેરવતો સું તણે માસલાંઓ એ પરકાછ જોવા નીકલેશ ને આકાછ-
માંથી પવન નીસો ઉતરી એ લાડલીના જુલકાં છાત લાડ કરતો સે.

નંહગીર—બધો વાંક મારો, હું એકલાનોજ છે, ને હું એકલોજ
બધું ખમીશ.

ભુલ્યો—ને મારો વાંક નથી સે કે ? હું છું નહી ખમું કે ? અરેરે
છેટ, તારા આંછુનું એકેએક ટીપું હું પી જાવું, ને તારી વિપત્તીનું છંપું
ઝેર હું ગલી જાવું, ને પસી મારી બોસીએ એક ઘંટીનું પર્ધ બાંધીને
તારાં છંધાં છંકટને મારી છાતે નદીનાં તલિયાંમાં ડુબાડું.

નંહગીર—મારા નિમકહલાલ ભુલ્યા, જા હોડીપર. હું હમણા
આવી લાગુંછ. આજ રાતે આપણ પાર આલંગીને બોડે જઈશું.

(નંહગીર જાયછે.)

ભુલ્યો—બધી મોહકાણુ બાપ બેરામની સે. અસ્સા એદલ અં-
કલેછરિયા, તું આ અછલી જાગીરને પસાવી દેવા મોગેસની ? પણ જોવું
અસ્સા સોર, તું મારા છેટનો ને બાઈનો કેમ નાછ કરેસ. અસ્સા, તારી
બોંછપર મારો છેટ આ છીરીનને પણછે ને ફર પણછે. છીરીનનું દીલ

તો પેલા ખમનું તરફ સે, પણ હું એને મારા છેટ છેટે પરણાવી આપાછ. (કાગળ શેધી કાઢીને) આ! કાગલ તો મારી ટોપીમાં રહી ગયલું! ધને મારા છેટને માટે આપેલું. મેં ઘણું ખાવલું પણ તે પાવલુંજ નહી. હવે તો એ છેટને કામનું નથી. મીક તાલ હાથ આવી. આ છેટનું છરનામું ફાડી લાખું ને કાગલને ખીજાજ કામમાં લેવું. આવ ખસા એદલ, તું વીકરાત વરૂ સે તો હું મછતાન ગોવો સું. ને જોવું હવે તું જીતેસ કે હું? (વાંચે) “મારાં જીગર, તારી ધનને કેમ વિસારી મેંડો? “તુને દોડા નથી તે બે દિવસ ખસેં વર્ષ જેવા લાંબા લાગેછ. વેહલો “આવી મિટ, જ્હાલા, તારીજ ધન.”

(બહમન અને શીરીન ગાતાં ગાતાં આવેછે.)

ગજલ—કાલિંગડો.

શું ખીલી રહી ચંદની આ રલિયામણિ રાત,
સુશોભિત તાપી યુજરાતવણી માત. ૧.

બિઠાવ્યો નદીપર જડીદાર ફરસ,
રૂપેરી છે આપિત શોભિત ભાત. ૨.

રંગીલી રસીલી રાજધાણી સુરત,
પ્રકાશિત આ રચનાથી થઈ જે પ્રખ્યાત. ૩.

શીરીન—શું થયું? અધાં ક્યાં જતાં રહ્યાં? જમવાનો વખત થયો કે? પણ આપણે ઘેરમાં જ્યા અગાઉ, બહમન, તું મને કેહ કે તું આમ એકવડિયો જેવા એકલો ક્યાં સુધી રેહશે?

બહમન—એટલે, શીરીન?

શીરીન—તું પરણવાની ઉમેદ રાખેછ કે નહી?

બહમન—અલબત, એ ઉમેદ સહુને હોયછ.

શીરીન—કોણ સાથ?

બહમન—કોણ સાથ? વળી આરત સાથ.

શીરીન—પણ કેઈ આરત?

બહમન—તે હું નહી કહું, શીરીન. મને તા પુછ. વખત આ-વશે ત્યારે તું સહુથી પેહલાં જાણશે, પણ હાલ હું જુદો થવા માહતો નથી અને તોપણ સાચો થવાની હિમત કરી શકતો નથી.

(ઘેરની અંદર જાયછે.)

શીરીન—હું જાણું છું, એ મને ચાહે છે. એ મને જુલજુલની માયાએ મારાં જીવનમાં માળો બાંધ્યો છે. જાંઘીર મને ચાહેતા નથી અને તેના હાથ મને જોડતા નથી. (જવા માંડે છે)

ભુલ્યો—(સ્વગત) ના, ના. તેમ નહીં બનશે. (મોટે અહમનન બોલાવતો હોય તેમ) અરે છીત ! છીત ! છેટ, છેટ !

શીરીન—કોણ છે ? કોણને પુછે છે ?

ભુલ્યો—જી, એ તો હું ભુલ્યો હોડીવાલો સું. પેલા છેટને જાણે હોડી લાવતો સું. તેઓની નદીપર વાટ જોતો સું.

શીરીન—કયા શેઠ ?

ભુલ્યો—એ આલ્યો જતા ! પેલા હવણા તમારી છાત વાત કરી ગયેલા તે ?

શીરીન—અહમન !

ભુલ્યો—હઉં, તેજ, અહમનુ છેટ !

શીરીન—શું અહમન આપા રાતે નદીમાં ફરવા જાય છે ?

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે ? પણ હું તો એટલું જાણુ છું. સું કે રાજ રાતે કોઈવાર દહ, કોઈવાર છાડાદહ, કોઈવાર અગિયારને ટકોરે એને વડે હોડી લાવતો સું ને પેલી પારે બાકે હાંકી લઈ જતા સું. બાધ, તમે વાંછતાં છીએલાં ?

શીરીન—હા, કેમ ?

ભુલ્યો—જરા આ કાગદ જુઓની, (પેલાજ પત્ર દેખાડે છે) અહમનુ છેટના ખીછામાંથી પડી ગયલું. કાંઈ કામનું સે કે ? જો નકામનું હોય તો મારી તપકીર બાંધવા મને પાસું આપો. (શીરીન વાંચે છે.) (સ્વગત) જોવું હવે, એ છીરીનબાઈ અહમનુને કેમ પણતી સે ? જોવું બસા એદલ, તું મારા છેટની જાગીરને કેમ લુટી લેસ ?

શીરીન—(સ્વગત) કોઈ પરબાડી આરતનો પ્યારપલ ! અહમનની પાસેથી નીકળ્યા ! આ ! એ કોઈ આરતની ઉમેદ વિષે હમણાજ બોલ્યો તે એ કે ? આ ! કેવી શોધ ! એના પ્યાર વિષે હું કંઈ !

ભુલ્યો—બાઈ, હું જાણુંસ. પેલી છીકલેલ યહ.

શીરીન—શીગનલ, રાની ?

ભુલ્યો—પેલી બાઈબણી એક બતી બળેની ? તે એક ઝુપડાંની બારી સે. એ બતી આંખો મારીને છછારત કરતી હોયની તેમ વખતે

દેખાતી સે ને વખતે યુજતી સે. તે જાણે કે પુસેસ કે આવાસ કે તાણે આ હવેલીમાં બતી દીછતી સેની તે જવાબ દેતી સે. ના કેહવાની હેય તાણે બતી એજ પરમાણે આંખ ખારતી સે, પણ જે ટાણે હા કેહવાની હેતી સે તાણે બતી યુજાઈ જાય. બતી યુજાઈ કે બહમનુ છેટ ખારી કુદાવીને આવે ને હું મારા છેટને પેલી પારે હંકાડી જાતો સું. હે! જુવો જુવો! પેલી બતી ખોલાવતી સે. (ભાઈની બતી એક વખત ફેરવેછે) એ એક ! (બતી ખીજી વખત ફેરવેછે,) આ બે ! (બતી ત્રીજી વખત) આ ત્રણ. હવે આ ખારીમાંથી જવાબ જુવો ! (ખારી ઉપરની બતી યુજવાઈ જાયછે.) જોયો જવાબ ? હવે છેટ આવેછે. નાછો ! નાછો !

શીરીન—ઉમો રેહ, ભાઈ ! આ તો મને ખેલ કહ્યો તેનું ધન્યમ લે ! (રૂપીયો આપેછે) અને હું એનો ભેટ જાણુંછું તે બહમનુ શેકને કેહતો ના.

ભુલ્યો—બહુ છારં. (સ્વગત) બહમનુ છેટને તો ખસીત નહીં કેહવાનો.

શીરીન—કોઈના પગલાં સંભળાયછ. ખસીત એજ હશે.

(ધેરમાં જતી રહીને ખારીએથી બાહાર જુવેછે.

જાંહગીર કાલો જમિ આવીછે.)

જાંહગીર—(હરેએ) મુખ્યા.

ભુલ્યો—તેયાર સું.

(બેહુ નદીમાં ઉતરી જાયછે.)

શીરીન—(ખારી પરથી) હા એજ ! બહમનુજ ! અરે અકસોસ ! (અંદર જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ભાઈનો કિનારો. રેતીના ડુંગરા અને ઝાડો. પેલી પારે સુરતનો દેખાવ. એદલ અંકલેસરિયો એકલો.

એદલ—ખરાબર એજ. પેલી આંડીમાં બેસીને ભુલ્યાની સાતે બખતારજીની અવેલીને આવારેથી નીકળ્યો તે એજ. જાંહગીરજ, એની એ દીલદાર છે કોણ ? ખબર કારવી જોઈયે. (છીજો અંદરથી ગાયછે.)

છીજો—“તરસાં છીયે તાડી વણરે, તરસાં છીયે તાડી વણ.”

એદલ—એ કોણ? એ તો પેલો પીડે પીડેના ગરાક, છાકટો, લકંગો ધળે છે. તફાવેલી તાડીનું ગરીબું લઘને સાહિકારીથી અયતો કેવો? (પછવાડે જાય છે.)

હીન્ને—(ગાતો ગાતો આવે છે.)

કુમરી—ખમાચ.

તરસાં ધીયે તાડી વણુરે, ટટલાટ અસહ્ય કેમ સહીયે. તરસાં.
તાડી તે માડીનું દૂધ મરદાની, મહીયારી વાઘણુ રે. તરસાં.
તાડી તે નાડીની તનદગેસ્તી, શાંત કરે તનમન રે. તરસાં.
સુખકારક એ સુકાળ વહા ગયો, આજ તો રૂપીયે મણુ રે. તરસાં.
ગામ ગમરના રડે ગરીબો, ટાળો એ કાળ મહાજન રે. તરસાં.

એદલ—(આગળ આવીને) એ કોણ? ધળે કે?

હીન્ને—નહી, નહી. હું તે મારો બાઈ છું.

એદલ—અરે જરે! મેં હુંને આલય્યો નહીં કે?

હીન્ને—આલખેલો તેવારે પુછેલું હું કામ?

એદલ—મેઠીઆપ પાંધરો જવાબ તો દે. સલુકાઈથી વાત કરવાના પૈસા તો નથી ખસતા?

હીન્ને—પૈસા? તમે હાઉકા મારવાડીએને તો વાતે વાત પૈસા અને આજ હુધાં.

એદલ—વારું આ તારા આતમાં શું છે?

હીન્ને—એ તો મારા બાપનો અચકો.

એદલ—પણુ એ અચકામાં શું આવ્યું છે?

હીન્ને—તાડીની ગાંહડી.

એદલ—ચોરેલું બાંદુ છે.

હીન્ને—ચોરેલું તો નહી પણ તું છેલિલા ઉંદરના માથા જેવું બોરેલું બાંદુ તો અરે.

એદલ—ઈન્ન, ઈન્ન, તું ધારે છે એવો હું જુરો માણસ નથી.

હીન્ને—તે રહી રહીને હવે કહેલું હા અપનું?

એદલ—ગામના લોક ધારે છે તેવો હું લુચો નથી.

હીન્ને—નારે! લોકો ધારતાં છે તેવો નહી, પણ લોક નહી ધારતાં છે તેવો લુચો! ગામનાં લોક ધારે તેવો નહી પણ હેરના લોક ધારે તેવો લુચો! (ખસે છે.)

એદલ—ઈન્ન, હું માતપર છું તેમ સમી છું. તારી આલત ઉપર મને કેવી દયા લાયગા કીધીછે ! તું આ ઉજડ કીનારાપર એક રેતાલ ખોમાં જીપડું બાંધીને ઢોરની આલતે એકલો રમ્મલોછે. માંછલાં તે તારે ખોરાક ને તાડી તે તારે પીણું છે.

હીન્ને—નહીય ! એદલજી હેઠ, એ નહીયની વાત છે. તાડીનાં પીઠામાં જેવારે મારા મામા તેહમુલજી તાડીવાલાનો ધંધો ધંકિલો તેવારે હું તાડીનાં પીઠાંમાંથી “ નીપારે લેરે મીડે નીપારે ! ” એમ હીગણુપોરથી હુરત હુધી છુટક તાડી વેચવા જતો ને હું પાંચ પૈસે હુખી હતો. પણ રાંડ મે જાણીએએ મળીને મને હુખી કાઢે હુખી. (રડેછે.)

એદલ—કોણ મે જાણી ?

હીન્ને—એક તો રાંડ હરકાર આપકારીનો ધારે કાઠી એડી તેથી મારા મામાનો ને મારે ધંધો બંધ પાડેલો.

એદલ—તે રાંડ કે ? હું મરું જે કોઈ આરત આસે.

હીન્ને—તે આરત નહી તો મરદ કે ? ગરીબ માણુહની રીજી ને રીટીપર જે લાત મુકે તે મરદ હોય તોએ આરતજ નાણુવી. એક તો હરકાર રાંડીરાંડ હરખી—

એદલ—ને વાંરે ખીજી કોણ ?

હીન્ને—ખીજી મારી ભાલીજન. તેનાથી હું ખરાખે હાલ થયેલો. તેને પણવા મેં મારા બાળપણથી ધારેલું પણ મોટપણે તે મને નહી પચણેલી, તેના ગમના કુઃખમાં હું આ હાલતે પોંદ્યેલો.

એદલ—તે કોણ વાંરે ? કાં રેછ ?

હીન્ને—એ આ ભાઈની તીરે ઝુપડાંમાં બતી બઘેની ? તે.

એદલ—તે ? તે તો તેહમુલદાર તાડીવાલાનું જીપડું ?

હીન્ને—તેજ મારે મામા ને તેની દીકરી તેજ મારા મામાની દીકરી ભાલીજન.

એદલ—પણ ઇન્ન, તાં તો બપ્ત્યારજીનો જંગીર જાયછે. તેને મું જંગીરે રાખેલીછે ?

હીન્ને—(તેને ખોચીમાંથી પકડીને ટોટા પીસતાં) હું ખોયલો ? મારી ભાલીજનની એ હી ગીનહ કરેલી ?

એદલ—આ ! માયરેરે ! માયરેરે ! ઇન્ન, ઇન્ન, મને છોડ ! હું માફ માયું ! હું બુચલો.

હીન્ને—મારી બેઠન ધનપર મારો જનન કુરખાન! ફરી જો તેને બદ બોલહે તો મારીને તું સુડહલનો અડહાળો કાઢી લાખ્યા.

એદલ—ધજ, મને શી ખખર કે તારી તે એસી થાય? મેં બેઅ-
દખી કીધી તેના બદલામાં લે આ પૈસા ને મને માફ કર. (પૈસા આપેછે.)

હીન્ને—બહુ હાઈ! એક મારવાડી પાહેર્યા મારા જ્ઞાપ જનમમાં
આ પેહલાજ પૈહા મને મળેલા. એદલજી, કેહ, હવે મને તારે ગમે
તે કામ કેહ.

એદલ—મને આનો ખોલાસો કર કે આ બોલીજનનને તાં ખ-
ખત્યારજીનો જંગીર આપેછે?

હીન્ને—હા, મળવા આવતો છે.

એદલ—પેલા બુલ્યાની ઝોડીમાં બેસીને અફસે આવેછે?

હીન્ને—હા, રોજ આવતો છે.

એદલ—તાં કોણ રખેલાં?

હીન્ને—એક તો મારો મામા, બીજી તો મારી ધન, ને ત્રીજી જીવી.

એદલ—જીવી? આ ઝોડીવાળા બુલ્યાની મા?

હીન્ને—હા તેજ. તેને મારી બોલીજનનની ચાકરીમાં રખેલી.
બચારી મારી ધનની એકલી પરલી, મા મરી ગયલી, જુદો બાપ મરવા
તલક થયેલો, તો ધન આગળ કોઈ મનીખ તો જોઈયો. તે ઉપરથી
ખખત્યારજીના જંગીરને જીવીને તેની ખીજમત હોંપી આપેલી—

એદલ—જંગીરને ખરચે?

હીન્ને—હાજતો. બચારો જુદો બાપ એ જીવીનો પગાર કીડાથી લાવે?

એદલ—અં! તારે તો તેનો મને બધો પતો આપે તો તારું
દલદર જાય એટલી દોલતથી ઉ તુને નીઆલ કરે. (પૈસા આપેછે.)

હીન્ને—હા! આ હું તંડીજ ચાયલો! હું કાલે તમને મળાહ.
મારો વાટ જોજો. હાથખજી.

એદલ—સાંખેખજી, તુ મને નીમક અલાલ રેશે, ધજ, તો હંખી
મારું વચન પાયલા વગર નથી રેવાનો. (જાયછે.)

હીન્ને—આમાં પાણીએ મોહ ઘોઘનિ વાટ જોતો બેઠી રેહજે, બચ્ચા
કુકર! એ મારી બોલી ધનનો ભેદ જાણવા મગે, પણ હુંજ તુને ભેદ
આપાહ કે? કદી નહી. તેને જંગીરને રખેલી એ બોલ હાંખજતાંજ
મારું લોહી એ મુજનો જીવ લેવાના ખૂનપર ઉછાલા મારવા પરહું.

તાકાત હું કે મારી જાનને રાખેલી કરી કેહ? અમે ગામડિયાં ગરીબ
 તો ખરાં, બોલાં તો ખરાં, પણ ધ્યાનતાં પાક ને દામનતાં ચોખ્ખાં
 છીયે. મારી બોલીજાન તો પચણીને હુખી થયલી. જાંહ હુધી જાં-
 હગીર હેઠ તેને પચણો નહી, તાંહ હુધી મારા મામાએ તેને મળવા
 દીધેલી નહી. મારા ટેમલા મામાના જવાબ એકજ “જાંહગીર હેઠ, તું
 “મોટા છે તે તારે ઘેરનો, ને અમે ગરીબ છીયે તેમાંજ મોટાં છીયે.
 “અમે ગામડિયાએને તમે મોટા લોકના દીકરાએથી ખોદ પનાહ રાખે.
 “તું મારી દીકરીને આહતો હોય તો પચણુ. તારી પચણી ખાયડી દાખલ
 “તેના લગ્નનો લેખ કર ને પછી મારી ધન તે તારી દોલત.”
 અંતે એ પોયરે પચણો, તેવારે મારી ધનનો ધણી થયેલો ને મારી
 ધન તેની ધિમાનદાર ખાયડી થયલી. હું તે દાહાડનો ધડમાંગ થઈ
 ફરું, પણ મારી ધનપર મારે હતવચની ખાર ખરે છે તેથીજ હું
 તેના પેહાદાર માઠીને પણવાથી ખુદી છું. મારી ધન હુખી થાય તેના
 ખ્યાલમાં હંજ જાણે હુખી છું; ને જેમ રાતના તારા આ ગામની ચોકી
 કરે ને જેમ તાપી માતાનાં પાણી બાઠાંના કિનારાને ફરતાં ફરે તેમ હું
 મારી ધનની ચોકી કરું ને નેગેખાનીમાં ફરું. મારી ધનના ગુણ આખા
 ગામમાં ગવાતા છે. હું તેની ખુખીના ગરખા જોડી આપું ને ગામના
 ચોક તે ગાતા છે. (ગાયછે.)

ગરબી—કેશ.

બોલી બોલીના ગીત નિત ગામ ગાધયેર,
 સહુ કે જણની પ્રીત જીતી ગોર જાધયેર.
 રૂપ ગુણમાં અતિ ઉંચ રેંક વરણ પોખાધયેર,
 ગરૂરી ગામની ગણાવી જોઈ હરખાધયેર.
 રાજકુલ મહાલય દીપે કરે જો સગાધયેર,
 ધનનું ધાન નિજધામ સુણશે વડાધયેર.
 વણુ ધનમાલ ધરું સંતોશ ધનની ખેરખાધયેર,
 ધન હોય પાસે તો ધનમાલ નવ ચાહીયેર.

હો! હો! પેલી હોડી પાહે આવેલી. જાંહગીર હેઠ મારા મામાને
 ઘેર આવી પુગે તે અગાડી મારે વીડા પોંચવું જોઈયે. ટેમલા મામા

બિચારને તાડી વગર ઉંઘ આવતી નથી છે, ને તાડીની ઠાંસને વરે કેવી મારી વાટ જોતા ઝોહે. આહા ! જે ધણી રાજની ખાંડી ખાંડી તાડી વેચતો ને ગરીબ ગુરખાને તો મક્ત પાતો તે આજે પોતાની ઝોકેક ઠાંસને વરે મારા જેવા રઝલતા પર ટલવળતો છે.

(માતો માતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

બાહુ. એક કંગાલ ઝુપડાંની મહિલો ભાગ. એક ખારી, એક ખારણું. ખારીએ ફાણુંસ ટાંગેલું છે તેમાં દીવો બળેછે અને ધન ખારીની બાહાર જોતો ઉભીછે. એક બાજુએ જીવી એક સગડી ઉપર પોટાંની સીક ભુંજેછે. બીજી બાજુએ તેહમુલદાર ભાગેલી ખુરસી ઉપર બુંપેછે. એક જીનું સ્ટાંડ, એક ખખડી ગયલી ટેબલ, વગેરે.

તેહમુલ—શોં થયોં? હજુ મારો હીજોં કેમ નાંહી આથોં હોથે. હંબચોંભી બળીને એ પડ થાયે તો. હીજોં નહી આવથે તો તાડી કેમ આવથે? ને તાડી નહી આવથે તો ઝોંધભી કેમ આવથે? ને ઝોંધ નહી આવથે તો રાતભી કેમ જાયે? વખતે મારી દીકરી જાંણવી હોથે. ધન, ઝે! રીરી ધન!

ધન—(બાપ તરફ ફરીને) જી, જી, કોઈ મને કહ્યોં?

તેહમુલ—ઝોલો આયોં કે?

ધન—નહી, હજુ તો હોડી ધીમે ધીમે આવેછ.

તેહમુલ—ચાલ જા, આજે એ રીંગનપોર ગીથોં કે શોં? આવથે તેટલોં તો મારોં ગલોંનો કાકરો અપટાઈ જવાનો.

ધન—તમે કાનને વાસ્તે પુછોંછ, બાવા? જીભરાથોં મારોં જોંગીર કેની?

તેહમુલ—અરે નહીરે! હું તો મારોં હીજનની વાટ જોઉંછ.

(હીજો તાડીનું બાંડું લઈ આવેછ.)

હીજો—અરે આવેલો, આવેલો. નામ દેતાંનીવાર. મામા, આજે તો એવી ચહડાઉ તાડી લાવેલો કે એકજ ઠાંસમાં ચેહરા ફેરફાર થાહે.

ધન—શૌં? ચહડાઉ તાડી? વાય! વાય! મને ચહડાઉ તાડી પીવાનો મારો જંગીરનો હુકમ નથી. હું તો નહીં પીવાની. મીઠી હોંશે તોજ પીવારા. પેલા મારે ધણી અખરહોં આય આવી લાગશે.

હીજો—ધની! તારા ધણીના બાર પયડા! રાત, ચહડાઉ તાડીની ખુખી તારે આપલો હેડીઆ હું હમજે? મીઠી તાડી પીવાની હોય તો પાણીમાં ખાંડ ડાહવીને કાં નથી પીતો છે?

તેહમુલ—અરે શૌં? તાડી માધી થકતો થઈ પણ આગળના જેવી ચહડાઉ તાડીની હવે કોં મળેછ? આદાયજીએ અજુરો પેદા કી-ધેલાં પણ તેની શીપણીનાં પોણીમોં ખોંડ ભેલીને સીપેરા કે શૌં? નહીં તોં કે શુરતની ધરતીજ ખોંડની બનાવેલી હોશે?

જીવી—અરે છેટજી, હું કહું તે જાંબલો. ધનને સહડાઉ તાડી પીવાનો જંગીર છેટનો હુકમ સે નથી, ને ધન તેના હુકમ પરમાછે સાલવા કેહતી સે, તો એક કામ કરે. એ સહડાઉ તાડીને ગોળ નાખીને મીઠી તાડીનો બટેરો કરીયે—જે મોટા છેટ પીયે તો.

(ઉંબચું કાડવના વાટકાઓમાં નાખીને લાવેછે.)

તેહમુલ—મારે કબૂલ છે. શાત વખત કબૂલ છે. મને મારી એક ટાંચ લેવા દેવો. (હીજો ઘડિયું લાવીને આપેછે) ને પછી તમે ગોળ ને મરી નાખીને બટેરો બનાવો.

હીજો—તે હું બનાવનાં.

જીવી—નહીં એ મારાથીજ બનછે.

ધન—બધોં રહ્યો. લાવો હું એક સટાકામોં બનાવારા.

તેહમુલ—(ઉંબચું છેલી ખાતાં) હું કહું? તમે ત્રણે જણ બનાવો. એમોં તો કેટલોં શિખવાનો છે. જુવો આવો. (સગડી ઉપર એક હાંધું મુકીને) હીજ, તું તાડી લાવ. (હીજે લાવેછે) એ તાડી તે અરક, હુંદગાંનીની હીમત તે એ. હવે જીવી, તું મરી લાવ. (જીવી મરી લાવેછે) એનોં નોંમ તે જીવનો તીખારા. ને મારી ધન, તું ગોળ લાવ. (ધન ગોળ લાવેછે) હું, એ તે આપણા શંસારનોં મધ, જીવનો મીઠારા. એ ત્રણ સાથે મળે ત્યારે જેમ બટેરો તેમ આપણોં હુંદગાંની સવાદાર થાય.

જીવી—(બુનેલી સીકના સોટા લાવતાં) બાપા, છાંબલે કે? મારા દીકરાને વડે થોડાં તાડી રાખ્યાં કે? જોવ, મારા પોયરા બુધ્યને છે-ટની હોડી હંકાડી લાવતાં કેટલી થાક લાગતી સે?

હીજો—મામા, તમે હાથેહાથી મિહાલ આપેલી. આ ડાહી જીવી કની તે રાત જાણે નકરું વીખું મરચું, પણ આ મારી મીઠી ધન તે જીવતરનું મધજ જો.

તેહમુલ—દીકરી ધન, જો મારા બોનેજને! હું હજીખી કેવો આહોંછ કે, જે ધણી તુને પોતાની બેયર કહેતાં શરમાયછ તેનો કરતો તું મારો આ બોનેજને પરણી હોતે તો કેવો મારો!

ધન—શો? મારા વર જીભરાયો કોઈ મારથી શરમોતો નથી. મરેરે! મારો જોમીર મારે વરે મગરોર છે.

હીજો—એમ કે? તે હરમાતો નથી કે? તું પચણી તેવીજ હા-હરે ગીચેલી કે? તારે વર તુને પોતાના મેહલમાં લઈ જતો તો ડાહો થયો પણ તું હાત પચણેલો તેમી છુપાવી રાખેલું, ને તોએ વળી કેહ કેજે હરમાતો નથી! અરે રોરી ગોરી, તું બોલી તે બોલીજ જો!

ધન—તો! જો વાય! મારો વર મને શો આહતો નથી કે? મારી ઉપર દુરામેનના જીવ પરોણ કાડી આપેછ. એ તો જરે હું ગોમડોની બોલી બોલુંછ ને ગોમડોની કાની કોમ કરુંછ, તારેજ મારો વર મ-દઈ ચીરડાયછ. પણ હવે નોશાકરી બોલી હું કો ધણી બોલુંછ? હું કો-મખી કો ધણો કરુંછ? આલશુ તો ખેરી રહોંછ, કે બરાબર મોટે ધે-રની શુધરેલીમાં ખપું.

હીજો—કામ નહી કરે તે હુધરેલાં કે? પાડાની કાની બેહીને ધાન ખાયા કરે તે મોટાં કે?

ધન—જીભરાયો મારો વર મને કેરી શુધરેછ! હું તદન શુ-ધરી જાશ, પછી અખઈ રહ્યો મને શારારે લઈ જશે.

હીજો—અરે બચેલો તારે હુધારો. પણ જો, ધના, તારા વરને કેહ કે તારે મોટા હુધારો તેને ધેર લઈ જાય ને તુને આણીકાજ રાખી જાય. અરે! દાદારજીએ તારી જોડ કાં નહી બનાવી કે તારી નકલને તારે પૈહાવાલો માઠી લઈ જાત ને અહલ ધનને હું પચણતે. પણ તારી ખીજ જોડ ધડવાને ખુદરતના હોનીના જીવજ કેમ ચાલત? એ તો તુનેજ એવી બનાવી. અહ એકજ! ખીજ કોઈ નહી હો!

ધન—અરે હીજ! મારા બાઈ દાખલ તો મને કેવો આહોંછ!

હીન્ને—તો નહીં ચાહું કે હું? તું ઉપરની મારી ઉમેદ તો ટુટેલી પણ મારે પ્યારખી ગયેલો કે? તું બિલીતો ભર્યાર પરચો થયો પણ તારા બાઈ દાખલના હક માંહેથીબી હું ગયેલો કે? ધન! ધન! તારેજ થકી હું મારે ખીલીમોરા ગામ, મારે બાપીકું ઘેર, મારા માબાપના પે-હા ને મારે હુતારનો ધંચો છોડીને અંહી વરહોના વરહો વેર આવી પડેલો. પેલા રેતીના ટેકડાપર મારે ગોફરોકું ઝુપડું છે, તીફારી હું પચડો પચડો તુને નહીં તો તારાં આ છાપડાનેજ જોધને હજુરી પકડું. ખેન ધન, મારા એકાંત ગોફામાં તારે વરે મારાં આંજી પાડવાથી ભાંચમાં ગાહ ઉગેલું, ને મેં એટલું રડલું કે જો રડતાંતાં આંજીમાં ઝેર હોત તો આ ગામમાં ગાહનું એક તણખું જીવવા પામત નહીં.

ધન—ગરીબ બચારેં મારેં હીન્ને. તુને એટલી ખબર નહીં કે હું તો પરછેલી હતી?

હીન્ને—નહીજ તો. મારેજ વાંક થયેલો કે મારી ઉમેદ મારા દીલમાં રાખી છાંટેલી, ને જેવારે મામાની હાતે હું વાત કરવા આવેલો તે ટાણે મેં તો જાયલું કે તું તો આ જાંહગીર હાત પચણી ચુકેલી. પણ તું જાણે કે? તું પચણીને હુખી થઈ એમ જાયલું તે દહાડથી હુંખી હુખી થયેલો. તારાં હુખમાં હું ખુહી, મારે બોધાય ખુહી.

તેહમુલ—દીકરા હીજ, આપણે ગરીબ છતાં મોટાંનોં વેહવાઈ થઈને આપણે મોટાં થયો. મોટે ઘેર હું દીકરી આપવા નહીં ગયેથો પણ મોટે ઘેરનોં જમાઈ આપણોં ઘેર શેધતો આવેથો. તેને શાત વખત કાલાવાળા કરવીને મારી દીકરી આપી ને તેભી મારી આતરી કરીને કે એ વણવેહવાઈ મોટાં છે પણ મોખેદ છે. આશિર્વાદ શારીને હકદાર લગનમોં બોધયને બાર જોડો બોંધી આવ્યો, એટલોજ નહીં, પણ એજ લગન ખરેં ને ધન તેની ધણિયોણિ તેની જોંમી-નગીરીમોં જોંગીરની પાથેથી તેની રાહી શાય લખ લખાવી લીધો. કાંય દીકરી, ધન?

ધન—આ હારે મરેં. તે લખ મારેં જીવતી કોંતી રખેલો છે. પણ તે કોઈ કોંમતો નથી જો. જીભરાયો મારેં જોંગીર મને ખેયર ગણેછ તેને શાર તેનોં પ્યારજ મોટી જોંમીનગીરી છે.

જીવી—લે સાલ ધન, વાત છાંબલતાં છાંબલતાં બધી ઝુપણ આવતી સે. કાંઈ ગામના ગીત ગા કે વખત છેવાઈ જાય.

ધન—વાય વાય જીવી ! હું શેઠીયાનો ધણીયાણી પાસે ગોમના ગીત કો ગવડાવેરા ? મારો જોગીરે નો કહેલું કે ગોમડિયાની હલકી બોલીમાં ગીત નહીં ગાયો. હું નથી ગાવાની.

જીવી—તે છું છેટિયાને પયણી એટલે બાપીકી બોલીને ધિકાર છે કે ? લે જો !

તેહમુલ—હોરી આવ રેરી, હું તાડીમાં તારી શલોમતી લેઉંછ. જરા આવ ગોમડોની ચોખી તાડી ટાંચા. (ધન તાંસે તાડી પીંચેછ) જેમ આવણી ગોમતી તાડી ચોખી ને મીડી છે, તેમ આવણો અશલ નોશારી વતનની મીડી જુઓં તારો મોહમોથી જાય નહીં ! ચોખો નોશાકરો શરદ તારો ગલાંમાં ખખડે નહીં ! ને ચોખી નોશાકરી વફાદારી તારો જગરમો ખુટે નહીં ! તું મોટો શાશરો વાશરો ભાગવતે પણ નોશાકરો બાપદાદથી શરમાતી નો.

જીવી—જાંબયલું. સાલ દુવ ગા. જો ! તારા છુધરેલા માટીનાં ધજોલનાં ગીત નહીં હો ! આ બાહાના ગામડિયાં ગીત ગાજે ! હઉંવે ! (ધન ગાયછે, ખીજાંઓ ઉંચકી આવેછે.)

ગરખી—પીલુ ખરવા.

બેલને ગલે તે બાપી ધાંટરડીરે,

સમજે તે શાને કાજ ?

ધણીને પછાડી ઝાડે વાછરડી,

હોય તેને શી રે લાજ ?

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થીતિમાં.

મધુર વાગેછ સાદી વાંસલડીરે,

સોને શું વધે અવાજ ?

મુજણની આશિરા દેતી આંતરડી

તું ગંધા ઉદરમાં રાજ.

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થીતિમાં.

વઠ કરે વહિતરી આકરડીરે,

તેને મુનેરી સો સાજ ?

કુલનો સિગાર સજતી ગામરડી,

છાજે શું તેને તાજ ?

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થીતિમાં.

જાંહુગીર—(અંદરથી) જીવી ! જીવી !

જીવી—છેટ આયવા સે હો ! છેટ આયવા ! (ગભરાટ.)

ધન—ઝો મરેં મારો જોગલો ! હવે શો કરો ! તમે અધોને જોશે તો વન ને વાદળ તોડી પાડશે. હીજ, તું જા. જીવી, અધો તું ઉંચો નીચો કર ! જલદી ! જલદી !

તેહમુલ—આલો આલો ! અધો જાણ આલો ! નહી તો નકોમો મારી વીકરી શાય છીટો કાહડશે.

(ગભરાટમાં મધ્યું ઉંચકી નાખીને ધન સિવાય સઘળાં જાયછે. તાડીનું ઘડિયું ઉંધું વળી જાયછે. ઉંચરિયાંના ઉંચરાટ પગે અથડીને ભાગી જાયછે. જાંહુગીર ભુલ્યાની સાથે આવેછે.)

ધન—ઝો મરેં ! ઝોવરાઈ જોઉંરે, જોગીર !

જાંહુગીર—ખીસ ! ખીસ ! રાન ઝોવારણા શાની લેછ ! ધન, તારા નોશાકરા બોલ ને અંધારાની રીતભાંત છોડી દે. પણ શું છે ? એક પારધીની જાલમાં સપડાયલા શિકારની ધેડે તું ખીલેછ કેમ ?

ધન—વાય વાય. (સુધારીને) ઝો નહી, વાય વાય નહી. પણ જોગીર, હું કો ખીલુંશ. નહીરે વાય.

જાંહુગીર—શા ગંધારો ! અથો ઝોરો તાડી તાડી વાસ મારેછ. નરં જાણે પીડું ! ઝોરો તાડીએ લોયો કે શું ? અંહી કોણ હતું, ધન ?

ધન—કાન ? ઝોવાય કોઈ નહીરે ! જાંહુગીર મારો બાપ હુંતા ને અખઈ રહ્યો મારો હીજે હુંતો.

જાંહુગીર—શાખારા ! શાખારા ! એક ગામડિયો ખોટો એક રખડતો છાકટ તે મારી બૈરીના સાથી !

ધન—મારો ગરીબ પીતરાઈરે મરેં ! તેની હાલત પર મને કેવી દયા લાગેછ ! તેની એ હાલત મારાંથીજ થઈ જો. જોગીર, આપણે પક્ષોં કેની તે અગાઉ હીજનો મારી ઉપર કેવો પ્યાર હુંતો ?

જાંહુગીર—ખાસી મળેની વાત, ધન ! મારા સરખાની ધણિયાણી કેવા શોભિતા ઉમેદવારની મને યાદ આવેછ.

ધન—વારં નહી તો નહી ! જાંહુગીરો તમોને એ ગમતો નથી તો હું એને ના કેહવાશ કે એ આંહ નહી આવે. હું ના કેહવાશ તો એ નહીજ આવશે એવો એ મને ચાહેછ.

જાંહુગીર—ચાહેછ? એ બુએ મરતા બીખારીની તાકાત શું કે તુને ચાહે?

ધન—આવાય? હવે શો કરે? જીભરાયો તો આજે દહવારોજ કરતો આયોરા! જોગીર, મારો જોગીર.

જાંહુગીર—(નકલ કરીને) શું રોગીર! જાંહુગીર નથી બોલાતું કે?

ધન—આ હારે મરે! હું બોલારા, બોલારા.

જાંહુગીર—(ખીચ પાડીને) બોલારા! બોલારા! બોલ જોઉં, જાંહુગીર.

ધન—(શુદ્ધ બોલવાની રાખત કોથિરા કરતાં પાછું જોમનું તેમજ બોલેછે) જ-જ-જ-જોગીર. મરેરે મુવો નહી બોલાવો તે. પણ હું બોલતાં શિખારા, હોં મરે. મારો જોગલો?

જાંહુગીર—શું? રોગલો શું? હું કાંઈ રોગલોખી નથી ને ઠોંગલોખી નથી.

ધન—લે શાલો હવે કોઈ શારી વાત કરે.

જાંહુગીર—શાલો? કોણનો શાલો? અરે “ચાલો!” ચ બોલ, ચ.

ધન—ચ ચ-ચ-ચ-ચા-ચાલો. મરેરે! કાંત જાણે મુવો કાંતે નો-રાકરી બોલી જુદી બનાવી.

જાંહુગીર—કાંતે નહી નાકે!

ધન—પણ જોવ તો ખરો! મુવો બધોએ એકજ બોલી કીધી હોતે તો કેવો શારો!

જાંહુગીર—(સ્વગત) એ નહી સુધરે! કદી નહી સુધરે! અ-કસોસ! એવી એકને હું મારી બેયર દાખલ કેમ બાહાર લાવીશ! અરે! હું કેવો કસ્યો! એ મારા દરજ્જા કરતાં ઉતરતી સાથ પરણવામાં મેં કેવી નાછતી કીધીછ. દરજ્જામાંજ ઉતરતી, પણ કેવી ખુબસુરત! કેવી બલી! કેવી બોલી અને નેક!

ધન—શું છે, મારો ધણી? તમે મુજબોછ કેમ? કાંઈ જીવને શારો નથી?

જાંહુગીર—કાંઈ નહી, કાંઈ નહી, તુને દલગીર થવા જોવું કાંઈ નથી.

ધન—એટલે શો રામજી? એની તે શો માયની?

જાંહગીર—માયની? માયની નહી, આપની. અરે મીનીંગ! અર્થ! બોલ અર્થ.

ધન—અથરર-અથ-અથ-અરરરથ. (નિરાશ થાયછે.)

જાંહગીર—ધન, વહાલી ધન, હું તુને એક વાત કહેવા આ-
વ્યોછ. આવતી કાલથી આપણાં લખ છુપાવવાની જરૂર રહેશે નહી.
(ધન ખુશી થાયછે) કાલે હું એક ભીખારી યહરા. (ધન ઉદાસિત
થાયછે) મારાં માય રખડતાં થશે (ધન રડે.) અને તે સઘળી
ફજળીમાં, અખ્યારજીનો ખેટો કેવી આપડી લાવ્યોજ તેની ધાંધ કર-
કાર નહી કરશે.

ધન—આ વહીરે મૌય! ભીખારી થાયરે તમારો માહોનો મો-
ગતો કોઈ મદદીલોય તે! મારો ધનેતર ધણી! મારે લીધે તમારો
મોન મરતમો આછો થાય તે કાંઈ હું નહી શોધું જો, નહી શોધું.

જાંહગીર—તું શાંખે નહી તો ખીજું શું કરશે?

ધન—વાયરે વાય! તમે મને આલખતો નથી, જાંહગીર? જુવો
મને ફરીથી તમારી બેયર દાખલ બોલવાતો નો. આપણે પરણ્યોજ તે
એકખી મનીખને કહેતો નો. તમારે ઘેર મને લઈ જાજો પણ
હું ચાકરડી યહને આવારા ને તમારી ગોલામગીરીમાં હું શુખી થારા.
હું ખીજો કોઈ મોંગતી નથી. બજાર, મને એટલોજ હક આપજો
કે દૂરથી ને દૂરથી તમારો હરાતો એહરો મને જાવા દેજો ને તેટલોજ
શુખપર હું શુગરોણો કરારા.

જાંહગીર—તું બિલી તે બિલીજ છે, વહાલી ધન! હું આંખો
ઉઘાડી રાખીને તારી સાથ પરણ્યોજ ને તેના પરિણામો વેઠવાને હું
બંધાયેલો છું.

ધન—ને તે શો પરિણોમ?

જાંહગીર—ભીખારીપણું, ભુખમરો, એજ. તુને મેં કહેલું છે
ધન, કે આખાં યુજરાતમાં સહુથી લખપતણુ એવી એક કુંવરી સાથ
હું અદરાયેલો હતો. જો તેની સાથ હું પરણ્યો હતો તોજ મારા ઉપરનું
એ આક્રમ ટલતે. આજે મારાં કમનસીબ માયે મને આપણુ વચેનો
ભેદ પુછ્યો અને તે મારી માતખર મસિયાહને પરણીને સુખી થવા
મેં આજેજ ખુશી ના પાડી.

ધન—અરે શાકરે ! ને તેહોણે શો કહ્યો ?

જાંહુગીર—કેહ શું ? મારી વ્હાલી માયનું તો મોતજ નાણવું.

ધન—નહી, નહી, જોગલા. હજીભી કાંઈ ઉપાય નહી થાય ?

જાંહુગીર—મારા હાથમાં ઉપાય કાંઈજ નથી.

ધન—છે, હજી એક ઉપાય છે, જોગીર.

જાંહુગીર—તું શું કેહછ તે હું સમજીછ. પણ માગં જીગર, તારી સામે તે ઉપાય લેવાને મારી છાતી કેમ ચાલે ? તુને યાદ છે ધન, કે આપણુ પરણ્યાં ત્યારે તારા બુદ્ધા બાપ સિવા એકજ જણુ આપણા લખના શાક્ષી હતો અને તે તારા બાપની સાથે મળીને આપણને આશિર્વાદ સારનારો બિચારો મેહરવાનદાર મોમેદ હતો. તે તો મરી ગયો અને તારો બાપ સિવા ખીજે કોઈ શાક્ષી નહી હતો.

ધન—બુલ્હો ?

જાંહુગીર—બુલ્હો બાહાર હતો, તે આપણા લખના આશિર્વાદ નજરે જોનારો શાક્ષી તહી હતો. તે આપણા લખની વાત જાણેછ પણ તે તો મારી પક્ષના છે. તોપણ મારા પાક કોઝની જમીનખીરીમાં મારો લખી આપણો લેખ તારી પાસે છે.

ધન—(પોતાના ખીસામાંથી ઘાહડી બતાવીને) આજ કે ?

જાંહુગીર—હા, એજ. ધન, જો તુને મારી મોહબતનાં પવિત્ર વગન ઉપર વેદમ આવતો હોય તો રાખ સંભાલીને એ લેખ તારી પાસે. મારા ગરીબડાં છાપરાંના આશ્રય ઉપર એ લેખ તુને હુક બક્ષેછ, પણ તે કરતાં મારાં જીગરનો આશ્રય શું તુને વધારે હાલો નથી ?

ધન—છે, મારો આવંત, તારો જીગરની આગળ એ ડાગળનો ચીડોંતી બિસાદ શો ? તારે ગમે તો લઈ લે, જોગલા. પણ શો તું એથી મુખી થાય ? તારે માંય મને માફ કરશે ?

જાંહુગીર—માફ કરે ? અરે તેવણુ તુને કુવા દેશે, તુને કુલ ચુંકશે, તુને પોતાના જીવ કરતાં વ્હાલી ગણશે !

ધન—ને તું, જોની ? તુંખી કોઈ ખીજને જીગર કરતાં વ્હાલી ગણશે કે ?

જાંહુગીર—કદી નહી. મારી મનોહર ધન, તું શું એમ ધારેછ કે પોતાનાં લોહી કરતાં કીમતી આ તારા ભોગ પછી હું તારી તરફ નીચપણે નચુણો થઈશ ? નહી.

ધન—એમ છે, ત્યારે તો મારો જીવ, મારો જીગર, સહુ તુંને આપી દેવું. જીગર જોત જોગીર, લે આ લેખ અને ફાડી નાખ.
(જાંહગીર લેયછે. હીજો ધસી આવેછે.)

હીજો—નહી બને! નહી બને! જો એ લેખ ફાડી લાયખો તો એમ જાણ કે મેં એને મારી લાયખો.

જાંહગીર—કંગાલ કુતરા! તું અમારી વાત સાંભળવા અંહી બરાયલો હતો?

હીજો—અલખત? મેં ધારેલું કે કાંઈ ટરકટ છે. તારા પાનરો બુલ્લો એલે બાયણે હંતાઈને હાંબલવા ઉગેલો તેવારે હું આ બાયણે ઉમેલો.

ધન—ને તુંએ શો અમારી બધી વાત શોભલી, હીજ?

હીજો—હાજ તો. મેં ખેલેખાલ હાંબલેલી. ધન, એ કાગળ પાકું લે. એ લેખ ફાટવાથી કાંઈ હોગંદ પીટવાના નથી. કોઈ ખીજોની પોરી કંગવાની આ વાત થાતી છે. પણ તે બિચારીને ફાંદમાં લાખવા ધન, તું તારા ધણીને મદદ દે? આ પોયરો તારી હાત પયણેલો. એવાને બાર હોગંદ આવેલા, તે ખીજને પયણીને જુઠા હોગંદનો યુનેહગાર થાહે, ને તે ખીજ એની હકદાર એરત લેખે નહી પણ રાખેલી રાંત દાખલ ગણાહે. જો તું એની બાયડી હોય તો તે એના રાખેલીજ ગણાય, ને તે બધું હા કાજે? પૈહા, નીચ પૈહાને માટે? ધન એ ખીજને પણાહે પછી તું તારા વરને સાહવાનું બંધ કરાહે કે? નહી, મારી ઉપર વીતેલું તેથી હું જાણું કે તું તેવી નથી, પણ તે વખતે તારો પ્યાર તે વિભિચાર ગણાહે.

ધન—અરે નહી! નહી! એમ નો ખેલ.

જાંહગીર—ચંડાલ, છાકટા, ભીખારી, તું કોણ મને ડહાપણની શિખામણ દેનાર?

હીજો—હા ભાઈ, હા. હું છાકટ છું. હું રખડતો ભીખારી છું. તોએ આ પરી હુરતની પોરી ધનનું ધાન ભાંજનાર તો હું નથી. જે તારી ઉપર જાન કાઢી લાખે એટલી તુંપર ખુરખાન છે તેને તું એક પૈહાવાલી પુતલી પણવા ખાતર જો દગો દેવા માગે, તો હું ધડીબર ફાંહીને લાકડે લટકતો હોવું તીફાથી પણ કેહવાનો કે, હે! જાંહગીર, હું ગમે એવો પાપી પણ તારા કરતાં બધો છું.

જાંહગીર—ઠીક છે. ધન, ધર આ તારે ચીકડું! (લેખ જમીન ઉપર ફેંકી દેયછે.) ભ્યાંસુધી આવા લુછાઓને તું ધેરમાંથી કાઢડશે નહીં ભ્યાંસુધી તું મને આ ધેરમાં ફેંકીથી જોશે નહીં. (જતો રહેછે.)

ધન—જાંહગીર? મારો જાંગલા! મને મુકીને નો જા.

(ફસડાઈ પડેછે. તેહમુલદાર અને જીવી આવેછે.)

જીવો—બેવકુફ છોકરા, તું હું એમ ધારે કે તું મોટું ધેરના છે તે હાર પેહાદાર પોરીને પણવા આ તારી ગરીબ બાપડીને દગો દે-હે? ધૂલ પડજો એવા મોટા લોકો ઉપર! ભટ્ટ પડજો તમારા એવા પેહા ઉપર.

ધન—ઓ ખોદા! હવે મારો શો થાયે?

તેહમુલ—હા દીકરી. ખોદાને યાદ કરવાનાજ તારો વખત આ-વેલોછે. હીજ, શુખડ લોખોત ને અરસીખેહસ્તનો પાતરો લઈ આવ. (હીજો જાયછે.) ધન, ધન, તો શો નોદાની કરવા જાતીથી? એ તો સાહેબે જોયો કે હીજને વચે પડીને તારી અરાબી અટકાવી. (હીજો આતરા વગેરે લાવેછે.) લાવ એ લેખ. (હીજો લાવી આવેછે.) ધન, તું વોંકી વળ! (ધન આતરા આગળ ધુંટણ મડીયે પડેછે.) ભ આ શુખડ લોખોત ને મુક પાક અરસીખેહસ્ત ઉપર. (ધન તેમ કરેછે) હવે ખોલ મારી સાથે! હે! પાક દાદાર હોરમજદ!

ધન—હે! દાદાર હોરમજદ!

તેહમુલ—પાક પરવરદેગાર!

ધન—પાક પરવરદેગાર!

તેહમુલ—પાક આદરજીરજીત આદર કરાનો મને કરામ છે.

ધન—પાક આદરજીરજીત આદર કરાનો મને કરામ છે.

તેહમુલ—મારી ખેહસ્તન માયનો મને કરામ છે.

ધન—મારી ખેહસ્તન માનો પાક રવોનનો મને કરામ છે.

તેહમુલ—મારા જૈફ બાપની બુજર્ગીનો મને કરામ છે.

ધન—મારા જૈફ બાપની બુજર્ગીનો મને કરામ છે.

તેહમુલ—મારો વરનો વરદાતનો મને કરામ છે.

ધન—મારો વરનો વરદાતનો મને કરામ છે.

તેહમુલ—કે મારી પાક દોંમોતનો આ પવિત્ર પુરાવો.

ધન—મારી પાક દોંમોતનો આ પવિત્ર પુરાવો.

તેહમુજ—હું જીવું જોગો તો સુધી.

ધન—હું જીવું જોગો તો સુધી.

તેહમુજ—દિવસે કે રાતે, જગતે કે આંધતે.

ધન—દિવસે કે રાતે, જગતે કે આંધતે.

તેહમુજ—મારો જીવની કોંની જાલવી રાખું.

ધન—મારો જીવની કોંની જાલવી રાખું.

તેહમુજ—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી.

ધન—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી.

(આ છેલ્લો બોલ બોલતાં ધન ચીસ પાડી
મિશ્રુદ્ધ થઈ પડે છે અને પડે પડે છે.)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

તારીના કીનારાનો એક ખીજો ભાગ.

જાંહગીર અને ભુલ્યો.

જાંહગીર—અરે ! હું કેવો મુર્ખ બન્યો ! અરે ! મારાં નસીબને નડતારી આ નાદાનીમાંથી નીકળવાનો કાંઈજ રસ્તો નહી મળે.

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, તમને કાંઈ બલાપો સે. છું સે તે મને કહો. બધ મોમાંથી એકજ બોલ કાઢો ને હું મારો જીવ કાઢી લાખાછ.

જાંહગીર—મારું દુઃખ મોટું છે, ભુલ્યા. ધન સાથ પરણી વખતે તે મને છુપ્યો વાચ્યો પણ હું કેવો કમખખત કે મેં તારી સલાહ માની નહી ! લાચાર ! જે થયું તે તો થયું. તે રદ કરવાને ઉપાય નથી.

ભુલ્યો—કેમ નહી ? ધન સાહે તે ઉપાય થાય. તેણે વાળી તે ગાંઠ તેજ સોડ.

જાંહુગીર—તે કેમ અને? હું જો ધનને પડતી મુકું તો બિ-
ચારીનું દેવું બુરું થાય !

ભુદયો—ને આ તમારી પાયમાલી થાતી સે તેનું કાંઈ નહીં ?
ધનનું હોઈવું છું ને ગીઈ છું? એ તો એટલા દીવછત્તી તમારી બા-
યડી થઈ તેમાં કમાઈ ને છુખી થાઈ પણ તે છારું છું તમે બધા
દી તેને બાજુ રેહો કે ?

જાંહુગીર—ભુદયા, એ આદતને બાર બંધાયલી ગાંઠ કરાંથી
નહી દુટે.

ભુદયો—હં! હં! છઉ ઠોંગ ને ઢકેલા! બાયડી તે છું? કાડવની
હાંત્રી, એક ભાગે તો બીજી લાવીયે. કૂલની ડાંખલી, છુગંધ હાય
તાંહછુધી વાપરીયે, કરમાય ને લાખી દીજીયે.

જાંહુગીર—મારી ધન તો મારી ખુશી રાખતે પણ—

ભુદયો—ને નહી તો છું? હું ઉપા બતાવું. મને એક છે રૂપૈયા
આપો ને હું આ ધનને નદી પાર કરી બાકીને હજારેથી અંભાતને
દરિયે તમારા મારગમાહેથી એવી આધે મુકી આવું કે કરીથી તમારું
તે નામ નહી લેય.

જાંહુગીર—ગવેડા, હજી મારી સહી સાચનો લેખ તેના હાથમાં
છે. મારાં પેહલાં લખના તે પુરાવા છતાં બીજાં લખ મારાથી થાયખી?
શું હું બે બાયડી કરું? મારી પેહલાંને બેવડા થાઉં? બીજીને દગો દઉં?
અને મારાં બચ્ચાંને હરામનાં કરાવી જાઉં?

ભુદયો—એમ સે ઠાણે બીજી રછતો બતાવું. જેમ તમે પગમાં-
ના આ જોડા વાવરેસો તેમ બાયડીને વાવરવી. જેમ પેહરેખી તેમ કા-
ઢાભી, ને જો ચોરી જાય ને ના નીકલે તો મુરી લઈને આરપાર એક
કાપ મુકીયે કે રછતો આવી જાય.

જાંહુગીર—એ તું શું બકેછ ?

ભુદયો—હું એજ બકતો સું. મને પેછાભી નથી જોઈતા. બહ
હુકમ આપો—કેમ, તે પુસો ના—ને જીવો કે ભીલીજનના રછતો દેવો
છેલમાં કરી આપુંસ. બહ, એને બતાવવા છારું મને તમારી એક
એધાણી આપો. તમારો ગાંઠ વાળેલો રમાલ આપો ને હું—

જાંહુગીર—(તેને ટોટો પીસીને નાખી દેતાં) અંડાલ ! એક કો-
મલ બિચારી નાજીક પંથની ઉપર ધાતકી હાથ ચલાવવા માગેછ ?

ભુલ્યો—અરે મુવારે! મારી લાયખોરે!

જાંહુગીર—જા, નીકલ અંહીથી. દૂર થા. તારે કાણું કર! મેં આ જાંજલ હાથે કરીને માથે હોરીછ તો તે મારે વેઠવી જોઈએ. શું મારી મેથુનાહ મોહરદાર ઉપર હું જરાખી જાસતી ચુજરવા દઉં? જે એકજ જગર મારા ઉપર પાક મોહખતમા દોરેછ તેને હું બંધ પાડું? જે નરમ ચશ્મો મારી કદરદાનીમાં વેહછ તેમને સુકવી નાખું?

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, માફ કરો! મં કાંઈએ ઈજા કરવા ધા-રેલી નહી.

જાંહુગીર—સાંભલ, ધન મારી હકદાર ધણિયાણી છે. તેને તારી શેકાણી દાખલ માન આપજે, પણ તેને વાસતે એકખી વાંકા શુખન બોલ્યો તો યાદ રાખજે કે કરીથી ખીજો હરફ એસરવાને તું મારા હાથ ઉપર જીવતો રેહવાનો નથી. સંભાલજે! (જાયછે.)

ભુલ્યો—હાય! હાય! કાણું કાયપું. બસસા ભુલ્યા, તું ભુલ્યા! છે-ટના હુકમ વગર હું મારી ચુલે ચુલાખ જેવી છેટાણીને અલવલ નહી આવવા દેવું, પણ છેટનો હુકમ થાય અને જો પેલા રમાલની એધાણી મળે તો પસી જાંહનમના ગારમાંથી ગયડી જવા નહી ખીડું. (ગાયછે.)

લાવણી.

ધન્ય ધન્ય ધન તારે જાહુ, નજરખંધ નેણનું સાહું.

તારે ધનતર મનતર ધાડું, ધનવંતનો અંતર કાહડું.

વરા કીધો ધણીજ ધનાઢય,

જરા લીધો વરનો નિરભય,

વહુ થઈ તું સુખી આનંદમય,

જગર પર પામી તું જય,

ચાલ ભલી, નૂર વળી, નેક મળી,

એજ સંસાર મધનો લાડું ધનવંત ધન્ય.

તું નાની મોટમાં પરિચય,

થઈ સુખ ઝુપડાંમાં ઉદય,

પ્રેમનો ખાલે પાતી મય,

તારે ચોખું સદય હૃદય,

એજ તોણા, એ કોટલ, એ તાવિજે,

વર વરીકરણ પીછી ઝાડું ધનવંત ધન્ય.

પ્રવેશ ૨ જી.

અખતારજીની હવેલીનું એક દિવાનખાનું. શીરીન આરીએ બેસી છે.

શીરીન—(સ્વગત) અહમન, બેવકા અહમન! મારા તરફ આરી માહબત બતાવીને પેલી ભાલીબન પુઠે ભટકશે એવી ઠગાઈની મેં તારાથી વકા રાખી નથી. એહો! ખાગમાં ખેડો ખેડો સુંવેછ. (મોટે કેમ છે, અહમનજી શેઠ?

અહમન—(અંદરથી) સારી પેઠે, ખાનુ શીરીન.

શીરીન—(સ્વગત) હું તુંને સારી પેઠે પિછાણુંછ, વેંડલ વન વાઘલાં! (મોટે) રાતે ઉંઘ આવી પી કે, અહમન? (સ્વગત) એણે આખી રાત કેવું બગાણુ કીધુંછ તે એની આંખમાંની ઝુપણુજ બતાવી આપેછ.

અહમન—(અંદરથી) હું તો દોરતી પેંઠે ઉંઘાયોછ.

શીરીન—અને તોપણુ દોર કરતાં વેહલો ઉઠ્યોછ! (સ્વગત) હું ધાંદેછ કે તું ઉંઘ્યોજ નથી કે ઉંઘું પડેજ નહી. (મોટે) વાંરે તું પાછો ક્યારે આવ્યો?

અહમન—(અંદરથી) પાછો આવું? હું ગયોજ ક્યાં કે પાછો આવું?

શીરીન—(સ્વગત) એ બાહાર ગયોજ નથી! જે ઘણા વર્ષ બાહાર કાઢાડે તેને મનસે બાહર તેજ ધેર! દેશદેશની ઝોરતોના તાપથી એને તડકા લાગેલો ને બ્યાં ગયા ત્યાં ધેરજ ગણવાની ટેવ પડી ગયલી. (અહમન આવેઝે.)

અહમન—હું તો પેલા બિચારા જાંહગીરને નદીની પેલી પારથી પોતાની હોડીમાં હડસેલા ખાતો આવતો જોવા ખેડો હતો. પવનનો સમો આવતી વખત સામે હતો.

શીરીન—પણ પેલી પાર જતી વખતે તો પવન પુઠનો હતોની? એ તો આવતી વખતેજ ભારી પડ્યું, પણ જતી વખતે તો ઘણું મળનું લાગ્યું, નહી વાંરે?

અહમન—તે તો બિચારો જાંહગીર જાણે, કે જે મોડી રાત્રે નદી એડવામાંજ મોજ સમજેછ.

શીરીન—ને તું, અહમન? તું વાત કરતાં શરમાઈને નીચાં કાં જોયછ? તારામાં હીમત હોય તો મારી સામું જો.

અહમન—સામું જોવા તો હું ધણું ચાહુંછ, શીરીન, પણ તારી રોશન પેશાનીનું આકાશની નૂર મારી આંખોને દીપાવેછ. આહા! આપણે એકેક સામું જોઈયેછ તેટલામાં કોઈ જાદુગર આપણને પથર બનાવી દેય અને આપણુ તેમના તેમજ એકેકને જોતાં સદા થંબ થઈ જાયે તોખી હું તુને જોતાં ધરાઉં નહી.

શીરીન—એટલું બધું? વાંદે ત્યારે, અહમન, તું શું ધારેછ? કે અગર જો એક જણ ખે બાનુઓનો ઉમેદવાર હોય ને એકનો વિચાર દિવસે ને બીજાનો રાત્રે વિચાર કરતો હોય તો તેનું શું થાય?

અહમન—શું થાય? વળી તેણે બેહુની આશા છોડવી. બીજું શું?

શીરીન—વાહરે! રમતા જોગી ને લટપટ પંચી!

(જાંહગીર પાછવાડેથી આવેછે.)

અહમન—મધુરી શીરીન, મારી શીરી સાકર, તારાં બેરી વચ્ચે હું સમજતો નથી, પણ હું એટલુંજ સમજુંછ કે મારાં ખુલાં દીલની પાક ઉમેદો સંઘી તારી પવિત્ર ઉમેદવારીમાં સમાયલીછે.

(જાંહગીર નીકળી આવેછે.)

જાંહગીર—અને હું તેનો જામીન છું. શીરીન, મારો શુખ્ત માન કે અહમનનું હેત તારી ઉપર જીગરના ઉંડા ઝરામાંથી જોસ મેળવેછ અને એજ તારો અપ્પતાવર હાથ લેવા લાયક છે. શીરીન, હું તુને ખુલી ખાતરી આપુંછ, અને તેખી અહમનની હજીરમાં ખાદને હાજર નાજર જણીને આપુંછ કે તું મારી સાથનાં તારાં બંધણથી મુબતી દેખાયછ, તે બંધણમાંથી, મારી માનવંત બેહન, આજ પછી તું મોકલી છે અને આજ પછી તુંને ખીજો ભરતાર પસંદ કરવાની પુરતી મુખત્યારી છે.

શીરીન—જાંહગીર! જાંહગીર!

જાંહગીર—નહી મારી પૂંજની પુતલી, મને સાંભલી લે. તારી અને મારી વચે એક મોટો પથર આવી પડેલોછે, અને તેથી તારી ઉમેદ મેં છોડી દીધીછ. તેમ તે પણ મારો ખ્યાલ છોડી દીધો હશે. એ શી હરકત છે તે મારી શરમીંદગી વચે હું તુને કહું તે કરતાં તારી

ખુશાલી વચે તું પોતેજ સમજી જશે. શીરીન, જ્હાલી શીરીન, તંને મારા કરતાં વધારે ભાયગરાલી ભરતાર ઉપર હક છે.

(બંદગીર અચ્ચુઅચ જતો રહેછ.)

શીરીન—પથર અને હરકત ! એ શું બકેછ !

બહમન—એ પોતાની ખસ્તેખુદારી વિષે બોલેછ, શીરીન. બિચારો પાયમાલીના છેક કિનારા ઉપર આવી લાગ્યોછ અને વધારે દુઃખ ધરવા જોગ એ છે કે પોતાની એ ખાતેખરાખી અને ગદ્ય કાલ મુધી માલમ નહી હતી.

શીરીન—પણ શાની ખુદારી ? મારા પૈસા છે કેની ? મારા પૈસા એ લોકોને બચાવશે. મારાં માસીએ મને પાલી પોપીને મોઢી કીધીછ. મારા આ મસિયાઈ બાપએ બચાવણુથી મને બેહન કરતાં વધારે આડીછ. વાસ્તે બ્યાંસુધી મારા અંગણે છેલું વસ્ત્ર રેહશે ત્યાંસુધી મારાં એ માસીને કે તેના કુટુંબને હું ગરીબાઈનાં દાંત ખમવા નહી દઈશ.

બહમન—પણ તું ભુલેછ, શીરીન. તારી દોલત ઉપર તું એકતીનું કાંઈ ચાલે નહી. તારા બાપના વસિહત પ્રમાણે બ્યાંસુધી તું પરજી નહી ત્યાંસુધી તારી દોલત ઉપરની માલિકી તુને મળે નહી.

શીરીન—ત્યારે હું એકદમ પરણીને મારી માલિકી મેળવીશ. અને પછી મારાં માસી અને તેવણના સપુતની સેવા કરીશ. અને તેટલા વાસ્તે, વારં બહમન, હું પુછું તેનો મને જવાબ દેશે ?

બહમન—હા.

શીરીન—સત્તધર્મ અને પાક ઇમાન સાથે ?

બહમન—મારી પાક મોહબતના કસમ લઈને.

શીરીન—તું પાક મોહબતની પવિત્રાઈ સમજેછ કે ?

બહમન—ખરાં દીલથી, મારી શીરી સાકર. તું શું એમ સમજેછ કે જે જીગરમાં તારાં જ્હાલાં નામે વાસો કીધોછ તે જીગરમાં હું કાંઈ પણ અપવિત્ર ઉમેદને દાખલ થવા દઈશ ?

શીરીન—હા. હું એમ ધારતીજ નથી, પણ જાણુંછ અને માનુંછ.

બહમન—આ આદા ! મારાં વફાદાર દીલને આ કેવો જખમ !

શીરીન—(નાશાકરાંની નકલ કરીને) એ તો આલો તારો નાશાકરાંને તોં જાળને પુરા કે જીગરનોં જખમ તે કેવો હોય ?

અહમન—એટલે ? હું કાંઈ સમજતો નથી.

શીરીન—પેલી ત્રણ વખતની સીગનલ. “તમે આવીશ કે ?” એમ પુછવા પેલી ત્રણવાર ફાણુશ બતાવે ત્યારે અંહીવાળું ફાણુસ એક વાર બતાવીને કાહાડી નાખે એટલે “કે હું આઉંછ.”

અહમન—એ તું કાંઈ નાટક બાટક કરેછ કે શું ?

શીરીન—નહી, એ “ભિલીન્ન”ની સાચી વાત છે. એ તો તમારી નેશાકરી ધનનું નાટક છે.

અહમન—ત્યારે શીરીન મારે વિષે મારા પોતાના કરતાં તું વધારે જાણેછ. તું તારાં ભમતાં મગજમાં કાંઈ ગતતાઈ ઉપર ભુલાવો ખાયછ.

શીરીન—નહી, નહી. મેં તે ફાણુસ અને દીવા બતીના ચાળા નજરે નજર જોયાછ.

અહમન—અને તોપણ તે ચાળાજ. શીરીન, તારા આ વેહમ ઉપર મને હસવું આવેછ; કાંકે તું સર્જીત એવકક બનીછ. મારાં અંતઃકરણના ખીલારમાં એક ભમરો જણાયે નહી. હોય તો સાબિત કર.

શીરીન—અને જો સાબિત કરે તો ?

અહમન—હું તારો નહી. પણ જો તું સાબિત નહી કરે—

શીરીન—તો તું ખરો.

અહમન—કબૂલ છે. જોકે હમણાં સહવાર છે તોપણ મારી સચાઈની સલામતીમાં હું નાસતા ઉપર શરાબ નોરા કરેછ. (જાયછે.)

શીરીન—અને હું તારી એવકકની નજરે જોયલો પુરાવો લાવવા મારી મેળે છુપી જીવું ભિલીન્નને મળવા. એક સ્ત્રીને નહી છાજે એવી હામ હું બીડુંછ. પણ મારા હવે પછીના આર્વિદની સચાઈ શોધી કાહાડવાને એ એક પવિત્ર તીર્થ હું સમજુંછ. એ મારેજ કામ છે અને હું નહી કરે તો ખીજું કોણ કરે ? મારા ભરચી બલદની જોડી મને ઝપાટામાં બાંહે લઈ જશે અને ઝપાટામાં પાછી લાવશે. (જાયછે. બાઈઆઈ અને જાંહગીર આવેછે.)

બાઈઆઈ—કેમ, જાંહગીર ? હવે શો જવાબ ?

જાંહગીર—માતા, હું નાચાર છું. લાઈલાજ છું. મારે દીલ અને મારો કોલ હું ખીજીને આપી ચુક્યોછ તેના તરફ એવકક યા એવચની થઈ શકતો નથી.

બાઈબાઈ—અફસોસ ! દીકરા, મારી જીંદગીની જીંદગીનો આ બદલો ! મારા જીવની ઉમેદોનું આ ધનામ !

જાંહગીર—બલાષો કરવે શું થવાનું છે, માયજી ? છાપો પડી ચુક્યો ! હવે સહુ થઈ રહ્યું !

બાઈબાઈ—છોકરા, હું મારે વાસતે કુખી નથી, પણ તારે વાસતે કુખી છું. મારો દીકરો એક મીસકીન, મુશ્કેલા, હલકો, અબણ, ગામડિયણને પરણીને પોતાનું નામ કુખાડે તે કરતાં કુશમત મુવેલો બલો. જંગલા, તું પસતાયે. આ એક અંધારામાં ઉધરેલી અંધારાર-ડીને પરણીને પછી બ્યારે મોહાવતનો મીઠાશ ધટી જશે ને નવી બા-યડીનો ખાર જુનો થશે ત્યારે “આ મારી બાયડી” એમ કુનિયાને દેખાડતાં તું સરમાયે. તેના નેશાકરા શબ્દો તારાં અમીરી દીલને જામ કરશે, તેની ગેરસલુક રીતભાંત સાથે તું તેને મંડલીમાં બા-હાર લઈ જતાં લજવાશે. લોકો તારી બાયડીની ખાતર તુને હસશે અને પેહલાં તારી લાજ પાછળથી ધિક્કારનું રૂપ ધારણ કરી જીને તું પરણવા અગાઉ આશીર્વાદ દેશે તેને પરણ્યા પછી તું શરાપ દેશે.

જાંહગીર—ઓ માતા ! બસ કરો ! મારાથી નથી ખમાતું !

(ખુરસી ઉપર ફસડાઈ પડે છે.)

બાઈબાઈ—અરે પણ બિચારી મારી શીરીન ! તેને કેવા દગો થશે ! આ નિરાશાથી તેના કેવા હાલ થશે ! શેહેરનાં લોકો તો તેને તારી ધણિયાણી દાખલ અત્યારથીજ ગણતાં આજ્ઞાં.

(એક ચાકર આવે છે.)

ચાકર—એદલ અંકલેસરિયો આવ્યો છે.

બાઈબાઈ—તે જવાબ લેવા આવ્યો હશે. બોલાવ તેને. (ચાકર જાય છે) જાંહગીર, નોક જવાનો આ વખત છે. હજીબી કેહ, તેને શો જવાબ દેવું ?

જાંહગીર—તેની નીચ માંગણી એકદમ ના પાડો. તેનાથી થાય તે કરવા દેવો.

બાઈબાઈ—અને તેનું પરિણામ ! બીજા માંગતાંબી નથી આવડતું કે આપણે બીજાનીના ધંધાથી પેટ ભરીયે. તારી ગામડિયણ બાયડી કામ કરીને કદાચ કમાણી કરી લાવશે પણ તેની આગમચ આપણે માટે માંગતાં લેહણાનું બંદીખાનું તો છેજ. તારી ખાતર હું

એદલની માંગણી કમ્બુલ રાખીશ. તારી બાયડીને રેહવાનું ઘેરખી તો જોઈશે? એદલના ઘેરમાં તારી ગામડાંની બાયડી ઠીક ડેકાણે પડશે.
(એદલ અંકલસરિયા આવેછે.)

એદલ—બાઈસાએબ. સાએબ મેરખાન, જંગીર બાઈ. આનંદ તો છે? હું મારી અરજના જવાબ સારે વાચદા સર આવવોહું.

બાઈઆઈ—એદલજી, તમારી માંગણી ધિક્કાર ભરેલી છે, પણ અમારી લાચારી આગળ અમે લાઇલાજ છીએ. તમારી જખર દસ્તી ઉપર મને વિચાર કરવાની ફરજ પડીછ અને—

એદલ—તમે વિચર કયરે એ ગાલુ ઠીક ક્યરે છે, અને તમે મારે આત કમ્બુલ રાખો તે—

જાંહુગીર—(તેના ઉપર ઉછલીને) શું? કાલું કર તારે, નીચ કુ તરા! મારી માદર તરફ, મારી નેક બખત માદર તરફ જરા નજરખી કીધી તો તારી આંખો ફેડીને તારાં નેણુ ઢુધી કાઢાડીશ.

એદલ—અરે શેઠ! મોડું તપાસો.

જાંહુગીર—તું જાયછ કે બારીએથી હંચકીને ફેંકી દેવું?

(ચાકરે દોડી આવેછે.)

એદલ—આ ચાયલો. મને જવાબ મયલો ને આવે હું એદલ ખરચોખી મારે વચન બજવીશ, હું કાલે પાછો આવીશ. (ચાકરને) શીરીનબાઈ છે કે?

ચાકર—નહીજી. તેવણુ ખેલની શીગરામમાં ખેસી કેથે બાહાર ગયાંછ.

એદલ—ધાસતી નહી. કાલે બરાબર આજ વખત તમે મને આ ગેરમાં પાછો જોશો.
(ચાકરે સાથ જાયછે.)

બાઈઆઈ—કાલે બખતયારજીની આ ખુલંદ હવેલી અદાલતની ઠાંચથી નાજરના હાથમાં જશે અને હું સુરતના કીલામાં બંદીખાને પડીશ.

જાંહુગીર—માતા, ધીરજ રાખો. ખોદાપર સજુરી રાખો. શું કુ-નિયામાં ગરીબો જીવતાં નથી?

બાઈઆઈ—મારી હૈયાતીમાં હું તુંને બીખારી વેશે કેમ જોઈ શકીશ? જાંહુગીર, તું નખોદ વાળવા ખેડાછ.

બાંહગીર—માયજી, મને માફ કરો. હું તદ્દન લાચાર છું. એ ! હજી તો અધું તમોને ફર્યું નથી, મને પડતો નાખો. મને જરા વિચાર કરવા દેવો. (જાય છે. બાઈઆઈ જવા મારે છે, પણ બુલ્હો આવે છે.)

બુલ્હો—(પાછળથી હાંક મારીને) છીત ! બાઈ ! છીત !

બાઈઆઈ—એ કોણ ?

બુલ્હો—એ તો હું બુલ્હો હોતો સું. નામે બુલ્હો સું પણ કામે બુલ્હો નથી. મને બધી વાતો સે બાઈ, ને હું કુખી સું.

બાઈઆઈ—તું શું જાણે છે ?

બુલ્હો—છું કહું ? પેલી બોલીજનના હાતપર ફજીતી વખતે મેં છેટને બહુ વાલેલા.

બાઈઆઈ—શું એટલો બધો ફસ્યો છે ? શું એ દુકતીના હાથમાંથી એ છુટો નહીં ગય, બુલ્હો ?

બુલ્હો—નહીં છું યાય ? પણ એ પોરી એને બહુ બાજી રહેલી તે ? ને છેટનું દીલ પોસું પયડું તે મોહની લાગેલી. બાકી બીજો જેવો હોત કની તો એ પોરીનો રહતો કરી લાખત.

બાઈઆઈ—હજીની કાંઈ રસ્તો બનશે ? પૈસા અર્ચતાંની શું કાંઈ નહીં બને ?

બુલ્હો—હો ! નહીં છું બને ? છેટ માનતા નથી. મેં છેટને ક-હેલું કે એક છપાટામાં એ પોરીને ડેકાણે પાડી આપું. ડેકાણે પડીસ કે ધન કીકા ગઈ તે પુસેલી ? છવાયકે છેટ પોતેજ જો જાણે તો મારો જીવ લેય.

બાઈઆઈ—પણ એ દુકતી જશે ?

બુલ્હો—હો ! આ બંદો મુકી આવે તો બધ કંઈ ? પણ છેટ મને પોતાના રમાલની એધાણી આપે તો હું કરું. તમે લાવી આપેલા બાઈ ?

બાઈઆઈ—રમાલ શાનો ?

બુલ્હો—એ પોરીએ એક રંછમી રમાલ પોતાને હાથે ગાંઠ-વાલીને છેટને એધાણીમાં આપેલા ને એ રમાલની એધાણી હું લઈ જઈને બતાવું કે એ પોરી મારી છાતે છેટને મળવા હું જોણીકા લઈ જવું તેણીકા સાલી આવે. એ રમાલ મને લાવી આપો ને પસી હું બાપ બાઈના છોગંદ લઉં કે આજ પસી બોલી જાન મારા છેટનું નામ નહીં લેય.

બાઈઆઈ—રમાલ લાવતાં શી વાર? ઉભો રેહ. હું હમણાં લાવુંછ. (જાયછે.)

ભુલ્યો—પેલી છીરીન આગાઉથી ભોલી જાનને મળવા ગયલી. તે ગાંધીએ જઈ પોંસે તેની આગાઉ હું હોડીએ જવાછ ને કાંઈ ભુલમ બાલમ નહીં થાય તે હું ભુલ્યોજ જાવાછ. ભોલી ધન મારા છેટના માર્ગમાંથી આવે જાય, છીરીન પેલા બમનુને ધિક્કારે ને મારો છેટ છીરીન છાત પયછે એ મારું કામ સે. (બાઈઆઈ પાછી આવેછે.)

બાઈઆઈ—(સ્વગત) મારા દીકરાની જરા આંખ લાગીછ તેટલાં આ રમાલ તેની પાસેજ પડેલો હતો. તે હંચકી લાવીછ. (નોંટ) લે મારા દીકરાની આ ઇધાણી. અને આ પૈસાખી છે તે આખીને તેને કાઢાડ ! (રમાલ તથા પૈસા આવેછે.)

ભુલ્યો—એ રમાલ છેટે આવેલો કે ?

બાઈઆઈ—તારા માગવાથી હું લાવી.

ભુલ્યો—ટાણે છેટનો વિચાર ફરે! તેવણુ હવણા તો એ ધનને પોતાથી દૂર કરવા ના કેહેતાયા.

બાઈઆઈ—તેનું તારે શું ? તુંને તો આ ઇધાણી મળી ?

ભુલ્યો—હાજી. ને હવે હું મારું છુજીડું કરાછ, હું ધનને રછ-તામાંથી કાઢાછ.

બાઈઆઈ—હા. હા. મારા દીકરાને ફસાવનારી એ પીડાને દૂર કર. એ પાપને અંછીથી પટાવ. પૈસાથી તે પાર પડશે.

પ્રવેશ ૩ જો.

ભાડું. તેહમુલદારનાં ઝુપડાંની બાહારનો દેખાવ. ધન કસતી વણતી બેસીછે. જીવી વાસણુ માળેછે.

જીવી—૨૬ ના ! ૨૬ ના ! ધન, સાલ બસ્સું ના થા.

ધન—(૨૬તી) એહોન વધતો આવવાનો જો ! જીભરાયો મારો ધણી હવે વધતો આવવાનો.

જીવી—આમ હેય ? પોતાની પયની અછતરીને કાંઈ આમ તજ દેવાનું સે ?

ધન—મેં હીજ પાસે કાગદ લખી મોકલ્યોં, તો નહી તેનોભી જવાબ મળે કે નહી હીજે મળે.

જીવી—કાગદ? છાનું કાગદ?

ધન—મારોં ધણા મારે થકી મદદ મુજબજ તેને ધીરજ દેવા મેં લખ્યોંછ. ઓ! હું મરોંરે મારોં જોગીર!

જીવી—સાલ, સાલ, સેડાં ના કાહડ.

ધન—અરે પણ મેં કોહ નોં કહ્યોં? ગમે તો મને તજ દેની, મારોં પરાણુ. ઓ હું મરોંરે મારોં જીવના હાર! તો શુખી થાય તેમ કરેરે મરોં!

જીવી—એ છું બકતી સે? ધન કાંઈ અપ્રલ સે કે?

ધન—જોરે જીવી. મને કેહ, અપ્રલ રહ્યોં મારોં ખાવન મને કેહ કેજે હું એના દુરામનનોં નરોંખમોં નડારા. એહોણના શુખમાં હું આરે આવી જો જીવી! હું જો નહી હોવું તો એ જીભરાયોં શુખી થાય. મુઠરે હું અવડ! જીવી, મારોં મોત આવે તો કેવોં શારોં? મારોં વરનોં રસ્તામોંથી જાઉં ને મારોં એ જીવ પરાંણુને ધીરજ આવે.

જીવી—ગાંડી! ગાંડી! અટલી વારમાં વરવહુ પયણીને થાકી ગયાં? પણ ધન તું એમ ધારેરાભી કે તારે માઠી એવો ખેંધમાન હાય?

ધન—નહીરે વાય! નહીરે વાય! મારોં વરને કાંઈ કેહતી નોં જો જીવી, નહી તો તારા ડાળા ધરીને ખેંચી કહાડારા. જીભરાયોં મારોં વર કાંઈ ખેંધમોંત નથી. ધનનો ધણીજ ધનનું ધાન રાખશે.

જીવી—હવે કેવી ડાહી! નકારે થાય તોભી છારંજ મારગીયે. સાલ, હવે જરા હજ ને હજી ખુશીથી જરા મારી આગળ ગીત ગા.

ધન—(ગાયજે.)

કુમરી—કદયાણુ.

છીયે શુખી જુપડે વશી,

દ્રવ્ય માલની જંગલ ના જીવે કશીં ટેકં.

ગરીખી જીવતરમોં,

ના કુદાકુદી ધમોંધમ ના પડિયે ધસીં.

છીયે.

ઉદ્યોગી રાનસારમોં,

લોભી છળ કપટમોં ન જોયે ફસીં.

છીયે.

મેનત આપણી છે મોજ;
 ઉદ્યોગ આરસ મણિ જાણો જો ધસી. છીયે.
 અંગ રૂપાણું નિરોગી,
 માતિ દીલે કાઠિ ખીલે હાડકાં કશી. છીયે.

જીવી—આહા! જાણે એ ગાતી સે ટાણે એના છાદ છાંભ-
 જવા પંખિરાઓ ડાંખલીઓ ડાંખલી સૂપ બેઠી રહેતાં સે ને ગ્રાહ ખડ-
 ખડ ખડખડ કરીને કાનમાં હરેછે હજીતાં ખંધ પડી જતાં સે. એના
 ગીતના મીઠાછથી બધી હવા મીઠી ખજબોથી તર થાતી સે ને એ ગાઈને
 સૂપ બેઠતા સે ટાણે હવામાં એવું તો કાંઈ સુપસુપાટ રેહતું સે—

ધન—એ પેલો શોખિયો કાન આવેછ? ગાત્રી રસ્તોં બણી
 ઉભી રખાવેરા ને ઉતરીને આપણોં તરફ આવેછ. એ કાન બેરોં છે?
 (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—(સ્વગત) “ભાલી જાન” એ કે?

ધન—બેરોં, કાનને પુછેરા મરોં? તમે કાન?

શીરીન—મારું નામ શીરીન છે.

ધન—મારોં નામ ધન છે મરોં.

શીરીન—આપ ગામની અલબેલી જો ભાલી જાન કેહવાયછ
 તે તમે કે?

ધન—ને તમે શેહરની અલબેલી શીરીન કેહવાયછ તે જામરોંયોં?

શીરીન—(સ્વગત) કેવી સુંદર!

ધન—(સ્વગત) કેવી નખરોંખાજ!

શીરીન—આપણે એકેકનાં હમનખર્દ છીયે.

ધન—કાન? કાન? હારેમન બલદ? હરમોંનનોં બલદ છે?

શીરીન—હરીફ! હરીફ! દુશમન!

ધન—આવારોં! દુશમન કાન સુવોં?

શીરીન—હું તમારી દુશમન છું.

ધન—હૈં? એ વહીરે માય! દુશમનથી તો નોંશી જાઈયે જો.

શીરીન—ઉભી રેહ બાઈ, ઉભી રેહ. હું દલગીર છું કે હું તારી
 હરીફ છું. કાં કે તું તો ખરેજ ખારને લાયકની પુતલી છે ને તારી મેં
 અદખાઈ કીધીછ તેથી હું પસ્તાવો કરેંછ.

ધન—અરે તોરે મરો નો ! શું કોમ પશતાવો કરોછ ? મેં કોઈનું અગાડ્યું નથી.

શીરીન—આ અક્ષર તું ઓળખેછ ખાઈ ? (કાગળ ખતાવેછે.)

ધન—હાજી. એ મારો હરફ. એ નોમું તમારા હાથમોં કેમ આપો હોશે ?

શીરીન—હું બધું જાણુંછ. તારાં કાણુશની નિશાન મેં કાલ રાતે જોઈ. એ નિશાન ઉપરથી મેં તેને આવતાં જોયો અને તે ખેવ-કાની મારી તરફની ખેવકાઈ વિષે મારી ખાતરી કરવા હું પોતે જતે અંહી આવીછ.

ધન—બાઈ મનીએ એમ આવવું ?

શીરીન—મારી ગુપ્ત ઉમેદની તલાશ હું ખીજીને કેમ સોંપું અને કોણને સોંપું ? મારા કોઈ માખાપ, બાઈ ખેલન નથી. જેના ઘેરમાં હું રહુંછ તેનાથી જેને હું ચાહુંછ તે છુપ્યો છે. માટે મારી મેળજ હું તલાશ કરવા આવીછ. પણ ભોલી ધન, તુને મારી નજરે જોયા પછી હું ખરાં દીલથી તુને ચાહુંછ.

ધન—ઓ હરે ! આ મરી જોઉંરે !

શીરીન—આજ પછી આપણે હરીફ નથી. કાંકે જેને હું ચાહતી હતી તે તુને ચાહેછ માટે તેને હવે હું ચાહતી નથી. હું તેને ધિક્કારેછ, ખરાં જીગરથી ધિક્કારેછ.

ધન—શાં બોલ્યોં ? તું તેને ધિક્કારે ! આ તું મરેરે ધરાની લેનારી ! ઘેર ખેડોં મારોં ધરો લેવા આવી ? મારોં ધરો પખોરીને આપોરે તુને !

શીરીન—નાદાન, તું સમજતી નથી. તારો ચાર તુને સુખારક છે !

ધન—ચાર !

શીરીન—હા. તપાસજે ધન કે તે તુને નાહક ફાંસમાં નાખે નહી.

ધન—ફાંસમોં નાખે ? કાને કહ્યોં ? નહી, નહી. તે તો જીભરાયોં મારોં વર થાય. મારોં પરણ્યોં આવન ? તે મને ફાંસમોં નહી નાખે.

જીવી—(ધનને સ્વગત) હંમ ! ધન ! હંમ ?

શીરીન—શું ? તારો પરણ્યો આવીદ ?

ધન—(સ્વગત) મુઠરે હું ? મેં શો કાચોં કાચોં ?

શીરીન—તું તેની ધણિયાણી છે, ધન ?

ધન—(ધસુપસુ) હા, નહી, હારેજી. અરે નહીરે વાય ?

શીરીન—તું ગભરા ના, મારી જ્હાણી ખેહન. તું અરેઅરે કેહ.
હું કોઈન કહીરા નહી.

ધન—મરેરે ! હું તો નહી કેહવાની હતીજે ને કેહવાઈ ગયાં.

(બુલ્હો પછવાડેથી આવેછે.)

બુલ્હો—(સ્વગત) હાય ! હાય ! આ તો મારી અગાડીની આ-
વેલી સે. રખે કાંઈ ખરમ ફેડી દીધો હોય !

શીરીન—હું નથી માનતી, છોકરી, કે તે તુલાં દીલથી તુને
પરજી અટલો ધમાનદાર હોય. તારાં લખતી સામેતી શી છે ?

ધન—(લિખ કાહાડી બતાવેછે) જોવ આ લિખ ! મારેં લખતી
અ જોમીનગીરી. (જીવી અને બુલ્હો બંને ધસી આવેછે.)

બુલ્હો—ધન, ધન, વસન આપેલું બુલતી સે ! (લિખ શીરીનના
હાથમાંથી છુટાવી લઈ ધનને પાછો આપતાં) તુંએ આતછપર લોખાન
સુકાને છોગદ આવેલા કે અ કાગલિયું કોઈને દેખાડવું નહી.

શીરીન—અરે ખારવા ! તું અંહી !

બુલ્હો—હઉવે !

શીરીન—ધન, તારી નેકાને ધન છે. અરે ! તારી પવિત્રાઈ-
ને શાખાસ છે. તારી પાક દામાન ઉપર બદ્યુમાન લઈ જવા સારે હું
તારી મારી ચાહુંછ. મોઠાંએ ગરીબને પોતાથી હજકાં ગણેછ પણ
આજે મારી આતરી થઇછ કે ગરીબ ઘેરેમાં એવાંબી ગોઠેર વસેછ
કે જેએતી મોઠાંના ઘેરમાં અરેઅર નવાઈ છે. હું અટલીજ અરજ
કરુંછ, ખેહન, કે હું અંહી આવી ગઈ તે બહમનને કેહતી ના, અને
બુલ્હા, તારી સુપકારી તો પૈસા ખરીદ કરશે.

(બુલ્હાને પૈસા આપી તથા ધનને ભેટીને જાયછે.)

(જીવી તેને સુકવા જાયછે.)

ધન—(બુલ્હાને) બહમન ! અ કાન બહમનને સારે ખોલી ! હું
તો તેને આજખતીભી નથી !

બુલ્હો—એણે છેટનું નામ દીધેલું કે ?

ધન—નહી. બસ મને કેહ જે બહમન આગળ ખોલતી નો. બુલ્હા,
મારાથી એની આગળ લગત કપૂત કરી દેવાયોંય !

ભુલ્યો—પણ જાંહાગીર છેટનું નામ તો દીધું સે નથીની? ટાણે છું? જોની બાઈ, એ બહમનને સાહતી સે, ને તું બહમનનેજ પપણી સું એમ એ છમજતી શે.

ધન—ઓ વાય! તેયારે તો શારોજ થયો કે મારો વરનો નેમ એ જાણતી નથી. બોળાશો કરવાનો વખત આવે તો સુધી એ બરો-મરો ને બરોમરોજ કુટાવા દેજે. (જીવી પાછી આવેછે.)

જીવી—દીકરા બુલ્યા, આજ અતારે તું કીશથી આવવો? છેટ વગર એકલોજ કેમ આવવો?

ભુલ્યો—હું તો ભીલીમાઈ પાછ કામે આવેલો. છેટનું કામ સે.

ધન—હુંકે? જીભરોયોએ મારો કાગદનો જવાબ આપ્યો હશે.

ભુલ્યો—ના, મને તો છેટ માહુથીજ કેહતો સે.

જીવી—પણ આજ કાંઈખી સે. બુલ્યા, આજ તુને છું થાતું સે? તું તાડી જોવા ફીકો કેમ સે? તારી આંખ લાલ સોલ કેમ સે? તેં આજે દાર પીધોસ?

ભુલ્યો—(સ્વગત) આજ પીધેલો હોતું તો બહુ દાર.

જીવી—પણ બુલ્યા, તું ભીતો સે! તું ધુન્સે કેમ! ઓ દીકરા! મારા દીકરા! કેહ તુને છું થાતું સે?

ધન—હવે જો બુલ્યા, આજે તું રોજના જોવો રંગીલો નથી. તું બોલતો કેમ નથી? મારો જાંહીરના મદદને કાંઈ થાતું તો નથી? તે-હાન સારી કોંની તો શે?

ભુલ્યો—પણ હું કેમ બોલું? વાત અરેછેની સે તો આ મા થતી ખીછે તો બોલું કની? જાની જીવી. તું જા.

જીવી—હું જાતી સું. પણ સુવા તું છારો સે?

ધન—

જીવી, હમણા તો જા.

જીવી—આ સાલી. પણ મને કેહતી સુવા. દીકરો થાઈને માને કેહેતો સે નથી. (જીવી જાયછે.)

ભુલ્યો—ધન, તેણીકા તો નખાદ વલી ગયું. બપોવારજ વાળા-આનું તો આનું અરામ થયલું.

ધન—ઓ બુલ્યા! એમ નાં બોળરે!

ભુલ્યો—નહી ખોલાઈ તો કાંઈ નહીં થવાનું સે? તારે બંદા-
ગીર કાર માસ્યો બન્યે, ને તે તારે લીધે. તું છાત પચણો તેથી.

ધન—અરેરે! ભુલ્યા, મને મારો વર પાસે લઈજા.

ભુલ્યો—તે છાંજ આપેલા તો. બે બાઈ, તને તારે માઠી
થતો ખોલાવેસ. (રમાલ ખતાવેછે) આ તેની આધાની! અરી? સાલ
હવે ત્યાર થા મારી છાતે જવા.

ધન—પણ મારો બેંગીર મને કો ખોલાવેછ?

ભુલ્યો— પુલના આપારના સેડાપર. પુલનાં પેહલાં ભુગલાંની
હેઠલ. તોફા આ હોડીમાં બેઠીને આવેછ ને તેણીકાં બુનેબી હોડીમાં
લઈ જવાની.

ધન—ક્યારે? હમણાંજ?

ભુલ્યો—નહી, રાત્રે છાત વાગેને બન્યું. રાત અંધારી સે,
સંદ્રમા મોડો ઉગેસ તે વખતે બરાબર તુને ખોલાવી સે.

ધન—આ મારો જીભરાયોને મળવાનો રાત ક્યારે વાગશે!
ભુલ્યા, ઘાઘર હોરમજ મારો વરને શુભ આપે તેની કુવા શારે હું
અધાયજીની બંદગી કર્યા કરારા ને રાત વાગતે તુને અંબી પાછી મળારા.

ભુલ્યો—પણ બે બાઈ. કોઈને આ કેલવાનું નથી હોં! બે કોઈ
બણે નહી!

ધન—આ વાય નહીજ તો! તું ને હું વણો બીજો કાન બજાશે?
(બયછે.)

ભુલ્યો—આ! આ મને છું થાતું સે! આ આખાં અંગમાં
અગન છાની બલતી સે! આ મા! આ માઠી જીવી!

(જીવી દોડી આવેછે.)

જીવી—આ આવી, મારા ઘીકરા. ભુલ્યા, તુંને છું સે? કેહ
તારી માને.

ભુલ્યો—જીવી, મને કાંઈ તાઢનું લખલખું બરાઈ આવેલું.
આ! હું ખેબાણુ થાતો સું. મને જરા તાડી પાછને આછયાર કર.

(જીવીના ખોલામાં પડેછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સુરત. તામીના કિનારા ઉપરના સરકારી પાર્કની આહારનો રસતો.

શીશીન—(ગભરાટમાં આવેછે) અરે! હવે શું કરું? આ સર-
કારી આગમાંના જનાવર વાઘથી ખીંહીને મારી શીગરામના બલદિયા
ગાડી સુધાં લઈ નાહા. હું તમાંથી કુદી પડી, હાંકનારો તેપરથી ઉડી
ગયો તે શીગરામની પછવાડે દીલ્હી દરવાજાના રસતા તરફ નોડો, ને હું
અંહી આવી. સાહેં થયું કે પુલપર બલદિયા ઝાંઝ્યા નહી, નહીતો કે
ગાડી સુધાં કદાચ તેઓ નદીમાં ચાલ્યા જતે. પણ વળી સાહેં થયું કે
બાઠાંથી પાછી ફરતાં અકસ્માત થયે. જો જતાંજ કળ થઈ હોતે તો
હું ભાલીજનનને મળી કેમ શકતે? અંને લુચ્ચા બહમન વિષે જે બય
બરેલો બેદ મેં શોધી કાઢાડ્યોછ તે હું કેમ શોધી શકતે? અરેરે પે-
વક્ષ બહમન! મારા જીગરનાં હોતનો આ બદલો! કંગાલ છોકરા! તુંને
અમારાં ઘેરમાં આવીને ઉતારો લેવાને હજી તો એક મહીનો થયો નથી,
તેટલાં તો તું ગામડે ગામડાં ફરી વલ્યો ને ભાલીજનનને પરણીખી
ચુક્યો! અંને હજીતે તારા નાપાક હાથ એ પાપથી ભીંગેલા છે તેટલાં
તું વળી મને ઠગીને મારી સાય લખતી પેવંદથી જોડાવાના ખીજનું
પાપમાં મને ફસાવવા માગેછ. હું ખીહતીતીજ! દેશ પરદેશ ફરનારના
એજ હાલ! મુસાફર બાઈ, જ્યાં જ્યાં જતો હશે ત્યાં એકક આરતને
પરણ્યો હશે. કેવી બય બરેલી શોધ! ને તે કરતાં આ કેવો બય બરેલો
અકસ્માત!

હીજો—(અંદરથી) હે કીકલા! કીકલા હોત! આ તારી બાઈ
આણીકા છે. (હીજો આવેછે.)

હીજો—બાઈ પેલો તારો ગાણીવાન તુંને હુંડે.

શીશીન—તે ગાડીને સલામત પાછી લાવ્યો કે?

હીજો—ગાણી તો લાયવો. પણ બલદિયા ઠરેલા ડોમિલા નહી,
ને વળી આણીકા આવીને નાનપરાં બણી, તારા અંગલા બણીજ ના-
ડેલા. હું મજેના બલદિયા! આબાદ ઘેરનો રહતો લીધેલો. માણહો ર-
હતો બુલીને ઘેરની આહાર બઠકે તારે આ જનાવરો પાંધરાં ઘેર જાય.

બાઈ, તારે પણ ઘેરે જવું હોય તો ચાલ મારી હાતે. તારે ગાંધીવાન કીકલો મને કહી ગયલો કે તુને હંભાલીને તારે વજીરે લઈ જવી.

શીરીન—મારી વાડી ઘણી દૂર છે. તું મને કેમ લઈ જશે, બાઈ?

હીન્ને—જો મને ચાર પગ હોત તો તુને મારી પીઠપર બેહાડીને લઈ જત. તોયે બાઈ તુને ગમે તો તુને મારા માથાપર બેહાડું, તુને ગમે તો મારી આંધે બેહાડી લઈ જાઉં.

શીરીન—જરૂર નહી, બાઈ. તું મને રસતો ખતાવશે તો હું ધીરે ધીરે ચાલી જઈશ. પણ સખર. અનિર્થક કોણ આવેછે?

હીન્ને—એ તો બાઈ તારીજ ગાંધી પાછી આવેલી. પણ તે હાં-કતો કોણ છે? આ હા! અખતારજીનો જંગીર! લે તારે તો બાઈ તારે કેકાણું લાયકું.

(જંગીર આવેછે.)

જંગીર—શીરીન, તું યાં ગઈતી? માયજીએ તુને શોધવા મને મોકલ્યો. રસ્તામાં તારી શીગરમ ખાલી લઈને બલદિયા ના-હાસ્તા જોઈ હું ગભરાયો. બિચારા ગાંધીવાન કીકલને પગમાં વાળુંછ તેને ઘેર મોકલ્યો અને બલદિયા મને જોઈ ઉભા રહી ગયા તેમને હાંકીને તારે વડે હું ગાંધી પાછી લઈ આવ્યો.

શીરીન—જંગીર, વાઘને જોઈને આપણા બલદિયા ચાંડ્યા. સાંઠે થયું કે તું આવી લાગ્યો. બિચારો આ ગરીબ ગામડિયો મારી મદદ આવ્યો તેની સાથે હું ઘેર ચાલતી આવતી હતી.

હીન્ને—હઉયે. હાથ મેરખાન, જંગીર હેટ. હાં થયું કે તમે મને મળ્યા. હું તમારે ઘેરજ આવતોયો તેટલાં આ બાઈની ગાંધીને કળ થયાથી અંછીજ થોયબો.

જંગીર—હીન્ને, તારી લાયકી છે. પણ શું તું મને શોધાતોતો?

હીન્ને—હાજી. તમને આ કાગદ આપવા આવેલો.

(કાગદ આવેછે.)

જંગીર—કાગળ! (લઈને સ્વગત) મારી ધનનો કાગળ છે. તેની મીઠી મોહખતનો પેગામ. (વાંચેછે.) “મારા જીહાંન વરણના “જંગીર, તું મને કહી સિધાસ્યો કે હું તારી ખરાબીનું સુખ છું “ત્યારથી મારી ઉંઘ ને ભુખ, મારું ચેન ને સુખ મેં ઝોહી દીધાંછ.

“હું તારાં સુખમોં આડે આવવા ચાહતી નથી, અને અગર જો તું
 “આજે મને આવી મળશે નહીં તો આજની રાત પછી તુને કુઝી
 “દેવા સારું તું ફરીથી નહીં જોશે—તારી ઇમાનદાર ધન.” બાલી!
 નાદાન! શું તું જીવપર કરવા માગેછે?

શીરીન—(હીંમતે) બાઈ તુને તરફી પડીછ તે માફ કરજે ને—

હીંમતે—હરત હેરની અલખેલી હીરીન હાય વાત કીધો તેમાં
 તજવી હાની? એવી તજવી ગેજ આપજોની બેહન. (જંહગીરને) બાઈ
 હાય, જતો છું. હાયબજી. (જાયછે.)

શીરીન—જંહગીર, હું તારી તકશીરવાર થયલીછું. હું મૂર્ખ બ-
 નીછ અને નાદાન છું કે આપણુ વિષે માસીજીએ રાખેલી મુશદમાં
 હું ચૂપ રહી તુને ગેર ઈનસાફ દેતી આવીછ. પણ આજે મેં બિદ
 ખોલવાનો ફરાવ કીધોછ. કાલે તે મારી મરજી વાપરવાનું મને છુટા-
 પછું બખ્શ્યું તે તારી લાયકી હતી, પણ તેના બદલામાં મારી મરજી
 એટલીજ વાપરુંછ કે તારો હાથ કબૂલ રાખવાની ખુશબખ્તી માસીજીને
 આજે હું કેહેવા માગુંછ.

જંહગીર—શીરીન, તું હજી પુરેપુરું જાણતી નથી.

શીરીન—મને જોઈયે તે કરતાં મેં વધારે જાણુંછ. હું તુને
 સાફ કહુંછ, કે તું મને તારી પોતાની વીરધ સમજાવવા આવશે તે હું
 હવે નથી સાંભળવાની.

જંહગીર—પણ મારી આખર તું નથી જાણતી, શીરીન.

શીરીન—ને હું જાણવા માગતીથી નથી. ખીજાઓની આખર
 તપાસતાં હું પુરતી ધરાઈછ. જંહગીર, વધારે વાત ના કર ને જો બ-
 નું હોય તે બુલી જ.

જંહગીર—હા શીરીન, હું ચાહુંછ કે હું બુલી જાઉં. ઓ! ચુ-
 પકીદી જો હસ્તીની નીસ્તી બનાવી રાકે તો હું સદા ચુપકીદો રહું.
 (તેઓ જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

રાતનો વખત. ગડગડાટ અને વીજળી. બાહાનો નદી કિનારો. સાની પારે સુરત. કિનારા ઉપર રેતીના ડુંગરા અને ઝાંટો. નદીમાં એક હોડી તરતી છે. ધન આવેછે.

ધન—ભુલ્યો કોં હોયે? મારો આવન પાસ મને લઈ જવા આંહ મને મળવાનો હતોતી? હોડી તો તૈયાર છે પણ આ કેવી બિચારી મણી રાત! આ માય! વીજળી કે નરો જોણે અપોરિયા! આ ભુલ્યા! (ભુલ્યો આવેછે.) ભુલ્યા, શોં છે? કેમ, તું ખીલેછ કેમ?

ભુલ્યો—(તાઠે ઠડઠડતો) હી! હી! હી! હી! જોકે તાડી ધાણી મોઢી મળતી સે તોભી એક ઘડિયું ભરી તાડી એક ટાંછે પીતાભી! તાઠ ભાગતી સે નથી. સાલ ધન, તૈયાર સે કે?

ધન—પણ ભુલ્યા, તું તો ધુલેછ?

ભુલ્યો—મને ગડગડાટનો ભે સે. આ વાદળ ગાજતું સે ને મારો ગાત્રે ગાત્ર દોલાં થાતાં સે.

ધન—પણ તોફાન નરમ પડે તો લગીણ થોભીયે તો?

ભુલ્યો—ને તેટલે તુફાન વચધું તો? તું સાલ. જે રહતો કાયપો તે ભલો. જાંહગીર વાટ જોતો હોછે.

ધન—ત્યારે તો વેહલો ચાલ. મારો જોગલાની દોવાથી આંવો ધજત મોંય આપુણે સંભાલશે.

ભુલ્યો—ને જો તુફાન રહછે તો જરાવાર આપણે પાસા ઉતરી પડીશું. કેમ, સાલીયે કે?

ધન—હા. જીભરોંયોં મારો આવનને મળવાના ખ્યાલથી મને કેવી ધીરજ વલેછ. પણ આજે કાન જાણે શું છે કે મારો પેટમોં એક જાતની ફાલ પડ્યા કરેછ. મને કાંઈ રામજાતું નથી.

ભુલ્યો—(સ્વગત) મને જામજાતું સે. (મોટે) બાઈ, ટાંછેલું કચેરા કરેસ કે સાલેસ?

ધન—હા, ચાલ ચાલ. પણ ભુલ્યા, તારા પગ લપેરા આવછ.

ભુલ્યો—એ કહુંસની કે મનેભી કાંઈ છેતાને ઘેરેલા. મારું ગ
લુંજ બહુ છુકાતું સે. તાડી પીવું પીવું ને અંગમાં બોખાર ને ગલામાં
છોખાર લાગેલી. (વરસાદ પડેછે.)

ધન—અરે ! પણ આ તો વરસાદ વરશેછ, ભુલ્યા !

ભુલ્યો—ફિકર નહી. હોડીમાં છેટનો મોટો ઝમો સે ને સત્રીભી
સે. સાલ બેહન.

ધન—શંભાલજે ભૂળ્યા. મોટાડી ચીકણી થયલી છે. તારા પગ
નથી ઠરતા. તું આજે શાવધ નથી. તો આપો તોફાનમાં હોડી કેમ
ચલાવશે ?

ભુલ્યો—સાકટો હોવું તેજ છારં. આજનાં મારાં કામને વાછતે
મારે સાકટોજ થવું સે.

(તેઓહોડીમાં બેસેછ. ભુલ્યો હાંકી જાયછે. ગડગડાટ
અને વીજલી. હીન્ને ગાતે ગાતો આવેછે.)

પીલુ—કુમરી.

હીન્ને—નદી કિનારે લાગિ હેર, હેંકિની, હેજતે હોં નદીં

મધુર પવન વાતો, થંડ થંડ મંદ મંદ,
કેવી કુદરતિ મેહરં હેજતે હોં નદીં

ધડિમાં ઉડતો ધુંધવાટો સુસવાટો,
રૂઠ્યો કુદરતિ કેહરં હેજતે હોં નદીં

શિતલ વાય વા ધૂમ પુફને,
ધુજવે ગામ શેહરં હેજતે હોં નદીં

હા. હા. હા. આજની રાત્રી તે મારી ખરી રાત્રી. જેમ મે-
ધળો વરહે ને વાદળ ગરજે તેમ મને હૂર છુટે. ગાજ ! મારા બાપ કરં,
ગાજ ! ને મારાં યુષ્કાંમાં હેખતી જોધયે તેની ગરજ તારી ગરજનાથી
હાર ! મેધળા, તું જો પુકાનમાં વરહે નહી તો યુક્ષમાં વાત હું કોણી હાત
કરં ? આ વખતે પેટ ભરતી તાડી જોધયે. તાડીના બંધ કરનારનું તે
ખાદા હું ભલું કરહે ! એ તો હારં થીઉં કે મને હીરીનખાધમે આજે પેહા
આપેલા. હજી તો પેહલી રાત્રી દેખું. પેહલાં હીગણુપોર જઈને મહ-

(૫૨)

ડાઉ તાડી લાવું ને પછી મારા ગુકામાં આવીને એકલો એકલો મગા કરે. જરા લાંબું તો પડે, રાત અંધળી છે ને રહતામ઼ ચારમાર મન-યલો તો? હારી જન્મ આવી. મારી નાની અંધુક આજે મને કામ લાગે. મારી એ કરાખીન રોજ રોજ હાફ કપડા કરે ને વાગતો તો છે નથી. આજે તે લઈ જાવું મારી હાતે, ને જો રહતામાં કોઈ ચાર મન-યલો તો આ અંધળી અંધુકે તેને હરેલ હાપ કોઠું ભાપ કરીને પોંદતો કરી આપાહ !

(ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સુરત. તામી ઉપરનો હોપ ખીડજ. પુલ ઉપર છે. નીચે પડી વેહછે. પુલનાં બે આરકાંની વચ્ચે રેતીના બેટ છે. બુલ્બુલ ધનને હોડીમાં ખેસાડીને દૂરથી હાંકી લાવતો જણાયછે.

ધન—તું મને કોં લઈ જાયછે કોં, બુલ્બુલ ?

બુલ્બુલ—ખીહ ના. મને રહતો માલમ સે.

ધન—પણ મારોં જોગીર કોં છે ?

બુલ્બુલ—આ પુલની હેઠલના બેટ ઉપર આપણને મળવા કહેલું. હમણા આવતો હોછે.

ધન—તોં લગીણુ આપણે ઘોભશું કે ? (હોડી બેટ આગળ આવેછે.)

બુલ્બુલ—સાલ, આ બેટપર ઉતર, બાઈ. જો પગ છમાલજે. સટકી જાય નહી.

ધન—મને એ જગ્યા નહી ગમતી. આ બેટ તો કોઈ સુવાંની કપર જેવો લાગેછ.

બુલ્બુલ—તુંને કહુંસ કે ઉતર ! હોડીમાં ઘામટ થાયસ ! વેક વેહલી.

ધન—પણ બુલ્બુલ ! બુલ્બુલ ! તું એમ શોં કરેછ ? તું મારી સાથ એમ તોણાધને કાંય બોલેછ ?

બુલ્બુલ—તું ઉપર સહડ તો ખરી, પસી તુને કહું. (તેને બેટપર ઉતારેછે.) હવે છાંબલ, જો હું તુને કહું, તું આમ ધુજ ના, પણ છાંબલ.

ધન—તું બોલની, હું શોભલુંછ. હું કાંઈ બેહરી નથી.

ભુલ્યો—ધન, જાંઘીર છેટપર મારો કેવો પ્યાર સે, જાણેસ ?

ધન—હા, તું વફાદાર છે.

ભુલ્યો—એકવારે હું જીવાન, ખુબધુરત, ગપર સોકરો હતો. મારી મા વીનો જીવજ હું હતો. આજ એવો બિહામણો થયોસ કે કે તુને મારી બણી જોવાની નથી ગમેસ. તેનું કારણ છે, જાણેસ ?

ધન—હા. મને મારો જોગીર કહેલું.

ભુલ્યો—એ તેનું કામ સે. મારા આ માઠા અવતાર એનાથી થયલા સે. પણ તે અગાઉ હું એના પરમાણીક મિતર હતો અને તે પસી પણ મારી ઈમાનદારીએ મને એની છાત બાજુ રાખ્યો. એણે મારી છાત પસવાડેથી ઘણી બલાદા કાઢેલી ને આજ હું એની છાત એવાં વસનથી બંધાયલો સું કે જો એ મારે લોહીનું એકેએક ટીપું મારે તો તેમી હું કાઢી આપું.

ધન—આ મરે મારો જોગીર ! કેવો બલો ! ને ભુલ્યા તું કેવો જુનીયાદ મનીખ !

ભુલ્યો—જો ધન, મોહડેથી મરે ઢરે કરવાનું બહું સેહલું સે. પણ પોતાના વસનથી કરીને બતાવે તે વધારે. જે ટાણે મને છેટે અગાછી પરથી નદીમાં લાખી દીધેલો, તે ટાણે હું સાહાતે તો એને છરખરમાં ઘણી લઈ જાત, પણ મારાં વેર કરતાં મેં એનું છાં સાંછીને માફ કાઢી ને એની છલામતી છાર મારી ગેરછલામતી થવા દીધેલી. એ તે વફાદારી ! તું તેમ કરછે ?

ધન—હુંભી મારો જોગીરપર મારો જીવ પરોણ કાહાડી આપારા.

ભુલ્યો—હું બાયડો સું, પણ તું તો બાયડી સે, તેની પયણી બાયડી સે. તારા માટીબણી તું તો વધારે વસનથી બંધાયલી સે, તો તું તેનું કેહણ નહી કરછે ?

ધન—તેહોન જેમ કેહ તેમ કરવા તૈયાર છું. કાન સુલું નાં કેહછ ?

(ભુલ્યો.પણ ખેટ ઉપર ચઢેછે. હોડી ધીમે ધીમે દૂર ધસડાતી જાયછે.)

ભુલ્યો—(તાણથી) વાં મારે ધન, મને પેલું કાગદ આપ ?

ધન—(ગભરાઇને) કાગડો કાગદ ?

ભુલ્યો—પેલું તારા લખનું ખત. તારી પાછે તપાછીને રા-ખેલું સે તે આપ.

ધન—તે ? તે તો મેં કોઈને કહી નહીં આપવાનો શોગંદ લીધેલા.

ભુલ્યો—જો તારા વર અને તેનાં ભવિષ્યની વસે એ કાગદ નડતું સે. એ કાગદ તેનું નખોદ વાળતું સે. હું કહું કે તે મને આપ.

ધન—હું આપતે. પણ એ ! તે નહીં આપવાનો મેં કલેજ હડહડતાં કસમ આધાછ.

ભુલ્યો—આપ ! બહ મને આપીર !

ધન—અરે ! મારી મુવલી માવનો, મારે જીવરગ આપનો. મારે આવનની જીવાતીનો, મારે પાકદમાતનો મેં કરામ આધેલાએ !

ભુલ્યો—હું તો એ ખત લેવાનો ! તે થકી હું તને આંધી લાયવો સું.

ધન—તારે મારે જંગીર મને આંહ નથી મળવાનો કે ?

ભુલ્યો—નહી. તેજોજ મને શોકયલો સે કે આ ખત તારા કનેથી લાવું. મેં તુને એના રમાલની એધાણી ખતાવી. સાલ લાજ જલદી, પેલી હેડી સુરી જાયસ.

ધન—ભુલ્યા, તું મને મારે ખાપ પાસે લઈજ, હું તેહાનને સમજવીન શોગંદની મારી આંહ ને પછી એ લેખ આપી દેવું. તેજ મને આજે પેલી શીરીનનો દેખતો એ શોગંદની યાદ દેવાડીછ.

ભુલ્યો—નહી. એ તું મને આપે નહીં તો હું તુંને પાસી લઈ જવાનો નથી. તું આપેસ કે નહીં. (ધન સાથ રગડ અને ખેંચતાણ થાયછ.)

ધન—ઓ ભુલ્યા ! હું મરી જશ.

ભુલ્યો—કાઠ તારા ખીછામાંથી.

ધન—અરે ! તે હવણો નહીં આપું. ઘેર જઈ આપારા.

ભુલ્યો—નહી ! લાવ.

ધન—અરે ! પણ ખત લેશે તોભી હું જીવતી રેહવારા તો સુધી એની ખેરી તો ગણાવારા.

ભુલ્યો—તારે જીવતી ના રેહ ! સાલ મર ! મરીજ. નિકાલ લાવ. (તેને નદીમાં નાખી દેવા કરેછે.)

ધન—ઓ ! હું મુઠરે ! ઓ ! મને મારી નોં નાખ ! ઓ કોઈ આપારે ! (ભુલ્યાને ચપટ વલગી રેહછે.)

(૫૫)

ભુલ્યો—તારાં ખતને લઈને નદીને તળીયે જ.

(તેને હડસેલો મારી નદીમાં નાખી દેયછે. ધન
એક ચીસા મારી નદીમાં પડેછે, પણ પાછી
ઉપર આવેછે અને ખેટને વલગી રહેછે.)

ધન—અરે મને ખચાવ ! હું આપોંછ ! મને ખચાવ !

ભુલ્યો—નહી. હવે નહી. હવે તો મરેલીજ બધી.

(ખેટ ઉપરથી તેનો હાથ ખેંચી કાઢી ખોચીમાંથી
દાખીને તેને નદીમાં પાછી નાખેછે.)

ધન—ઓ ખોદા ! ઓ જોંગીર ! જો—(ડુખી જાયછે.)

ભુલ્યો—(વાંકા વળીને જોતાં) મુઠ્ઠા, ગઠ્ઠા, ડુખી હવે ! ઓ !
(તેજ વખતે બંદુકનો બાર થયાજે. તેના દબકારા સાથે ભુલ્યો ગોઝાંઠ
ખાઈને નદીમાં ગબડી પડતાં.) ઓ ! મુવો ! મુવો !

(હીજો બંદુક સાથે પુલની ઉપર દોડી
આવેછે. ગડગડાટ અને વીજલી.)

હીજો—(પુલ ઉપર ટીંગાઈને) અરે હું છે ? હું છે ? (કામલાને
મથલે ચઢીને) મેં તો કોઈ ચોર હમજીને બંદુક મારેલી. પણ આ
નદીમાં તડકડીયાં કોણ મારતું છે ? અચ્ચા હીજા ! કોઈનો જાન બ-
ચાવવાનું પુણ લે. (કામલા ઉપરથી ઉતરીને નીચે આવતાં) ઓ !
આ તો કોઈ એરત છે ! કોઈ પારહણુ છે ! (ઉપરનાં લુગડાં ઉતારતાં)
હાય ! હાય ! કોણ ? આ કપડાં તો ધનના દીઠે ! ઓ ધન ! મારી
ધન ! મારી જ્વાલી બેહન ધન ! ઓ તું કીકા આવી પડી ! હું આ-
વેલો તને ખચાવવા !

(ખેટ ઉપરથી નદીમાં નાખાવી દેયછે. તરતો દેખા-
યછે. ધનને એક હાથમાં જાલતો ખેટ તરફ
તરેછે. એક હાથે ખેટ પકડેછે. ખીજા હાથમાં
તેની બગલ તથા આંધ વચે ધનનું ઉપલું
અંગ બેશુદ્ધ હાલતમાં છે. પડદો પડેછે.)

અંક ૩ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

ભાડું. જીવીનું મુપકું. અંધારી રાત. એક દોરડીની ટૂટી આ-
ટલા ઉપર બુલ્હો સુતેલા છે. જીવી તેની આગળ બેસી
બેઠી સીવેછે.

બુલ્હો—(ઉંઘમાં) લાવ ઠાણે તે લેખ ! કાઢ જલદી !

જીવી—(ચોંટાને) હાય હાય ! મારો દીકરો છારો દાહડો ને છારો
રાત આ લવારી લઈ ખેડેલો. હવે છું કરાછ ! બુલ્હા ! બુલ્હા ! તને
જગાડવા જાયછે) તું ઉંઘતો સે કે જગતો સે ?

બુલ્હો—હં ! હં ! (જરાવાર ધોભીને) આપ ! આપેસ કે નહીં ?

જીવી—એ નહીં ઉંધેલો કે નહીં જગેલો ! છું કરાછ ! (પાછી
કામે ખેસેછે.)

બુલ્હો—(ઉંઘમાં) જો તારો ટોટો પીછાછ ! ઠાણે આપીદે ખત !
તારા ખીછામાં સે ! તું ચીછો પાડેછ તથા કાંઈ વળવાનું નથી ! જા.
મરી જા ! મર ! (જગી ઉઠીને) આ મા ! જીવી ! માડી, તું કેણીકા સે ?

જીવી—કેમ બુલ્હા ! મને હાંક મારી, દીકરા ? (પાસે આવેછે.)

બુલ્હો—જીવી, ગલાંનો કાકડો છુકાઈ ચાયલો સે ! જરા પાણી પા !

જીવી—દીકરા, તને તાવ બહુ સે. (પાણી લાવતાં) આ ! જાણે
આગના ભભુકા ! લે, પાણી પી ! પાણી પી !

બુલ્હો—(પાણી પીને પાછો પડી જાયછે) અરે ! માથામાં તો
ઘોંકા મારેસ ! આ ! મને છુવા દે માડી ! મને છું કામ જગાયડો ! રાત !

જીવી—તું તારી મેજેજ જાયગો બુલ્હા, તું ઉંધી ના જા.

બુલ્હો—કાં ? ઉંધવા દેરે, રાત !

જીવી—અરે ! પણ ઉંધમાં તું કાંઈ કાંઈ બકતો સે. જાયગાજ
કરતી કે લવારી બંધ પડે.

ભુલ્યો—(ઉંઘમાં) સાલ ! લખત આપ ! વેહલી થા ! જો તને મારી લાખાછ હો ! નહી તો આપીદે !

જીવી—હં ! હં ! હં ! પણ કોણ કેહસ ? મને મારી લાખેસ, મુવા ? ખત છનું માગેસ ? હું કીકીથી લાવું ? ભુલ્યા ! ભુલ્યા ! એ છું નકતો સે. મારા દીકરા ?

ભુલ્યો—(જાગીને) માડી, હું બંકુંસ ! હું બંકુંસ !

જીવી—તું તો મારી કને લખત માગેસ ને મારે ટોટો પીછવા માગેસ. મુવા કીયા આપદાદ લખત મુકીને મરી ગયલા કે હું લાવું ?

ભુલ્યો—નહી, નહી. એ તો હું ઉંઘમાં બંકુંસ. જીવી, જરા પાણી પારે ! રાત પાણીનીભી વાણ કરી મરેસ ? (પાણી પીને) પણ મા, અંબી મને કેટલા દી થયા ?

જીવી—દહ દી થયા તું અંબી પયડોસ. સેલા વરછાતની રાતે વા વજેડાંમાં હું ફછડાતો ફછડાતો લોહીથી ઝઝરતો ને પાણીમાં તર-ખોળ આવેલો.

ભુલ્યો—હા. હા. મને જાદ આવી, મા ! એ ગણું છુકાઈ જાતું સે ! પાણી પાતો !

જીવી—(પાણી લાવી આપતાં) તુને છું થાતું સે, ભુલ્યા ! તું મને કેહતો સે નથી !

ભુલ્યો—તુને છી ગરજ ? જો હોય તે ! મુગી મર !

જીવી—તું ભીતો સે, મારા દીકરા ! તુને કોઈએ મુઠ મારેલી ! કાંઈ બાહારનું સે !

ભુલ્યો—કોણ કેહસ ? હું ભીહુંસ ?

જીવી—નથી ? તુંએ મારા આ ઝુપડાંમાં સુપાઈ રેહવા કાં માગેલું ? તું અંબી સે તે કોને કેહવા કેમ નથી દેતો ? તુંએ તો કીકા વેદનેભી તેડાવા ના કહેલું ?

ભુલ્યો—ના, ના. કોઈને કેહતી રખે ! એ મારે માથું ફરેસ. મને ધરતો, માડી ! મને ધર ! કીકા વેદ આવીને છું કરવાનો ? પણ માડી, આ દહ દહાડામાં મને કોઈ પુસવા આવેલું ?

જીવી—કોઈ નહી. જાંહગીર છેટ આવેલા, ખીજા કોઈ નહી.

ભુલ્યો—જાંહગીર છેટ ! પરમેછર તેને છુપી રાખે ! અરે વળી અગન બજેસ ! (જીવી પાણી પાવાનું આણ રાખેછે.)

જીવી—છેટ તુને પુસતો આવેલો. તુંએ ના કહેલું તેથી હુંએભી ના કહેલું કે મેં તો ભુલ્યાને દોડાજ નથી. અરે ભુલ્યા, ભુલ્યા! તારાં બાલગજર ફૂટેલાં! આજ તુને કાંઈ તડકો પડવાનો દી સે. આજે તારા છેટ અપ્પારજીના અંગલામાં કેવી ધામધૂમ સે, ને તું એંછી પયડો સે.

ભુલ્યો—ધામધૂમ! બીદને!

જીવી—પેલી છીરીનખાઈ છાતે જાંહગીર છેટના વેહા સે.

ભુલ્યો—વેહા! અંતે પયણેશ કે?

જીવી—કાલે વેહા સે. કાલેજર.

ભુલ્યો—ને ખિસારી પેલી ધ-ધ-ધ-ધન?

જીવી—ધન? કીડા સે? ધન ખસારી તો ગઈ, ભુલ્યા? ગરીબ મારી ભોલીજન તો મરી ગઈ. (રડેછે.)

ભુલ્યો—જીવી, મારી આંખો દુખેસ. આ દીવા કાઢ! મારૂં છાંપેથી એ બતી ઉસકી લે! મારાથી ઉજલું જોવાનું નથી. (જીવી દીવા ઉંચકી લઈને પછવાડે મુકેછે.) સાલ મા, હવે ધનની વાત કર.

જીવી—હુંએ જાણેલું જો! કે એ પોરી દુહમન નહી જીવવાની. છેટપર પ્રીત એની સાતીમાં એટળી અધી દાખેલી કે તે ચુંગલાઈ જતી ને હુંએ ધારેલું કે પ્યારના ભારથીજ એની મમાઈ અપાઈતી સાતી દયાઈ જીવાતી! હાય હાયરે! ધન! હતી તો પોરી ભાઈની પણ કેવી મધુરી હતી તે એના માટી થતો છમજેલો નહી! ગોટે ઘેરે પયણીને ખસારીએ છું છુઅ જોયું? તે થાને તો બહું થાત કે તે હીજનને પયણી હોત: પણ ભુલ્યા, છાસું કેહ, એ ચુજરી તે દીએ એના માટીએ તારી પાછે કાંઈ કેહવાડેલું તે છું હું? તે એ તે દીએ સુપાવેલું, પણ આજે તો કેહ. તું એવી છું અવડ વાત લાવેલો કે તે ખસારીનું દીલજ બાગી ગયું? ને મારી છાતે એક છુકન ભોલી નહી પણ તેજ રાત્રે ખસારી સાલી ગઈ ને પસી ખીજે દાહડે પુલની હોડે નદીમાં ખસારીની સાડી તરતી આવી. મેં પોતે જોઈ જો! આ! મારી નજરે નજર એ ધનનું તે લુ-ગડું પાણીપર તરતું જોયું? તે આપઘાત કરી મુઠ. તે તો તારીને ત-લીયે દટાયલી, પણ જે સુવાના જીલમે તે ખસારીને જીવપર કરવાના અંતે છુધી ઘછડી કાઢી તે પાણીને તારીમાતા પુસજો! ને મારી એ ભોલી છોટાણીનું વેર તે મુવાં અધમપર લેજો! મા વગરની પોરીરે! મારી મા વગરની પોરી! ખસારીનો ઘયડો આપ તે દીથી રાત ને ધ-

હો રડ્યા કરતો સે. ને ગુલામ જેવા બરસાંમાં ઇંધો જીવ બારેલો તેણે અસહ્યસ જીવપર કરવાથી બસારો બાપ જીવ વગરનાં આપ્તાં છાંબો ઘેલો બનીને દમકતો કરતો સે. (અંહી જીવીની નજર બુલ્યા ઉપર પડેછે જેને તે બેશુદ્ધ થતો અંને ગુંગલાતી છાતીએ કકણ દમ ખેંચતો જીવેછે.) કેમ બુલ્યા! હાય હાય! વળો છું થીયું! અરે એ તો મરી જતો સે! એ બુલ્યા! દીકરા બુલ્યા!

બુલ્યો—મેં કે? હુંએ? નહી નહી. મેં મારી લાખી નથી! તું જીવું બોલેરા! છેટે રમાલની એધાણી મોકલેલી! ક્રીક્ષ ગયો! તે રમાલ કેણીક્ષ મુકાયલો?

જીવી—વળી એ બકારો કરતો સે!

બુલ્યો—અરે છેટે! છેટે! આ તારી એધાણી! આ તારો રમાલ! એ પોરીને તારા વાટમાથી કાઢવા હુંએ તુને કહેલું, તુંએ મને રમાલ એધાણીમાં આપેલો.

જીવી—બુલ્યા! એ છું બકેસ?

બુલ્યો—એ કરમ મેં કેમ ક્રીધેલું તે હું તને કહું, મારા છેટે. પણ તું હજી ના! મને ધુજરાં સુટેરા ને તું હોએસ! ધને મને ખત નહી આવ્યું. મેં તેને આસકો મારીને નદીમાં લાખી દીધી. એ પોરીનો જીવ ઘણો સીવત જો! પોરી તો કમર છુધી પાણીપર પાસી આવી. મેં મુડી દાખીને પાસી મહી ડુબાડી. તે ગઈ હવે. એ તારે રહતે પાસી આવવાની નથી.

જીવી—હાય હાયરે! કેથી ધનને તો આણે મારી લાખી દેખું! ને હવે તેના પાપમાં એખી મરવા છુતો સે! બુલ્યા! એ છું ક્રીધું! એ બુલ્યા! મારા દીકરા! બોલ તો અરે.

બુલ્યો—હું મરી જીવુંસ. મારી કોઈ દવાદારખી કરતું નથી સે. મને કુતરાને મોતે મરી જતો લાયખેસ.

જીવી—નહીરે મારા બુલ્યા, નહી. હવે છું કરું? કોઈ મળે નહી. કોણને તેડી લાવું? કોઈ આપોરે! એ કોઈ આપોરે! કોઈનેખી પકડી લાવું!

(ગભરાટમાં દોડી જાયછે.)

એદલ—(અંદરથી) અરે જીવણાઈ! એ જીવીયાઈ!

(એદલ અંકલેરાચિયો આવેછે.)

એદલ—કોઈ મળે નહ. જાં જાવું તાં સમસાન. પેલા તેમુલદારના જીપડાંમાં ગીચ્ચો તો તે દુખી બુદ્ધો પોતાનું દુઃખ રડવા કોણ જાણે કાં ગીચ્ચો! ઇજ્જેની મયલો નહી. ને વળી બુલ્હોખી ભુલો પયડા. તેનું ટેકાચુંજ નહ મળે. ઉં બખ્ત્યારજીની અવેલીમાં પેલી શીરીનબાઈને મળવા ગીચો તારી મને ધન્ય મારીને ખાર કાયડા. મેં બાઈઆઈ પર મારીને કાગળ લયખો તે ઉગાડવા વગર મને પાછો મોકલ્યો. શીરીનના પેસા મને ભરીને વજીકા ઉપરનું મારું ગીરવી ખત છોડયવું ને અવે શીરીનનાં લગન બાઈઆઈની ઉતાવલથી જંગીર સાથ નકી થયાં. પેલી ભાલીજનના મુવા પછી જંગીરે લગન જેમતેજ થાખાયવાં પણ દસ દારથી વધારે એની માચ્ચે થાખવા ના પાયડું. અવે જંગીરના વેઆ નકી થયા ને ઉ તો રખડતા ક્યરા કરેહું. (બુલ્હો ધોરેછે) એ કોણુ? કોઈ ગોરેછે. (દીવો લઈને આગળ જાયછે) એ તો બુલ્હો છે!

બુલ્હો—(ઉંઘમાં) ડાકટરને બોલાવો! ડાકટરને બોલાવો!

એદલ—બુલ્હો અંઈ છે. સંતાયલો છે. ભિજનની તાપથી બક-બક કરેછે. કાંઈખી નવું જીનું નીકલી આવે અરે. આ! કોઈ આ-વેછે. અવે તો ખેતર કે સંતાઈ જાવું. તમાશો શો થાયછે તે જોવું તો ખરો. (સંતાઈ જાયછે. જીવી તેમુલદારને તેડી લાવેછે.)

જીવી—બુલ્હા! બુલ્હા! આ વૈદ આવેલા સે, દીકરા.

બુલ્હો—(આંખો ઉઘાડીને) ડાકટર? કેળીકા? એ તો તેમુલદાર સે.

તેમુલ—ભાઈ બુલ્હા, તું ખીહ નો. શો થાયછ તે મને કેહ. તારી હકીકત શોભલીને હું આચોછ. મારી દીકરી તો મુઠછ, પણ તું નહી મરશે. બચ્ચાંની આગળ માખાપે જાવું જોઈયે.

જીવી—મરેરે મારો બાપો! જીવીનો તું તો જીવ જો મરે! મારો દીકરાખી કેવો ધિમાનદાર ને સાસો ને ભલો—

બુલ્હો—ના, ના. જીહું ના બોલ, જીવી. તેમુલદાર, માફ કરજો. તમારી દીકરીના હુંએ જીવ લીધાસ. ધનને હુંએ મારી લાખેલી.

તેમુલ—હૈ! શું! (હેભત ખાઈને.)

જીવી—હાય રે! હાય! તે બિસારીએ છો ધનો કાઢેલો?

બુલ્હો—તે મારા જંગીર છેટના છુખની વસે આવેલી ને છેટના રહતામાંથી મેં તેને નડતી આપે કાઢી.

તેહમુલ—શૌં? જોગીરે મારી દીકરીના જીવ લેવાનો તુંને શોખોથી?

ભુલ્યો—હું ઉપર રમાલની ઐધાણી માફલી. ઐધાણીને જ ઐધાણી લખને મારે ધનને ડેકાણે પાડવી. મેં તે કયરું. મેં તેને ત-ત-ત-તારીના તલિયાંમાં લાખી દીધી. મેંજ તેને—તેણે મને તેલું લખનું ખત ના પાડેલું—મેંજ તેને—તેને— (રહે.)

જીવી—(રહે) ભુલ્યા! રે ભુલ્યા! તેં છું કયરું!

તેહમુલ—અરેરે નજીદ! આ કમખખતીને વાશને હું કો જીવતો રહ્યો!

ભુલ્યો—મનેભી મારાં પાપની છજ થઈ. જેવું મેં ધનનું ખૂન કયરું તેજ ધરીયે મારેભી ખૂન થયું.

તેહમુલ—ખાંન થયો? તું તો જીવેછ, ભુલ્યા!

ભુલ્યો—ના, હું મર્યાસ! મને ગોલી લાગીસ. હું મરી જાઉંસ.

તેહમુલ—ગોલી લાગી! કેમ લાગી? કાને ગોલી મારી?

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે? ભગવાનેજ મને છજ કીધી.

તેહમુલ—એ ખચીત હીજનો કોમ હોયે. મારી ધન યુજરી ગઈ ત્યારથી એભી કાન જાણે કો ભરાઈ ખેડોછ. મારી ઉપરનો આવા ગળખમો મારે એ ભતરીજે મારી પાસે આયોજ નથી. એણેજ ગોલી મારી હોયે, તેથીજ એ ભરાઈ ખેડો હોયે. જીવી, તુ તારા દીકરાને હવણાં તો શંભાલ. એને ધીરજ આપ. ચાહે કરી પા. જરા શારવાર કર, હું એકદમ જોઉંછ હીજના જીપડાંમાં. જોધયે તોથી કાંઈ વધારે શમાચાર મળેછ? તોથી આપ પાછો આંઉંછ. (જતાં જતાં) અરે જોગીર! જોગીર! મેં તારી આજીજને ખોહજે મારી દીકરી તુને પરણાવી તેનું આ ફેજ! આ ખોદા! આ મારી અસરાફ દીકરી ધન! તું કોં જાઈ પડી! (જાયછે.)

એદલ—(પછવાડેથી સંતાયલો છુપ્યો આવી.) ભુલ્યાનો એકરાર મેં ખેલખેલ લખી કાયડો છે. ને આવે ખખત્યારજીની ખાઈઆઈ, જેવું તું તારા દીકરાને આજે પરણાવાની ખુશાલી કેમ ભોગવેછ! જોગીર! તે મને અપમાન કયરું તો આજે તારા રંગમાં ભંગ નઈ કરું તો મારું નામ એદલ અંકલેસરિયો નઈ. (છુપી રીતે સડી જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સુરત. ખજવારજીની હવેલીનું દિવાનખાનું. બાઈઆઈ,
અને બહમન બરાકરી લેખારામાં.

બાઈઆઈ—એમ કાંવ બહમન ! આવી ખુશખબતીના વખતમાં
તું અમારે મકાન તજી ગયો તો હવે અમારે ગરીબ વતન પણ તજી
દેવા માંગેછ ?

બહમન—બાઈ, મારી રીજમીટ કાલે કૂચ કરી જાયછ અને
તેની સાથ મને એટલું જલદી જરૂં પડશે એવી મને વકી નહી હતી.

બાઈઆઈ—ત્યારે તો બાઈ બહમન, તું આજનો દહાડો અંહી
રેહ તો મેહરબાની, કે જેથી મારા જાંહગીરને બરા જીવ વસાવ.

બહમન—શીરીનની સંગતમાં જાંહગીરને પુરતું સોહવાઈ જશે.

બાઈઆઈ—શીરીન જેવી એક દોલતવાન સાથની પોતાની
શારી જેવા હિગામપર જાંહગીર કાંઈ આણુમનિયો બની ગયેછ. આજ
દસ દિન થયા તે પોતાની અદરાયલી આરાતને, જહાલી માને—અમે
સર્વને દૂરનાં દૂર રાખેછ. લજ તે કાંઈ મોડો બતાવ હોય તેમ તે
ગાયા શોક લઈ બેઠેછ. રાતેજ બાહાર નીકળેછ અને તેખી એકલા.
દિવસે એલા બરાઈ બેસેછ કે ક્યાં ગયો તેની ખબરજ નહી મળે.
એવા વખતમાં, બાઈ બહમન, તું એની આગળ જોઈયેછે.

બહમન—બાઈઆઈ, તમે જાણોછ તો ખરાં કે તે દહાડે
શીરીને તમે સર્વનાં દેખતાં મને વગર કારણે અપમાન કીધું ત્યા-
રથી તમારે ત્યાં રેહવું મને કેવું બારી પડયુંછ. ત્યારથી મને આ
આલીશાં મકાનની મેમાનદારી તજી દેવી પડીછ અને આ શેહરખી
મને એટલું આકારં થઈ પડયુંછ કે આવતી કાલે અંહીથી એકદમ કૂચ
કરવાનો હુકમ મેં ખુશી સાથ કબૂલ રાખ્યો. હું અંહી રહીશ તો શીરીન
પણ મને જોઈને ખુશી થવાની નથી.

બાઈઆઈ—નહી, નહી. શીરીનને પણ કોઈ રીજવનારા સોખ-
તીની અગત છે. તું અમેને છોડી ગયો, બાઈ બહમન, અને મારા
જાંહગીરને અદરાવાનાં શીરીનને કપડાં પેહરાયાં તે દહાડાથી તે પણ

બદલાઈ ગઈ. એ આગળના જેવી હસતી ખેલતી રહી નથી. એ બલીબલ ને ચીંછીરડાઈ થઈ ગઈ. અને બધાં સાથે અમર્યાં છીટાં શાવેછ.

શીરીન—(અંદરથી) મુંગી મર! મને સાંધો જવાબ ના દે.

બાઈબાઈ—હૈ! બેયું કેની? આપા સાથે વહોડે.

(શીરીન બપડાદાર પોશાકમાં આવેછે.)

શીરીન—માસીમાર, કાલે વગણીમાં પેહરવા સાર તમે મારે વડે આપો શામિતો પોલકો કરાવ્યો કે? બહોરે! (ફૂંકી દેવછે.)

બાઈબાઈ—શીરીન! શીરીન!

બહમન—મને તમારાં આ મુખારક મકાનમાં પાછો આવેલો જોવાથી તમે દલગીર થયાં હશે. શીરીનબાઈ.

શીરીન—નહીજ. તમે આવ્યા તો બલે આવ્યા.

બહમન—(સ્વગત) એ અંદરખાનેથી કુખી છે. મને મુકી દઈને પસ્તાયછ.

શીરીન—(સ્વગત) એ કેવો શકો પડી ગયોછ! હવે કેવો ગરમાયછ.

બાઈબાઈ—હું જઈને જાહેરીને અંબી તેડી લાવું. (જાયછે.)

બહમન—હું તો બાઈબાઈને છેલ્લી વાર મળવા આવ્યોછ, તેટલાં તગર રજાએ તમારી મુલાકાત થઈ ગઈછ તે માફ કરજો.

શીરીન—ફિકર નહીજ! તમે મને મળવા આવવાનું માન આપો એમ મેં ધાર્યુંજ નથીજ.

બહમન—શીરીન, જહાલી ખેલેન, હું કાલે આ શેહર છોડી જાઉંછ અને તેથી આ છેલ્લી અરજ કરુંછ કે બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજે. મારીથી તારું કાંઈખી લીલ કુખાલુંછ એમ ભ્યારે મેં જાણ્યું ત્યારે મેં એવી શી ચાલ ચલાવી તે પુછવાને પણ હું ચોખ્યો નથી અને હું એકદમ તુને દૂર કરી ગયો.

શીરીન—હાજી, અને એક ખીજને પણ સાથે દૂર કીધી. તે અને તમે ખેલુ સાથેજ ગેબ થયાં.

બહમન—ખીજ ? તે કોણ ?

શીરીન—હશે કોઈ. મને ના ખોલાવો.

બહમન—નહી, પણ તુને હું ખેલાવવા માગુંછ. શીરીન, અ-
ધિત્રાઈનાં કાળાં કલંક સાથે હું તુને છોડી જવા આહતો નથી.

શીરીન—એ તમારું પીંજન તમે આગળ બેલતાતા, બહમનજી
શેઠ, ત્યારે હું માનતી હતી, પણ તમે કેવા બેઈમાન દગલખાજ છો
તે હવે તો હું શિખીછ.

બહમન—શિખીછ? કોણથી?

શીરીન—તમારી બૈરીથી.

બહમન—મારી બૈરી?

શીરીન—પેલી ભાલીબન. પેલી ખુબસુરત ગોરાણી, જેને તારા
ણીને મારીથી છુપાવવા તેને તેના પાપના કુપડાંમાંજ તમે રેહવા
દીધી હતી. હવે પતરી ના જા તું, બહમન. એક બેવકાઈમાં ખીચું
જીવું ના ઉમેર. તું ના કેહશે તે નહીં ચાલશે. હું તે આરતને પોતાને
મળી આવી હતી અને તેણે પોતાને મોહડે મારી આગળ કબૂલ કાઢ્યું હતું.

બહમન—શીરીન, જરા ધીરજ રાખ. એ તદ્દન ખોટી વાત છે.
કાંઈ બચકર બૂલ છે.

શીરીન—બૂલ તો ખરીજ તો! પણ તે મારી નહીં. તારી
બૂલ થઈછ, બહમન, અને કદાચ તું તેને માટે ખરાં દીલથી પ-
સ્તાતો હશે.

બહમન—ભાલીબન મારે વાસ્તે કદી એમ કેહ નહીં.

શીરીન—લાવ તેને મોહડે મોહડું, અને પુછ તેને મારા દેખતાં.

બહમન—હું તેને આજણું તો ખચીત મોહડે મોહડું મેળવું.

શીરીન—તે નહીં તો તારા ખારવાને પુછ. તેણેજ મારી આ-
ગળ એ વાત પેહલી કહી.

બહમન—ખારવો? મારે ખારવો તો કોઈ નથી.

શીરીન—હજી જીવું બેલેછ! વારં આ કાગળ વાંચ. (ધનનું
આગલું કાગળ બતાવેછે.) એ કાગળ તો ખરું કે?

બહમન—એ કોણનું છે તે હું કાંઈ જાણતો નથી. મેં એ
જોયુંખી નથી.

શીરીન—નહીજ જોયું તો! એ તારા ખીસામાંથી પડી ગયું તે
તે નહીજ જોયું. તું જોતે તો વળી એ કાગળ મારા હાથમાં કેમ
આવવા દેતે? (નંદગીર આવેછે. શીરીન ખીસી જાયછે.)

બહમન—જાંહગીર, આ કાગળ તારું છે વાંદ? એ અક્ષર તું
આપે છે?

જાંહગીર—(ગભરાઈને) હૈં? આ! અરરર! (કાગળ સંતાડે છે.)

બહમન—(સ્વગત) એ તો કેથી એની માહકાણ છે અને શી-
રીન તને મને ગળે પડે છે. પણ જો હું ના પાડું છું તો બિચારો
જાંહગીર ક્ષેષે છે.

જાંહગીર—શું છે, બહમન? કાંઈ શીરીન રીસાયલી છે?

બહમન—જાલલા, મારાથી શીરીનનું ઘેલ દુઃખાયું છે અને હું
એટલી જ છેલી અરજ કરવા ઉભો છું કે તે વાત એ વીસરી જાય, ક-
રીથી તે વિષે બોલે નહીં, અને તારી આગળ એ વાત કેહ નહીં.

જાંહગીર—હું તે જાણવા નહીં માગીશ. શીરીન, તારા પ્યારા
પીતરાઈની એટલી જી અરજ તું કબૂલ નહીં રાખશે?

શીરીન—હું તે વીસરી જઈશ. ખીજું શું?

બહમન—મોટી મેહરબાની, અને હવે હું રજા લઉં છું. જાંહગીર,
છેલી સલામ. (જાંહગીર સાથે જાય છે.)

શીરીન—કાલે મારાં લજ છે. પણ આજથી હું દુખિયારી કેવી
નાસિપાસ છું. જેને હું એક વખત પરણવા આહતી હતી તેને મુકી
દઈ જેને મેં આહોલા નથી તેને મારે પરણવું પડે છે. બહમનને હું
આહું કે નહીં આહું પણ એ ખીજનો થયો એટલે હવે હું એની થઈ
શકું જ નહીં. કાકાના ઘીકરાને પરણવા જતાં માસીના ઘીકરા સાથે પ-
રણી જવાય છે એખી કીસમતના એલ. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ બે.

બાહું. નદીને કિનારે હીજના ગોશ્તાની બાહાર. સામી પારે
સુરત. દૂરથી કામાદોરના એવારા ઉપર બપકાદાર રો-
શની દેખાય છે. તેહમુલદાર લંગડોતો આવે છે.

તેહમુલ—આ દાદાર! આ જમાના! આ જક્ષ મારા ઉપર શા
વાશતે ગુજરી! ચાલતો ચાલતો મારોં દમ ધુંટાઈ આવે છે. પણ
અંતે હીજને મુપડે આવી પુગો. મારા ગરીબ, વિચારુ, ઈમાનદાર
બાજીજની મીરાકીન બવકુટિ, જેને મુપડાંનો કરતો મુકાનો નોમ

વધારે લાગુ પડતો આપોછ. એ અંદર હોય કે ? હોવા નોંધયો. ખા-
રાયું અંદરથી બંધ છે (ડોકિંછે) હીન્ન ! હીન્ન ! નહી જુવાબ મળે !
(ફરીથી ડોકિંછે) હીન્ન ! આ હીન્ન !

હીન્ને—(અંદરથી) એ કોણ છે !

તેહમુલ—હીન્ન, તું અંદર છે કે ?

હીન્ને—(અંદરથી) ના, હું અંદર નથી. હું તો બાહાર ગયેલો.
(હીન્ને અંદરથી આવેછે) આહો તેહમુલ મામા ! આ મારા જુવરગ
બાપા ! (તને ભેટેછ.)

તેહમુલ—હીન્ન ! હીન્ન ! તું કો છે ? આટલો દિવસ થયો
તું કો છે ?

હીન્ને—આ હું ! અંહી દેખું તે હું ?

તેહમુલ—પણ તું મારી પાસે કાંય નહી આવ્યો ? આ પહાડ
જેવો મારો દુઃખમો તું આવો દીલાશો દેવા આવ્યો, હીન્ન ! અંતે થા-
કીને હજુ તુને શેધતો આવ્યો ! તુને શો હતો મારા દીકરા ? મને તો
લાગેાં કે તુને કાંઈભી દુઃખ હોયે ! નહી તો તું મને મળ્યા વગર રહે
નહી. આ હીન્ન ! (રહે.) મારી ધન તો મુઠ્ઠ, પણ તેની રાયે તેજ
દહાડેથી તુંભી મને તજ મારો ગમનો જખમમો એકલો નાખી ગયો !

હીન્ને—મારા જમક મુરખી, તારા જુઠાપામાં તારા બખમાં
દુઃખ લખેલું આહે તે કંઈ નીકવાનું છે ? ધીરજ રાખ મારા બા-
પા, ને રડવું બંધ કર. કેહ મને ખરે, મામા, અતારે, રાતની વેળા તુને
આવવાનું કારણ હું પયકું ?

તેહમુલ—હું તુને કાંઈ અગતની વાત કેહવા આવ્યોછ. તું
અંદર ચાલ.

હીન્ને—અંહીજ વાત કરેતી. અંદર ના જવાહે.

તેહમુલ—કાંય ?

હીન્ને—અંદર અધારે છે. દીવા નથી, ને મારી પાહે દીવાના
પેહા નથી.

તેહમુલ—ચેરાગ રેશન કરતો કેટલી વાર !

હીન્ને—પણ અંદર ગરમી બહુ પડહે.

તેહમુલ—હીન્ન, તું મને ઉડવેંછ ! આ કાટમાંથી મને અંદર
ઉત્તરડો જણાયછ. ચાલ, અંદર ચાલ.

હીન્ને—પણ બાયણું બંધ છે, ને કુંચી તો હું માંહી મુકી આવેલો.

તેહમુલ—પણ કોંચી ખારણોંમોં હોયે તો તોંચી મળયે. કોંચી અંદર રાખીને બાહર કેમ આવે?

હીન્ને—હું રોજ એમજ કરતો છું. હું બાહર જતો તેવારે ખા-
યણને માહીથી ચાલી દઇ જતો કે ચાલી બાહવાય નહી.

તેહમુલ—હીજ, હીજ, તુંબી આવ વખતે મારોં કુશમન
યાચોછ! અંદર કાન છે? કાંઈ ગડબડ શોભલાયછ.

હીન્ને—એ તો ઉંદર બજેડું કરતો છે. (ખારણું અકાડીને) સૂપ
રેહ! હાત હસ!

તેહમુલ—વારોં હીજ, મને ખરોં કેહ! પેલા બુલ્યાને તેં ગોલી
કાંય મારી?

હીન્ને—હૈં? હું મુવો! તમને કોણે કહેલું, મામા?

તેહમુલ—તેણે પોતેજ.

હીન્ને—બુલ્યાએજ? તમે તેને મળી આવેલા કે?

તેહમુલ—હું પાધરોં તેની પાશેથીજ ચાલી આવોછ.

હીન્ને—કેણીકીથી? છેક હેડલથી?

તેહમુલ—હેડલ! કોં? કાનની હેડલ?

હીન્ને—હેડલ. આ નદીને તલીયે. બુલ્યા તો તેણીકા ગમડી મુ-
વેલા. તે તો ભજતે ભરાયેલા. એક કુમલા જીવને મારી લાયખા પછી
તેનો ખીન્ને કેણીકા હાગ લાગે?

તેહમુલ—બુલ્યાએ કુમલોં જીવને મારી નાખ્યોં? તે તેં કેમ
જાણ્યોં?

હીન્ને—તેને ખૂન કરતાં મેં નજરે નજર જોયેલા.

તેહમુલ—રે! મારી દીકરી રે! મારી ધન! વાત તો બધી
ખરી પડી.

હીન્ને—પણ તમે એ ચંડાલને કેણીકા મળી આવવા તે ક-
હોની, મામા!

તેહમુલ—બુલ્યા મરી ગયોં નથી. પણ દીકરા, તારી બંધુકનોં
ખારથી તે મરવા શુતોછ.

હીન્ને—જેહ હુધી મને પાછળથી અખર મયલી નહી કે એ ખુની
ચંડાલ તો એ કેંગાલ ખારેલા હતો, તાંહ હુધી મેં કોને ગોલી મારેલી
તેની મને અખર નહી હતી. ગોલી મારતી વેલા મેં નહી જાણેલું કે
એ તે એ હતો.

તેહમુલ—ત્યારે તુને પાછલથી કાને કહ્યો વારેં ? શામ્મે કેહજે.

હીન્ને—પાછલથી કોણ કેહ ? કોણ ? કોણ ? તેણેજ કહ્યું આણે.

તેહમુલ—તે કેમ જોણે ? એને તો અપરભી નથી કે ગોલીના મારતોર તું હતો. એ મેંજ અટકલ બોલેલી ને તુને પુછવા આંહ દોડી આયો. આ હીન્ને ! હીન્ને ! તુ મને કહેજ ! આવો મારેં કુઃખનો વખતમો તુંભી મારો નહી ? આ હીન્ને ! મારી જહાલી દીકરીનો આનની વાત તુંજ મારાથી છુપાવેજ ? અરરર ! વધી ચુકો રે થઈ ચુકો !

હીન્ને—આ તેહમુલ મામા ! મને માફ કર ! મને પુછ રખે ? છુપું રાખવાના મેં હોગંદ લીધેલા, નહી તો તમારી આગલ બધું માની દેત. મને માફ કર રે ! માફ કર.

તેહમુલ—હીન્ને, તુને મારી દયા નહી લાગતી ? અરેરે ! દીકરી ધન પર તેની હયાતીમો તારેં કેવો પ્યાર ! ને મુવા પાદ તુંજ તેનો ખોત છુપાવેજ ! હીન્ને ! મારા દીકરા ! મારી ચુલેચુલાખ દીકરી વગર તુને એક દહાડો શેહવાતોતો નહી, ને તોભી આજ દસ દિવસ થયો તાપતીના તલીયોમો તેને એકલી ને થંડી રેહવા દેજ !

ધન—(અંદરથી) તોરે મર નો ! મારેં હીન્નેને કોઈ કેહતો નો જો !

તેહમુલ—એ કાન ! હીન્ને, કાનનો શાદ આવેજ ! એ તો મારી ધનનો શાદ છે !
(ધન દોડી આવેજે.)

ધન—હા, હા. હું ધન છું ! હીન્ને ધનને તાપતીને તલીયે પડવા લીધી નથી.

તેહમુલ—દીકરી ધન, તું જીવેજ ! આ ! મારી ધનરે !

(મેહુ ભેટેજે.)

હીન્ને—જો ધન જીવતી નહી હોત તો તમે મને જીવતો જોતભી કે ? મામા, હજી તમે તમારા ભાણેજને પછાયણો નહી. હું કેહતોજાન કેની કે જો ધન મારા હાથથી ગયલી તોપણ હું જીવેલા તે ધનને હારજી જીવેલા. જો એ તાપીને તલીયે ગઈ હોત તો હુંભી અતારે તેજ તલીયે પડેલા હોત.

ધન—આ બાપ ! મને હીન્નેજી જીવાડીજ જો !

હીન્ને—મામા, હવણાં તમે તમારાં કુઃખને રડેલા ઠાણે મેં તમેને હછી કાઢેલા, ને તમે મને નાકદર ગણેલા, પણ હું ખુશીમાં હતો તેનું કારણ હેવેલું, ને તે આ તમારી પોરી મુવેલી નહી પણ

જીવતી હતી તેનું કારણ હતું. તમે તેને કુવેલી હમજીને રડતા ઠાણે હું તેને જીવતી હમજીને હજીતા.

ધન—બાવા, હવે મને કેથો લઈ જાવો. કેથો દૂર સુકી આવો.

તેહમુલ—પણ ધન તું આંહ કાંય રહી? હીજા, તું એને આ-પણે ઘેર કાંય નહી લાવો?

હીજો—એ નહી આવેલી, એણે હંતાઈ રેહવા માગેલું, ને એને બાઈના પ્યારથી મારી ખરી બેહન દાખલ મારા મુપડાંમાં હંતાડેલી.

ધન—હું ખીહીને સંતાઈ રહેલી કે રખે તેહીન મને જોય.

તેહમુલ—તેહીન કાન? જોગીર? તેની ખીહીકથી તું સંતાઈ રહી કે તે તુને જોય તો મારી નખાવે?

ધન—મારી નહી નખાવે, તેભી સંતાઈ રેહવાનું શાંરે.

તેહમુલ—એણેજ તારો જીવ લેવા બુધ્યાને માકલ્યોયો.

ધન—કાન જાણે? પણ હું મરી કાંય નહી ગઈ! આ હીજા! તે મને શું કોમ જીવાડી?

તેહમુલ—પણ દોકરી, તારો શારારો ઘેરમો શો ધામધામ આ-લેછ તે તું જોણેછ કે? જો, પેલી શોમીપારે મોટી રોશનાઈ કીધેલી, તે જોઈ કે? એ તારો શારારો ઘેરની રોશનાઈ જો! કાલ શાંજ પડશે તેટલાંમાં તો તારો વર ખીજા બેરીને પરણશે.

ધન—મને હીજાએ વાત કહેલી ને તેટલાજ વારાતે મેં આંહ સંતાવા માગેલું.

તેહમુલ—એટલે? તેનો કારણ શો?

હીજો—કારણ એજ કે બેહન ધની હજી પોતાના ધણીને આ-હતી છે ને હજી તેને હુખી કરવા માગતી છે.

તેહમુલ—દોકરી, તું તારો વરને મળે તો તેભી શુખી થાય ને તુંભી શુખી થાય.

ધન—નહીરે બાવા, નહી. મારો વરની બેરી દાખલ હું તેનો શુખમો નહુંછ. હું ગોમડિયણ ગોરાણી મારો વરને લાયકની વહુ નથી. મારો જોગીરનો ઘેરખાર, વાડીવજીર મારા રાસખીથી જાળે નહી. મારોથી મારો રાશુમાય શુખી થવાનો નથી, કે અખમ્મ રહ્યો એ શુખી થવાનો નથી. મને પણવાથી એ જીભરાયો દોલત ખોહી બેથેછ, મારો પગલોથી માઠાંનો માંગતો પાયમાલ ને આખાવરખો થાયછ. મુખરે!

હું એવી અવડ વહુની થતી ! તેનાં કરતાં મારાં જોગીર શુખી થાય. એ ખીજ પોતાને લાયકની જૈયર પરછે, તેને વારાતે શો હું મુલી બલી નહીં ?

હીજો—પણ તું મરહે કેમ કરીને ? હું તને મરવા નહીં દેવું !

ધન—મરવા નહીં દેવો તો મને શંતાડી ગામોની મને એવી દૂર લઈ જાય કે હું મારાં જોગીરના મારગમાં આઉં નહીં. “મારાં ધન મુઠ તેથી હું શુખી થયો” એમ મારાં જીભરાયોં વર જાણે તો તે જોયો મને ખાતે શુખ શો ? મારાં વરને મેં શુખી પ્રાપ્તો એવા શંતરાથી હું મરું, એ એ ! કેવો શુખ ! બાપ, મારાં જોગીરને મારાં અપ્રારોં નામ નહીં શંભલાય એવો કેઈ દૂર ગોમ મને લઈ જાય, મને નોશારી લઈ જાય !

તેહમુલ—આ ધન ! જોણે તારા જીવપર જાણતી ચલાવી તે નેજ તું આલેછ એ કેવો તારો પ્યાર ! અરેરે ! બધોજ બેરો તને તારો જોયો હોય તો શો થાય ?

ધન—આ ! મરેરે ! ધણીનો પ્યાર એક વખત મને મળ્યો તે ઝાંમતનો થયો. તેના ઉપર જોલોમ આવી પડ્યો ત્યારે તે શું કરે ? મારા ઉપર એનો પ્યાર તેથી તો જીભરાયોં પણ્યો. ને હુંજ મારે લીધે એને દુઃખમાં નોંધું ?

તેહમુલ—નહીં ત્યારે ? તે પાપી જીવથી ખીજ રાત્ર શેલ કરે તારે તું એકલી ઝુરી મરે ?

ધન—તારે હું એને મથે પડીને તો બેહુ જાણોં કુખી થઈશું. હું એની રાથે રહો તો શુધો એને નામોંશી લગારોં. હું માટી વગર એકલી રેહવારા, પણ આ બાપ ! તમારોં જ્હાલોં છતર મારે મથે કાયમ રેહશે.

હીજો—ને હું તારી મા થઈને રેહવાહ. ધન, હું તારી મા જો ! મેં તને આ જીહાનમાં નવો જન્મ દીધેલો.

તેહમુલ—એક કોમ કર. હમણાં તો, ધન, આજની રાત તું આહજ શંતાયલી રેહ. હું એકદમ જાઉં શુરત, ને જોગીરને ખંગલે જઈ છોનોમોનો તોનો રાહધાટ જોઉં. તો તો ધામધામ ચાલેછ, નાચ ને રંગ થાયછ, પણ જોગીરનો પોતાનો મન કોં છે તે હું કોઈ રીતે જાણી લેવારા.

ધન—એક શરતે ઓહ રહું. તમે વચન આપો, બાવા, કે હું જીવોછ તે કોઈને જાહેર કરે નહી. હું ઓહ છું તે જીભરાયો જંગીર જાણે નહી જો.

તેહમુલ—વચન આપુંછ. મનરાની, ગવરાની, કુનરાનીથી શો-જંદ લઉંછ કે તું છપી રેહવા માગશે તો શુધી હું તુને બંધોથી છપી રાખારા. બાલ તું પેરમો જા, મારી બોલીજાત. (ભેટીને જાયછે.)

ધન—હીજા, હવે મને પાછી કેદ કર. ને તારે રાજાનો ધારા પરમાણે બાહારથી ટાળો દધને બાહાર પોઢવા જા. હું મરેરે મારેં બાપ!

હીજો—(બારણાને બાહારથી ટાલું દેતાં) જા. પોઢ મારા મા-જાક મોતી, તું નચિત પોઢ. ને હવે હું રાજાના રાખેતા પ્રમાણે બાહાર ધોટાવા જવાહ. હું વિંધતો મુવો. આ મારાં હીપનાં કોટલાંમાં મોતી બંધ કરેહું તેની હું આખી રાત ચોકી કરાહ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સુરત—બખ્તવાર જીની હવેલીની બાહારનો રસ્તો. હવેલીની અંદર રાજાની અંને વાજાં તથા રંગરાગને આવજા.

એદલ—ઈનસપેક્ટર સાખ, તમે સાઉચિત રેજો, કારણ કે એ પેસાવાળાં પયડાં તે અપરાધીને કોઈ પણ રસતે નસાડવાની વેતરણ કરશે. દરએક દરવાજાપર ચોકી રાખશે તારેજ એ જીની નાસતો અટકશે ને તમારા આતમાં આવશે.

વસંતરામ—હું ડીપોટી સાહેબની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલીશ.

એદલ—સારાં બાયગે ડીપોટી સાખખી તાંજ સિધાયરા છે. મેરામશા ડીપોટી સાય મેં અમણાજ એ જીન વિષે છુપી વાત કરેલી છે. તેવણ બખ્તવારજીની અવેલીમાં જતાં મને કઈ ગયાછે કે જે બાઈની શાક્ષી છે તે બાઈને તમે પકડીને તાં લાવજો ને તેની શાક્ષી સાંભલી પછી એકદમ વારંટપર તેવણ સહી આપીને જીનનાં વાંકને સાર એ જંગીરને પકડશે. ઈનસપેક્ટર સાખ, તમે માજીસટર સાખની સહને માટે વારંટ તો ત્યાર રાયખું છેની ?

વસંતરામ—વારંટ તૈયાર છે અને હ્યો ઓળી શાક્ષી સ્ત્રીને લાઈને સિપાઈઓ આવેછે. (બે સિપાઈઓ જીબને લઈને આવેછે.)

જીવી—હાથ! હાથ! પણ હુંએ કીધું છું? મારો છો ધનો?

એદલ—ઓ જીવનાઈ! તમે કાંઈ કયરે નથી. તમે ખીઓ ના.
એ તો જરા શાક્ષી ગવાઈનું કામ પયડું છે.

વસંતરામ—જેની બાઈ, તને કાંઈ પુછીને બાળ કાઢવી છે માટે
તું બેહરામજી ડપ્પડી પાસે આવ. તેઓ પુછવું છે તે પુછીને તને
સત્વર પાછી વાલશે.

જીવી—પણ વસંતરામ, હું કોઈની છાપ્પકી નથી. હું તો કાંઈ
નથી જાણતી સું. બાઈ, મને જવા દો. મારો પાયરો મુંદો સે ને મને
તેની ખાટલી આગળથી મવાઓ પકડી લાયવા સે. પણ મેં કોઈની
સોરીબોરી કીધી? ઇનછપેકટર છાપ, મને જવા દો. ઓ એદલ એદલ,
આ કાંઈ તારાં કારછતાન છે.

એદલ—જે જીવી. પેલી મરનાર ખચારી ધન પર તારું કેવું
એત છે. તેનું ખૂન થાયલું તે તો તું જાણેછે?

જીવી—હઉવે! પણ મારા દીકરાનો વાંક નથી જો.

એદલ—નહી. બિચારા બુલ્યાનાં શો વાંક. વાંક તો તેના શેઠ
જંગીરે કયરો કે બુલ્યાને ધનનું ખૂન કરવા ઉશકેયરો.

જીવી—હાજ તો. મારો બુલ્યા બધું કેહસને? પણ તેને સોડી
મળેછો કે?

એદલ—અલખતાં. બુલ્યાને બોલાવશેખી નહીં. તુંજ કેસે તે
ખસ, ને પછી તુને જવા દેશે.

(સિપાઈઓ જીવીને લઈને તથા ખીજાં સઘળાં જાયછે.)

(હીજો ગાતો ગાતો આવેછે.)

ભૈરવિ—ગજલ.

પૈસા તમામ જગમાં છે વિપત્તીની જડમૂલ,
લોક જરદાર લોભ કરતાં કરશે લાભની ધૂલ. ૧.

દ્રવ્ય ધન ને માલ ખજાના રહ્યા કોના ક્યાં?
પૈસાની ઇજત ગઈ પૈસે થઈ જો એક બૂલ. ૨.

કેળવણી, ઉદ્યોગ, નેકી, નીતિ, ધર્મ શુભ,
એજ શોભા, લાજ, આપર, એ દિપાવે ફૂલ. ૩.

(ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

મુરત. બપ્પા રજીની હવેલીનું આરાશતા કરેલું દિવાનખાનું. બપકાદાર રાયરચીલું. શુંદર રેશની. ઘણાક મેમાનો ખેઠાં છે અને કણચણીનો નાચ ચાલે છે. શાવક્ષા, બેહરામજી, ધનજીશાહ, કાવસશાહ, વગેરે. બહુમન તેમને આવકાર દેય છે તથા ખીજી મેનીજ કરે છે. જાંહગીર સુસ્ત છે. ઘણો ખરા વખત બેઠેલ થઈ ખેશી રહે છે.

ખીલુ—ગજલ.

“ મુઠ્ઠું પૂર પેચમે દિલ એસ ગિરફતાર હુવા,
છુટના દુસ્વાર હુવા;
બેઠે બેઠલાએ નયા ઇશકકા આબર હુવા,
મૂકત ખિમાર હુવા. ૧.

અપને બેગાનોસે લીઈ તેરે સખખ આંખ ચોરા,
હય એ ધનસાફકી જા;
હાય ! ઇસે પરબી ના તો મુજસે શરોકાર હુવા,
આર એ ધનિકાર હુવા. ૨.

હય સુના મૈને કે છુપછુપકે ચલે જાતે હો,
ઇસકા બાએશ તો કહે;
સચ ખતાવો કે એ કીસે નયા ખાર હુવા,
કોન દિલદાર હુવા.” ૩.

શ્યાવક્ષા—ડાંપોરી સાખ, ત્યાં ખુણામાં ખેઠાં છે તે આમ આવોજી.

બહુમન—આવો સાહેબ ! બેહરામજી થેક, અંદી જગ્યા છે.

કાવસશાહ—કેમ, ધનજીશાહજી ? કાંઈ અખર અંતર !

ધનજીશાહ—અખરના ગાંસડા ને અંતરના ટોપલા. પણ જોયો કે ? સાદી જેવા હિગામપર જાંહગીર પોતે ખુરા મિજાજમાં જણાતો નથી.

શ્યાવક્ષા—એ તો વરરાજો થયો કેની તે આજે જરા બારમાં ખેઠાંજી.

કાવસશાહ—નહી એને કાંઈખી દિલગીરી છે.

બેહરામજી—જાંહગીર આજે એક ફાંસી દેવા કાઢાડેલા અપરાધી જેવા લાગેછ. (સ્વગત) રખે પેલા એદલે લખી આપેલી જુખ્યાંની ખરી હેય. હું માનતો નથી, પણ તે શાક્ષી લઇને અંહી આવવા કહી ગયાછ.

ધનજીશાહ—જાણે કે આખાં સુરત શેહરની છેલછખીલીને પરણવાના સુખથી જાંહગીર ખીણે. (વસંતરામ આવેછે.)

બહમન—એહિ! આવો વસંતરામ!

વસંતરામ—વગર તેડે આવવા માટે ક્ષમા ઇચ્છું, જાંહગીર શેઠ. (જાંહગીર ગુપચૂપ નમેછે.) પણ સાહેબ, (બેહરામજીને) આપ સાથે જગાર અતિ અગત્યનું કામ છે. આવો એદલજી શેઠ.

(એદલ અંકલેસરિયો આવેછે.)

એદલ—સાબ મેરખાન, ડીપોઠી સાબ! સાબ મેરખાન, જાંહગીર બાઈ.

જાંહગીર—(તેના ઉપર ધસારો કરતો) કેમ? શું માગેછ? નીચ! તુને કોણે ખોલાવ્યો? વગર તેડે અંહી ધુસવાની તું કેમ હીન્નત કીધી?

એદલ—(નાસીને) હૈં? મારેછ કે? તું મારેછ કે? ખુન કર! મારૂંખી ખુન કર! ડીપોઠી સાબ, જોજો હં! હું તો આપની પાસે કામસર આવ્યો છું.

બેહરામજી—(જાંહગીર તથા એદલજીની વચ્ચે પડીને) જાંહગીર, સચ્ચર, બાઈ!

(વસંતરામ અને એદલ બેહરામજી સાથે એક બાજુએ જઈ વાત કરેછે. એદલ એક કાગળ ખતાવેછે. વસંતરામ એક ખીજું કાગળ ખતાવેછે. બેહરામજી ધણીક પરપુષ્પ સાથે આનાકાની કરેછે અને ઉદાસિન થાયછે તથા સેવટે વસંતરામ અને એદલ બેહરામજીને ઇશારત કરી બહાર લઈ જાયછે. આ સમયે વખત નાચ અને ગાયન ચાલુ રહેછે. એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—જમવાના હેય તે ચાલો સાહેબો!

(જાંહગીર સિવાયે સમગ્રજાએ જાયછે.)

જાંહગીર—ફેકટ! ફેકટ! હું મારા આ ખીજવર લખ ઉપરનો મારો ભય ભરેલો ગબરાટ દાખી રાકતો નથી. ધન મરી ગઈ એટલે

મને ખીલવાનું કાંઈ નથી, પણ ઓ ! તે મનમોહન માહબૂબને ખોલવાનો જન્મ કદીખી રૂબ વળવાનો નથી. (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—જાંહગીર ! જાલા જાંહગીર ! મને કેહ, તું ગમગીન કાંય છે ? આજ દસ બાર દહાડા થયા તું ધુંગવાતો ને સુજતો ફરેછ. પણ આજ તું સહુથી ઉદાસ છે.

જાંહગીર—શીરીન, હવે આપણે સુખ દુઃખનાં સાથી થવાનાં હોય તો હું ધારું કે તારી આગળ અરેબર કબુલ કરવાથી મારી ગમઆર છાતીનો ભાર ધણો ઓછો થશે. બાઠાંમાં તું પેલી ભીલી-જનને મળી આવીતી ની ?

શીરીન—હા. પેલી બિચારી ધન.

જાંહગીર—તે મારી પરણેલી સ્ત્રી હતી.

શીરીન—શું ? ઓ ખોટા ! તે મારી સ્ત્રી !

જાંહગીર—હા, શીરીન ! હું તેને પરણ્યો તેમાં તેનો વાંક નહી હતો. વાંક મારો હતો અને તોપણ શિક્ષા બિચારી તે પામી. તેની સાથે પરણવાની મારી ભૂલ મેં જોઈ ત્યારે હું તેના તરફ કથોરતાથી આવ્યો અને તે દુઃખના બળાપામાં તે બિચારીએ આપઘાત કરી. તે દહાડેથી હું તદ્દન બાવર ને બિભાણ બની ગયો. હું નથી જાગતો કે ઉઘતો, પણ મારે લીધે ફરેલી તે ગાય જેવી ગરીબની જાલી યાદ મારું જીગર કોતરીને કાલજું કરડી આવે. ઓ શીરીન ! તારાં લજ મારું એ દુઃખ વિસારી શકશે ? (બિહુ ફસડાઈ પડેછે.)

શીરીન—અરેરેરે ! મેં બિચારા બહમનને એ ભીલીજન સાથે ના-હક બદનામ કરી. (અંદર ગડબડ થાયછે.) અરે ! પણ એ શી ગડબડ ! (બાઈઆઈ ગભરાટમાં આવેછે.)

બાઈઆઈ—જાંહગીર ક્યાં છે ? મારો દીકરો ક્યાં છે ?

જાંહગીર—માય ! કાંય માય ?

શીરીન—અંહી છે, માય, ને લજના દહાડાને રડીને મોતનાં પે-રનું રૂપ આવેછ. પણ માસી, શું છે ? તમે ગભરાવો છો કાંય ?

બાઈઆઈ—જાંહગીર, મારા દીકરા ! આપણું શું થશે ? તું જાણે ના !

જાંહગીર—કાંય ? શું છે ? (બારણા તરફ જાયછે.)

બાઈબાઈ—ત્યાં નહીં ! ત્યાં નહીં ! બારણે તો સિપાઈઓ બેઠાછ. તું અંદરના ઓરડામાં ભરાઈ જા અને પછી બારીને રસ્તે પેરની બાહાર નહાસ ! પોલીસ તુને પકડવા આવીછ ! નહાસ !

જાંહગીર—પણ છે શું ?

શીરીન—પણ એના વાંક શા ?

બાઈબાઈ—જૂન ! વાંકખી જેવો તેવો નથી ! તારી હોડી નદીમાં તૈયાર છે. ત્યાંથી તું દરિયાને રસતે નદમાય તેટલો નહાસ, અને બ્યારે તું સલામત જાયે પુગે ત્યારે મારા ઉપર લખજે.

જાંહગીર—જૂન ! કોણનું જૂન ? (ગડબડ અંદર)

બાઈબાઈ—જો ! તે લોકો આવ્યા જો ! ઓ ! હવે હું શું કરીશ ? ઓ ! વેહા વાજન જેવે ખૂશ દહાર તુને પકડી લઈ જશે તે હું કેમ જોઈ શકીશ ! ઓ જાંહગીર ! નહાસરે મારા લોકરા !

શીરીન—પણ એ બેચુનાહ છે, એણે કોઈનું જૂન કાઢું નથી.

બાઈબાઈ—પણ બેચુનાહ છે તોખી એ લોકો એને પકડી જવાના. ઓ જો ! તેઓ કેટલા બધા છે !

શીરીન—પેલો એદલ અંકલેસરિયો ઘણી ધરપચમાં છે.

(અંદર ગડબડ.)

જાંહગીર—કાંઈખી એ લુછાનું ટરકટ છે. માતા, હું હીચકારા-પણથી નહાસી જઈ મારાં નિર્દેશપણાને અપરાધનું રૂપ આવવા દેવાને નથી. આવવા દેવો આપણા મુદ્દખ્યેને. તેઓ મારી સાચને શી આંચ લગાડવાના છે !

(એદલ, બેહરામજી, વસંતરામ અને પોલીસના માણસો એક બારણે આવેછે, બહમન તથા કેટલાક મેહ-માનો ગડબડ કરતા ખીજે બારણે આવેછે.)

એદલ—આવો સાચ્યેઓ ! આ રથો તે ગુનેગાર જાંહગીર ! આ અંધ આવ્યો છે !

જાંહગીર—(એદલ ઉપર ઉછલીને તેનો ટોટો પકડેછે) ચંડાલ, ધાઈઓરા ! તુને અંહી ધુસી આવવાનું શું કારણ ?

એદલ—ઓ ! માયરેરે ! બેરામશા મને મુકાવો.

બેહરામજી—જાંહગીર ! હું હુકમ કરુંછ કે એને છોડી દે. નહી તો વગર વાંકે માજીસ્ટ્રેટની સત્તાની સામે થવાના અપરાધમાં

આવશે. (જંહગીર તેન છોડી દેયછે.) પેહલાં મારે ખોલાસે સાંભળ. જણાવવાને મને અતિઅંત દુઃખ પેદા થાયછ, પણ મારા જોખમ બરેલા આધારની પવિત્ર કરજ મને જાહેર કરવાની જરૂર પાડેછ કે, માય ખાઈઆઈ, તમારા દીકરા જંહગીર સામે એક બચ બરેલા અપરાધનું તોહમત મુકાયુંછ, અને શાક્ષી સાંભળવા ઉપરથી માજીસ્ટ્રેટ દાખલ એને પકડવા ૧૧ વારંટ ઉપર મારી હમણાજ સહી લેવામાં આવીછ.

શીરીન—(જંહગીરને ગળે વલગીને) નહીં બને! આ કદી નહીં બને! મારે જંહગીર આરાધી નથી!

ખાઈઆઈ—(ખીજી ગમથી જંહગીરને ખાજીને) કોણ મુવાં પાપીની તાકાત છે કે મારા સપુતની આપરને આંગલી વઢીક ખતાવી રહે?

બેહરામજી—જરા ધીરજ રાખો, મારી માય! જો કે મેં વારંટ આપ્યુંછ તોપણ હું મનુંછ કે આમાં કંઈપણ ભૂલ યા કાંઈ ટરકટ છે. પણ તે ખુલું થાય તેટલાં, માયજી, તમે જંહગીરને મારા તાબામાં આપો અને હું એને પણ બલામણ કરુંછ કે એકદમ શરણુ આપે.

જંહગીર—પણ મારે ગુનાહ શેા તે તો કહો.

એદલ—ગુના ગુના શું કયરા કરેછે? તે ખૂન કયરું છે, ખૂન!

બેહરામજી—સૂપ રેહ એદલ, નહીં તો પેહલાં તુને કેદમાં જવું પડશે. જંહગીર, ભાઠાના રેહવાસી તેહમુલદારની દીકરી મનખાઈનું ખૂન કરાવવાનો વાંક તારા ઉપર મુકાયેલોછે અને તેના શાક્ષી દાખલ તારા ખારવા બુધ્યાની મરતી વખતની જુખાંની મારી પાસે રજુ થઈછ કે જો તેમાં ધનને તાખિમાં કુખાડીને કરેલું ખૂન કબૂલ કીયુંછ, અને તે ખૂન તારી ઉશકેરણીથી કીયુંછ એમ નોંધાયલુંછ.

ધણા જણુ—જુહું! ખોલેખોલ જુહું!

જંહગીર—બુધ્યો એ ખૂન કરે નહીં ને કરે તો તે આમ કબૂલ કરે નહીં.

એદલ—નઈ, નઈ, તેજો કબૂલ કયરું છે. કીપોટી સાખ, તમે એની જુખાંની વાંચી તો સંભળાવો.

બેહરામજી—સૂપ રેહછ કે નહીં? મારી કરજ હું સમજુંછ. માય ખાઈઆઈ, બેહન શીરીન, ખાઈ જંહગીર, આજના જેવા નેક રોજે, આ શુભ સમે, આવા ખુશ હિગામ ઉપર તમારા રંગમાં બંગ થાયછ તેથી હું બેહદ દુઃખ પામુંછ. પણ જે હકીકત મને મળીછ

અને જે વારંત નીકળ્યું તે ઉપરથી જુવાન જાંહગીરને પરહેઠ કીધા. વગર મારા લાચાર થઈ પડેલા હાથમાં ખીજો ઉપાય નથી. બાઈ જાંહગીર તાપે યા.

એદલ—તાપે શું યાય ! એ નાસી જશે ! એને ખેડી કે...

ખેહરામજી—જાંહગીર, મને તારો હાથ આપ.

જાંહગીર—મારો હાથ મારી બખ્તવાર માયના હાથમાં, મારી નેકાશી શીરીનના હાથમાં ખેહલાં આપું કે તેઓ જુવે કે તે કોઈના પણ લોહીથી ખરડાયલા નથી.

ધણુ જણુ—નહી, કદી નહી.

ખાઈઆઈ—ઓ ખેહરામજી ! બખ્તવારજીના ખાનદાનની બાંધેલું હવેલીએ આજના સરખે સીતમ કદી સાંખ્યો નથી. આ ખેહરામજી મારો કીજો છે અને તેમાં નવાખી દોરમાં વઢીક દૂરામનો દાખલ થવાને અશકત હતા.

શીરીન—હું મારા જાંહગીરને મારા હાથમાંથી આ લુટારના હાથમાં જવા નથી દેવાની અને જોકે હું એક ઓરત છું પણ નર બાવલા મરદો કરતાં વધારે મારો જીવ આપીને લડીશ.

ખહમન—ધીરજ રાખ, શીરીન. હમણા તો ધારાને માન આપવું જોઈયે.

જાંહગીર—ખેહરામજી હું તમારે તાપે છું. બાઈઓ તમારી (સી-પાઈ)એ વચે જઈને ઉભા રહે છે) ફરજ બજાવો. મારા હાથને ખેડીથી બંધ કરો. (વસંતરામ ખેડી નાખે છે.)

એદલ—ખેડી નાખવી જોઈયે. આવે તું કેમ નાસશે ?

ખાઈઆઈ—ઓ ! તારી જીભને કોહવાટના કીડા લાગશે ! ને તારી આંખો છેક જડમાંથી અંધાપો જોશે !

વસંતરામ—આ ભુલ્યાની જુલ્યાની છે તે વાંચી સંભળાવું.

ખહમન—પણ તેના શાક્ષી કોણુ છે ?

ખેહરામજી—તે શાક્ષી ઓરતને લઈ આવો.

(સિપાઈઓ જીવીને લઈ આવે છે.)

વસંતરામ—(વાંચે છે) “આ જુલ્યાની ભુલ્યો બગુરિયા ખારવો તેણે મરતી વેળાએ કરેલા એકરારની છે. જુલ્યાની તેણે જીવી બગુરિયા અને તેહમુલદાર તાડીવાલાની સમક્ષ કહેલી છે અને—”

તેહમુલદાર—(અંદરથી) મને જાવા દેવા, અરે! તારે તો મને જાલદી જાવા દેવા. (તેહમુલદાર આવેછે.)

બેહરામજી—ઓ હા! આ ખીજો શાક્ષી પણ હાજર છે. વસંતરામ, વાંચો.

વસંતરામ—(વાંચેછે) “હું હેઠલ સહી કરનાર એદલત અંક-લેસરિયાએ શપથ લઈ મારે કાનેકાન સાંભળીને એ જુખાની લખીછે—”

એદલ—અરે કે? જીવીબાઈ, આ જીવનાઈ!

જીવી—હું? મને છું પુસેસ? મવા સોર! મવા! તું મારાં ઝુપ-ડાંમાં કદી આયવોજ નથી.

બેહરામજી—વાર તમે શું કહેછ, દસતુર! તેહમુલદાર, બુ-લ્યાએ તમારા દેખતાં કપૂલ કીધું કે નહીં?

તેહમુલ—કાન જાણે? હું જવાબ દેવાને ના પાડુંછ.

એદલ—જવાબ દેવો પડ્યો, કાકા! તમારી પોતાની ઘીકરીનું ખૂન મેં પકડ્યું, તું આજર ખતો પણ નામકર કેમ જાય?

તેહમુલ—અકલાતો નાં, એદલ. જવાબ દેવાનો વખત આવશે તો હું બધો જવાબ દેવારા. (પાછો જાયછે.)

એદલ—બુલ્યાએ કપૂલ કયરું છે કે ભાણીજનન, જંગીરની પ-રણી આરત ઉતી, પણ શીરીનખાઈને પણવામાં તે પેલાં લગન આડે આયવાં તેવારે બુલ્યાએ જંગીરની રજ લાધી કે એ છોકરીને ઠેકાણે પાડી દેવી કે જેની ઈધાણીમાં જંગીર પોતાની નિશાનીવાળો રમાલ આપ્યો.

બાઈઆઈ—ઓ ખાદા!

જંગીર—સપૂર! આ એકરાર એટલી હદ સુધી ખરે છે કે બુલ્યાએ મારી ધનને સદાની દૂર કરવા માગી, પણ એ પાપી મા-ગણી ને એકદમ ધિકારી કાઢાડી હતી.

એદલ—તે તો પેલાં, પેલાં. પણ પછી તેજ તારે રમાલ બુલ્યાને આપ્યો.

જંગીર—હું યજ્ઞદાનના પોતાના કસમ ખાઉંછ કે મેં એ ઈધાની આપી નથી.

બેહરામજી—જંગીર, એ રમાલ તારી પાસ છે?

જંગીર—નહી. તે ખાહવાયોછ. ધને જીવપર કીધું તે દહા-ડાથી તે ખાહવાયોછ.

એદલ—જેવું! પુરાવો મયલો !

બાઈઆઈ—અરે તે તો મેં આપ્યોતો ! આ મારા સપુત, તે રમાલની ઈધાણી મેં આપીતી ને જો તેમાં હું ગુનેહગાર હોવું તો, આ ! આ લોખંડી જંજીર એના હાથપરથી કાઢાડી મારા હાથને જડી લેવો.

એદલ—એની ઠીક છે. માયન ટીકરા પકે પકડાય તો વધારે સારું.

જંજીર—પણ માય, તમે ડરો ના. તમે મારા રમાલની ઈધાની આપી ત્યારે ધન મારી પરછેલી ખાયડી કે એમ જાણીને નહીં આપી હોય ? તેમજ વળી તે કાંઈ મારી ભાલી ધનનું ખન કરવા આપી નહીં હોય ?

બાઈઆઈ—(સ્વગત) મારા દીકરાના છુટકારાને મોટે ભાગે પાપભાર હું મારે માથે લેવું. (મોટે) મેં શું કામ ઈધાણી આપી તે વખત આતથે ત્યારે હું કહીશ. (હીજે અચખચ દોડી આવેછે.)

હીજે—અરે આવેલો ! તે વખત પાઉજ આવેલો ! હઉવ !

બધાં—હીજે ! તાડીવાલો હીજે !

હીજે—હાજી. બધાંને ઘણી ખમા ! પણ હું આ તપાહમાં જ વાહી પુરવા આવેલો. ખૂન થાયલું અરે, પણ તે ખૂન તો હુંએ કરેલું.

બધાં—તે ! એ શું બકેછ ?

હીજે—હઉવ ! હુંએ, હુંએ ! બુલ્યાને હુંએ મારેલો. (એદલને) તે ટાણેની તું આવેલો કે ?

એદલ—નઈ, કોઈ ઘરે નઈ.

હીજે—ટાણે હું જીખાતી આપું તે હાંબલો. બુલ્યાને હુંએ મારી બંધુક મારેલી, પણ તે બુલ્યા હતો એમ હુંએ જાણેલું નહીં હો ! હઉવ ! હારે થયલું કે એને માયરે, કારણ કે મારા માયરાથી એ અચારે મોટાં પાપમાંથી બચી ગયલો. હઉવ !

બેહરામજી—એ શું બકેછ ? કાંઈ સમજ નથી પડતી.

વસંતરામ—અંહી તો ધનના ખૂનની વાત છે.

હીજે—ને હું બુલ્યાના ખૂનની વાત કેહતો છું.

વસંતરામ—બુલ્યા કાંઈ માસ્કો ગયા નથી. તે જીવેછે. તેને ગોલી લાગી નથી, પણ અમસ્થો ઘસારો લાગ્યોછે. તે મરણાંતે પડ્યોછે પણ બંદુકના કરતાં હેબતથી મરતો પડ્યોછે.

બેહરામજી—હીજ, એ બે વચે શા સંબંધ ?

હીન્ને—તો નહી હોય ? બુલ્હો ધનનું ખૂન કરવા ગયેલો તે
મ્હા પાપ, ખરું કે ?

ધણા—હા હા. પછી ?

હીન્ને—ટાણે બુલ્હાનું ખૂન કરીને તે પાપને હુંએ અટકા-
વેલું ! હવે !

બેહરામજી—પણ તે તો જીવેછ.

હીન્ને—તે મરેલો કે જીવેલો તે હું હું જાણું ? પણ મેં તો તેનું
ખૂન કર્યું.

બેહરામજી—પણ તેથી શું થયું ?

હીન્ને—હં હં હં હં ! મારા ભાઈ તમે તો મોઢા હીન્નેલા યદને
હમજતાજ છે નથી. જોવની ડીપોટી હાથ, મેં એ બુલ્હાનું ખૂન કરીવેલું
તેથી બુલ્હાએ ધનનું ખૂન નહી કરીવેલું.

ધણા જણુ—નહી ?

બેહરામજી—ત્યારે શું ધન જીવતી છે ?

હીન્ને—હાજ તો. ને જુવો પેલો તેનો હાથધી આવો.

ધન—(અંદરથી) આ હું મરું ! અથારે ! આ હું મરું !

(તેહમુલદાર ધનને લઈ આવેછે.)

અધાં—ધન ! બિલીજન !

હીન્ને—એજ બિલીજન ! હસ્તક પોતે !

જાંહગીર—મારી ધન ! મારા જન ! મારા આરામ ! (બેઠેછે.)

ધન—આ હું મરું ! મારેં ધણી ! પણ જાંહગીર, આવ શાં ? આ
આ લગતની પેહરેંમણીમાં લોઢાંની ખોંગડી ! કાન મુવેએ પેહ-
રાની ? કાહરોરે ! જીભરાયેનાં હાથમાંથી એ પાપની તોક કાહરોરે !
(બેહરામજીની ઇસારતથી સિપાહીએ બેડી કાહડેછે.)

એદલ—(સ્વગત) આતજ ! ખૂન તો નથી કર્યું, અમા એદલ !
નાસ અધીથી. વું કરો ! (નહાશ્વા જાયછે.)

અહમન— } પેલો એદલ નહાસેછ. પકડો ! પકડો !
શીરીન— }

બેહરામજી—પકડો એ અંકલસરિયાને, અને કેદ કરો એજ
બેડીથી એ લુછાને ! (સિપાહીએ એદલને બેડી ડોકેછે.)

એદલ—આ માયરે ! મને માયરે ! આ બેરામશા ! મારે
શા મુના !

મેહરામજી—તે આવા આખરદાર કુટુંબમાં આવા શુભ દિવસે પોલીસને ઓઠી ખચર આપી, ને તેમની ખુશવખતીનો ભંગ કાઢ્યો.

એદલ—પણ હું જીવું પોયલો નથી, મેરામરા. આ ! ડીપોઠી સાખ !

મેહરામજી—ચૂપ ! તારે વખત આવેછ. સિપાઈઓ, લઈ જાવો, એને ચોકીમાં નાખો. (સિપાઈઓ એદલને લઈ જાયછે.)

ધન—જોગીર, જીભરાયોં, તમે પેલોં ખત મોંગયોતો તે લેવો આવ ! (પોતાના પિસામાંથી આપેછે.) ફાડી નોંખો. આજ પછી હું તમારી ખચર નથી. મને કાહાડી મેળો. અખધ યધને રહેાં ને ધણોં વરરા સુખ જોવો !

જોહગીર—ધન ! તારા વગર મને એક ધડીનું સુખ નથી.

ધન—નહીરે મરે ! હું તો મરી નહી ગેઈ તોભી રાંતાઈ રહી કે તમે શીરીન સાથ પરછો. પણ તમારી ઉપર ઓંનનો વાંક શોંબલોને હું તો તે ઓઠો પાડવા આવી. તમેારોં વેહા વાજનમે અડચણ કરવા હું આવી નથી જો મરે !

ખાઈઆઈ—ધન ! મારી પનોતી વહુ ! મારી બાચગવાન દોકરી ! મને ભટ !

શીરીન—ને મનેખી ભટ !

ધન—અરે વાયરે ! મારોં મેલોં લુગડોંથી તમેારી લાહેની ને શીલીકની શાડી મેલી યશે ! ખીશો રે ખીશો !

ખાઈઆઈ—ધન, જો મારા જોહગીરે તુને જરાખી કુખી કીધી હોય તો તે મારી મુખાઈ બરેલી મગરૂરીને લીધે હતું. હું મારાં કૂલ અને ખુનિયાદના અભિમાનમાં મરી રહેલી હતી. પણ જ્હાલી વહુ, તુને હું માન સાથ આહુંછ અને મગરૂરી સાથ કપૂલ રાખુંછ. માફ કર, ધન, તારી સાસુને માફ કર !

ધન—આ હું મરેરે ! મારાં માય !

જોહગીર—ને મનેખી માફ કર, ધન !

ધન—આ હું આવરેઈ જાઉંરે મારોં ધણી, તમેપરથી બધી. મરેરે ! મારી નોશાકરી પોલી મોંમોંથી જાતીજ નથી.

જોહગીર—ને ઓદા કરે ને તે કદી નહી જાય, ધન.

ધન—પણ મોટોં ઘેરમેં મારીથી તમેને રામ લાગ્યા કરશે જો, જીભરાયોં !

ખાઈઆઈ—કદી નહી, મારી દીકરી ! મારા મોટાં ઘેરમાં તારા સરખી વહુ મોટાંમાં મોટાં આનંદાનમાંથીખી ક્યાં મળવાની છે ? હું દાદાર હોરમજના શુકર ગુબરૂંછ કે ગરીબોનાં મૂપડાંમાં તે સાહેબે આવાં નાદર નંગની નામીચી નવાજેરા કીધીછ કે જેની મોટાંના મેહ-લમાં નવાઈછે અને જેથી મોટાંના આનંદાનની શોભા છે.

ધન—મેં સુધરેલી થવાનોં ધણોંખી ફેરિં માચ્યોં; પણ કાન ચરે ! ક-ક-ક-કો-કો-કા-કાન જાણે—

જાંહગીર—તું ખોલ. ફિકર ના કર. ફિકર ના કર. ભોલીજન, તારા નોસાકરા “કાન”જ વધારે મીઠા લાગેછ, ને સુધરેલીઆના બ-તાવી કાહાડેલા ડોલ દમામ કરતાં તારી ખુદરતી સાદાઈમાં તારી ગા-મડાંની ખુખીઆ વધારે દીપેછ.

તેહમુલ—ધન, મોટે ઘેરની મોટાઈઆમાં તું એક જનને વીસરી નહી જાણે, કે જેણે તારેં દુખમાં તારી બોરદુ કધી મેળી નથી જો.

ધન—આ મરેં મારેં બાપ ! તમારો બદલો તે કેમ વાલાશા !

તેહમુલ—હું મારી વાત નથી કરતો, દીકરી. જો પેલા તારો ગ-રીબ પણ બાહાદુર હીજો ! તે તારેં શુખનો રાહનુમાય ફરેશતો છે.

હીજો—હાય હાય ! મને હું દાલ દોધીમાં લાખો ! મરવા દ્યોની હીજને.

ધન—હીજ, તું મારેં ખરેં તારનાર જો મરેં ! જોગીર, આ તમારેં કુવણ શાશુનો દીકરો ! આજે મને નદીમાંથી જીવાડી જો ! હીજ, લે મારો હાય !

હીજો—તારો હાય તારા વરને મુખારક. (જાંહગીરના હાયમાં તેનો હાય મુકેછે.) જાંહગીર, આ ખરો ગુલાખ, આ નાજુક પાંડદી તારા હાયમાં મુકતો છું. એને જતનથી વાવડે તો એના પરતાપથી તું છુખી થાહે.

શીરીન—અને હું પણ જાંહગીર તારી ધન તારે સ્વાધીન કરતાં તુને મુખારકબાદી આપુંછ. ધન, તારા વર સાથે મારાં લખ થનાર હતાં, પણ તે પાપનું કામ તું બાયગવાન જીવતી આવવાથી અટકયુંછ અને સર્વના હકમાં થતું નરમું બખતારજીને ત્યાં તું બખતાવરની પધરામ-ણીથી બદલાઈને સાંઈ થયુંછ. જાંહગીર, હું બ્યારે ધનને મળી આવી ત્યારે મારા બહમનની બૈયર લેખે તેને મુખારક ગણી, તો તારી મા-

હપૂખ લેખે તે વધારે સુખારક ગણુંછ. કહિ એ તારી મોહરદાર
માલમ પડવાથી મારા બહમતપરનો બંદો ખોટો પડયોછ અને બહમત
હું તારી મારી ચાલુંછ.

બહમત—શરે ચશ્મથી મારે કપૂલ છે.

આઈઆઈ—ત્યારે આજની ખુશાલીનો છેડો ખુશાલીમાંજ આ-
વશે. મારી શીરીનનાં લગ્નની મિજલશ કાલે શીરીનનાંજ લગ્નમાં
પુરી થશે અને આઠલાં દોસ્તો જે સુખારક અવશરને માન આપેછ
તેજ પાર પડશે.

જાંહગીર—મારાં લગ્નની મિજલશ બહમતનાં લગ્નમાં બ-
દલાશે, પણ ધન મારાં તારી સાથનાં લગ્ન થયાં ત્યારે છુપ્યાં થવાય.
આ લગ્નની ધામધૂમ તે ગોયા મારાં ને તારાં લગ્નની જાહેર ધામ
ધૂમજ લેખાશે—

ધન—તારે હવે હું જાવાની નહી કે? મારાં માય શાશુ ને જો-
ગલા સાથે અંહીજ રેહવાશ? અને ધનનું ધાન જળવાયાથી હુંજ તે
ખરી શુખી થવારા—

બધાં સાથે—ભાલીજન! ખરેજ ભાલી! ને ખરેજ સર્વની જન!

(પડદો પડેછે.)

